

KALA- JA RIISTARAPORTTEJA nro 281

Jorma Kemppainen
Juhani Kettunen
Mauri Nieminen

Porotalouden taloustutkimusohjelma 2003 - 2007

Helsinki 2003

Jorma Kemppainen, Juhani Kettunen ja Mauri Nieminen

Porotalouden taloustutkimusohjelma 2003 - 2007

Raportti

Tutkimusohjelman tavoitteena on jäsentää, suunnata ja voimistaa poron hyödyntämiseen liittyvää taloudellista ja yhteiskunnallista tutkimusta. Ohjelma toimii alan tutkijoiden, tutkimustiedon tarvitsijoiden ja tutkimuksen rahoittajien työkaluna ja on vapaasti kaikkien käytettävissä. Ohjelmassa analysoitiin monipuolisesti poron taloudellista hyödyntämistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä sekä eriteltiin ja priorisoitiin alan tutkimus- ja kehittämistarpeita. Ohjelman toteuttamisella pyritään mm. analysoimaan porotalouden nykytila ja tulevaisuuden näkymät, tuottamaan tietoa poron taloudellisesta hyödyntämisestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä sekä edesauttamaan porotalouden kehittämistä ja siihen liittyvää päätöksentekoa.

Ohjelman laadinta toteutettiin kolmessa vaiheessa. Hankkeen esiselvitys valmistui joulukuussa 2001. Seuraavassa vaiheessa ohjelman suunnitteluryhmä järjesti tapaamisia ja kokouksia, joissa esiteltiin esiselvityksen tuloksia ja kuultiin näkemyksiä tutkimustarpeista. Hankkeen yhteydessä pidettiin kaksi seminaaria, huhtikuussa 2002 Inarissa ja tammikuussa 2003 Sallassa. Kolmannessa vaiheessa esille nousseet tutkimusaiheet priorisoitiin ensisijaisesti niiden vaikuttavuuden näkökulmasta. Erityistä arvoa annettiin aiheille ja hankkeille, jotka heijastuvat laajasti ja kauaskantoisesti porotalouden koko tuotantoketjuun, alaan liittyvään päätöksentekoon sekä alan tutkimus- ja kehittämistoimintaan yleensä. Priorisoinnissa painotettiin lisäksi teemoja, joihin liittyy huomattavia kehitysnäkymiä ja -mahdollisuuksia. Muina kriteereinä käytettiin aiheiden ajankohtaisuutta ja niihin liittyviä tiedollisia aukkoja ja tarpeita.

Mainittujen perusteiden nojalla porotalouden tutkimuksen tärkeimmiksi aihealueiksi katsottiin: 1) Porotalouden tietohuolto 2) Porotalouden tulevaisuus 3) Porotalouden raha- ja materiaalivirrat 4) Poro matkailussa 5) Porotuotteet ja markkinat 6) Porotalouden asema ja merkitys 7) Poronhoito ja poronlihan jalostus 8) Poronhoito & muu maankäyttö 9) Porotalouden toimintaympäristö 10) Muita tutkimusaiheita. Eri aihealueet liittyvät toisiinsa sekä tukevat ja täydentävät toisiaan.

Porotalous, tutkimusohjelma, porontutkimus, poronhoito, poronlihan jalostus, poromatkailu, porotuotteet

Kala- ja riistaraportteja 281

951-776-407-3

1238-3325

56 s. + 2 liitettä

suomi

julkinen

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Pukinmäenaukio 4, PL 6
00721 HELSINKI
Puh. 020 57511 Faksi 020 5751 201

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Pukinmäenaukio 4, PL 6
00721 HELSINKI
Puh. 020 57511 Faksi 020 5751 201

Sisällys

JOHDANTO.....	1
TIIVISTELMÄ.....	3
SUMMARY	5
1. TAVOITTEET	8
2. PORON TALOUDELLINEN HYÖDYNTÄMINEN -YLEISKUVAUS	9
2.1 Lähtökohdat	9
2.2 Suomen porotalouden kehitys.....	10
2.3 Poronlihan tuotanto.....	16
2.3.1 Toiminnan puitteet	16
2.3.2 Poronhoito.....	19
2.3.3 Poronlihan jalostus.....	25
2.3.4 Tuotteet ja niiden markkinat	25
2.4. Poron hyödyntäminen matkailussa	29
2.4.1 Poro matkailun imagotekijänä	30
2.3.2 Poro elämystuotteena	31
2.5. Porotalous osana yhteiskuntaa.....	34
2.5.1 Porotalouden asema ja merkitys	34
2.5.2 Yhteiskunnan tuki porotaloudelle.....	37
2.5.3 Porotalous & muu maankäyttö.....	38
3. POROTALOUSTUTKIMUKSEN TÄRKEIMMÄT AIHEET	41
3.1. Porotalouden tietohuolto.....	43
3.2. Porotalouden tulevaisuus	43
3.3. Porotalouden raha- ja materiaalivirrat	44
3.3. Porotalouden raha- ja materiaalivirrat	45
3.4. Poro matkailussa.....	47
3.5. Porotuotteet ja markkinat.....	48
3.6. Porotalouden asema ja merkitys	49
3.7. Poronhoito ja poronlihan jalostus	50
3.8. Porotalous ja muu maankäyttö.....	51
3.9. Porotalouden toimintaympäristö.....	52
3.10. Muita tutkimusaiheita	53
LÄHTEET	55
Julkaisemattomat lähteet:.....	56
Esitelmät ja haastattelut:	56

Johdanto

Porotalous on pääasiassa Euraasian pohjoisosien elinkeino, joka on kehittynyt villipeurojen metsästyksestä. Suomessa poroja hoidetaan pohjoisessa alueella, jonka pinta-ala on noin 36 prosenttia koko maan pinta-alasta. Neljä viidesosaa alueesta sijaitsee Lapin läänissä. Viime vuosina syksyn ja talven erotuksissa on jätetty eloon (eloporot) noin 200 000 poroa. Poronlihan vuosituotanto on ollut noin kaksi miljoonaa kiloa. Poroa hyödynnetään yleisesti myös matkailupalveluissa ja osana pohjoista julkisuuskuvaa. Porotalouden vähittäismyynnin arvo on arviolta 50 miljoonaa euroa.

Porontutkimus on painottunut aikaisemmin alan luonnontieteellisiin, biologisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin. Taloudellinen ja yhteiskunnallinen tutkimus on ollut vähäisempää, mikä on mm. vaikeuttanut porotalouteen liittyvää kehitystyötä ja päätöksentekoa. Nykyisin taloudellisen tutkimuksen tarvetta lisäävät porotalouden muuntuminen tavanomaisen yritystoiminnan suuntaan sekä alan runsaat kytkökset ympäröivään yhteiskuntaan: muihin maankäytön muotoihin ja elinkeinoihin, kulttuuriin ja julkiseen talouteen. Taloustutkimuksen koordinoitua lisäämistä puoltaa myös alan toimintaympäristön nopea muuttuminen: globalisoituminen, kaupan vapautuminen, väestön ikääntyminen, maaseudun autioituminen tms. Poron hyödyntäminen on viime vuosina myös monipuolistunut – ennen muuta matkailupalveluissa ja pohjoisuuteen liittyvänä imagotekijänä.

Mainittujen ongelmien ja näkökohtien vuoksi Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen koordinoimana on laadittu poron taloudellisen hyödyntämisen tutkimusohjelma vuosille 2003-2007. Hankkeen pohjaksi laadittu esiselvitys valmistui vuoden 2001 lopulla¹. Selvityksessä analysoitiin porotalouden yleiskehitystä, kartoitettiin poron taloudellisen hyödyntämisen muotoja ja laajuutta, kuvattiin porotalouden tuotantoketjua, eriteltiin porotuotteita ja niiden kysyntään ja tarjontaan vaikuttavia tekijöitä sekä hahmotettiin poron hyödyntämisen tutkimuksen ohjelma-alueita.

Hankkeeseen liittyen pidettiin kaksi seminaaria, toinen keväällä 2002 Inarissa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen Porontutkimuksen järjestämien poropäivien yhteydessä ja toinen tammikuussa 2003 Sallassa. Inarin seminaarin tarkoituksena oli koota yhteen hankkeen potentiaalisia toimijoita, antaa tietoa tutkimusohjelman sisällöstä ja toteutustavasta, koota yhteen ehdotuksia ohjelman suuntaamiseksi ja hahmottumiseksi sekä avata ja koordinoita osapuolten välistä yhteistyötä. Osallistujia tilaisuudessa oli yli 30, ja he edustivat monipuolisesti porotalouteen ja alan tutkimukseen liittyviä tahoja. Seminaarissa painotettiin vähemmän tutkittuja porotalouden osa-alueita – porotuotteita ja niiden markkinoita sekä poron matkailullista hyödyntämistä. Sallan seminaarissa esiteltiin tutkimusohjelman luonnos ja keskusteltiin ohjelman toteuttamisesta. Tilaisuuteen osallistui yli 40 henkilöä.

Maa- ja metsätalousministeriö myönsi tutkimusohjelman laadintaan rahoitusta maatalouden kehittämisrahaston vuoden 2002 määrärahoista. Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana toimi apulaisosastopäällikkö Christian Krogell maa- ja metsätalousministeriöstä, varapuheenjohtajana ylitarkastaja Sami Niemi maa- ja metsätalousministeriöstä ja jäsenenä toiminnanjohtaja Jouni Filppa Paliskuntain yhdistyksestä, porotalousagrobiologi Keijo Alanko Lapin TE-keskuksesta, poromies Into Paadar Inarista ja poromies Ilmari Tapiola Utsjoelta. Hankkeen vastuullisena johtajana toimi tutkimusjohtaja Juhani Kettunen Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen elinkeinotutkimuksesta. Ohjelman laadinnan toteuttaneeseen työryhmään kuuluivat lisäksi erikoistutkija Mauri Nieminen Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen porontutkimuksesta ja FM Jorma Kemppainen. Porotalouden tutkimuksen rahoitusmahdollisuuksien kartoittami-

¹ Kemppainen J., Kettunen J., Nieminen M. Poron taloudellinen hyödyntäminen. Esiselvitys. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kala- ja riistaraportteja 237. Helsinki 2001.

seen osallistui tutkija Jouko Inkeröinen (Oulun yliopisto/Nornet -koordinaatio). Hankkeen tutkimusapulaisena toimi Leena Aikio. Kommenteista kiitokset RKT:n tutkijoille Anssi Ahvoselle, Asmo Honkaselle, Kaija Saarnille ja Kiitokset myös Lapin lääninverovirastolle ja Paliskuntain yhdistykselle selvityksessä käytettyjen tietojen luovuttamisesta ja toimivasta yhteistyöstä.

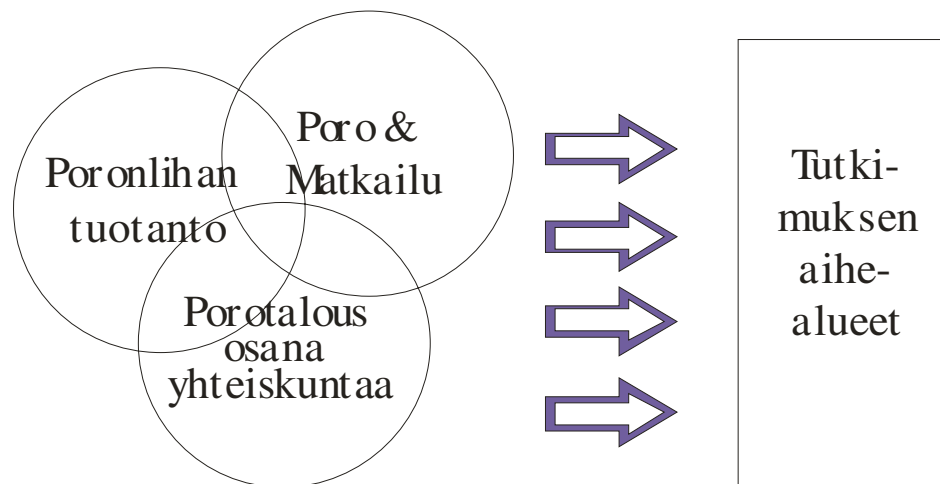
Tiivistelmä

Porotalouden taloustutkimusohjelman 2003-2007 ensisijaisena tavoitteena on edesauttaa porotalouden kehittämistä ja alaan liittyvää päätöksentekoa ym. toimintoja jäsentämällä, suuntaamalla ja voimistamalla poron hyödyntämiseen liittyvää taloudellista ja yhteiskunnallista tutkimusta. Ohjelma on tarkoitettu työkaluksi aiheeseen liittyvän tutkimuksen suorittajille, sitä suunnitteleville ja sen rahoittajille. Ohjelma on vapaasti kaikkien hyödynnettävissä.

Tutkimusohjelman erityisinä tavoitteina on:

- selvittää porotalouden nykytila ja tulevaisuuden näkymät
- tuottaa tietoa poron taloudellisesta hyödyntämisestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä
- edistää porotalouden strategista kehittämistä ja uusien toimintamenetelmien kehittämistä
- palvella porotalouden hallinnon, neuvonnan, koulutuksen ja tutkimuksen tietotarpeita

Päätöslinjoja tutkimusohjelmassa on kolme: poronlihan tuotanto, poro ja matkailu sekä porotalous osana yhteiskuntaa. Päätöslinjoista johdettiin kymmenen toisiaan tukevaa ja täydentävää aihealuetta. Ensisijaisesti painotettiin aiheita, jotka vaikuttavat laajalti ja kauaskantoisesti porotalouden koko tuotantoketjuun, alaan liittyvään päätöksentekoon sekä alan tutkimus- ja kehittämistoimintaan. Lisäksi korostettiin teemoja, joihin liittyy huomattavia kehitysnäkymiä ja -mahdollisuuksia. Aiheiden valinnassa otettiin huomioon myös kysymysten ajankohtaisuus ja tiedon tarve.

Tutkimusohjelman päätöslinjat ja perusrakenne.

Mainittujen perusteiden nojalla porotalouden tutkimuksen tärkeimmiksi aihealueiksi katsottiin:

1) Porotalouden tietohuolto. Porotalouden koskevan tietohuollon parantaminen ja systemointi edesauttaa laajalti ja kauaskantoisesti kaikkea alaan liittyvää tutkimus-

toimintaa ja samalla myös päätöksentekoa, hallintoa ja koulutusta. Yhteistyönä toteutettavaan hankkeeseen osallistuvat porotalouden keskeiset tiedontuottajat ja -käyttäjät.

2) Porotalouden tulevaisuus. Porotalous ja sen toimintaympäristö muuttuvat nopeasti. Muutoksia ja niiden vaikutuksia koskevaa tutkimustietoa tarvitaan yhä enemmän ja tiedon tulee ehtiä vaikuttaa alan päätöksentekoon ja käytäntöön. Poronhoidon osalla merkittävä ongelma on poronomistajien ikääntyminen. Elinkeinon jatkuvuuden turvaaminen on tärkeä kehittämistavoite, jota voidaan tukea tutkimustoiminnalla.

3) Porotalouden raha- ja materiaalivirrat. Porotalouden toimijoita sekä raha- ja materiaalivirtoja ei tarkkaan tunneta. Niiden selvittäminen tuo perustietoa, joka samalla luo pohjaa mm. porotuotteiden käytön ja markkinoiden tutkimiselle sekä porotalouden yhteiskunnallisen kannattavuuden arvioinnille. Rahavirtoihin liittyen tarpeellista on selvittää mm. porotalouden saaman yhteiskunnallisen tuen ym. merkitystä ja vaikutuksia. Laatu ja imago liittyvät kiinteästi poronlihan tuotantoketjuun kaikkiin portaisiin, joten niihin liittyvän tutkimuksen lisääminen on tärkeää.

4) Poro matkailussa. Poron hyödyntäminen matkailussa lisääntyy nopeasti ja aihe soveltuu hyvin myös tutkimuskohteeksi. Poron ympärille voidaan tuottaa erilaisia ohjelmalveluita kuten porolla ajoa, poron ja poronhoidon esittelyä ja pororuokien nauttimista. Matkailun sesongit nivELYvät hyvin poronhoidon rytmiiin. Lisäksi poro on Pohjois-Suomen matkailulle tärkeä imagotekijä. Alan markkinoinnissa poron kautta voidaan vahvistaa pohjoisen vetovoimaa.

5) Porotuotteet ja niiden markkinat. Porotalous on kehittynyt ajan myötä luontaistaloudesta monipuoliseksi yritystoiminnaksi. Poronlihan tuotanto on vähäistä, mutta markkinoilla porotuotteet ovat varsin arvostettuja. Alan markkinoihin liittyvä tutkimus on jäänyt vähäiseksi. Porotuotteiden tarjontaan, saatavuuteen, käyttöön ja kysyntään sekä markkinoiden toimivuuteen liittyvää tutkimusta tulisi lisätä.

6) Porotalouden asema ja merkitys. Porotalous on merkittävä elinkeino etenkin pohjoisilla reuna-alueilla ja saamelaisalueella. Poronhoito antaa yleisesti vain osan toimeentulosta, joten muiden elinkeinojen ja maaseudun kehitys yleensä liittyy läheisesti porotalouteen. Porotalouden harjoittajien sosioekonominen asema on kiintoisa tutkimuskohde ja sen parantaminen tärkeä kehittämistavoite.

7) Poronhoito ja poronlihan jalostus. Nykypäivän porotalous hyödyntää laajasti teknologiaa ja on vähentänyt riippuvuuttaan luonnosta porojen lisäruokinnan kautta. Poronhoidon monet erityispiirteet antavat haasteita taloustutkimukselle. Poronhoidon kannattavuus riippuu mm. luonnonoloista, poromäärästä ja tuotantomenetelmistä. Poromäärien mitoitusta, poronhoitotavan optimointia sekä toiminnan organisointia voidaan edesauttaa myös tutkimusten kautta.

8) Poronhoito & muu maankäyttö. Poronhoidon kanssa samoista maa-alueista kilpailevia elinkeinoja ovat lähinnä metsätalous, maa- ja puutarhatalous, matkailu, vesivoimatalous ja kaivostoiminta. Poronhoidolla on yhtymäkohtia myös liikenteeseen ja luonnonsuojeluun. Poronhoidon suhteet muuhun maankäyttöön on tärkeä ja moniulotteinen tutkimuksen aihealue.

9) Porotalouden toimintaympäristö. Porotalous on sidoksissa moneen elinkeinon ulkopuoliseen tekijään - mm. yhteiskunnan yleiseen kehitykseen, muihin elinkeinoihin, Euroopan Unioniin, kaupan vapautumiseen sekä kuluttajakäyttäytymisen ja arvojen muutoksiin. Porotalouden toimintaympäristössä tapahtuvien muutosten ennakointi ja niiden vaikutusten arviointi on kiinteä osa alan tutkimusta.

10) Muita tutkimusaiheita. Millainen on poron, poroelinkeinojen ja porotuotteiden imago? Uhkaavatko eläintaudit porotaloutta? Voidaanko porotaloutta edistää alan hallintoa, neuvontaa, koulutusta ja tutkimusta kehittämällä? Onko porotaloudelle todellisia vaihtoehtoja?

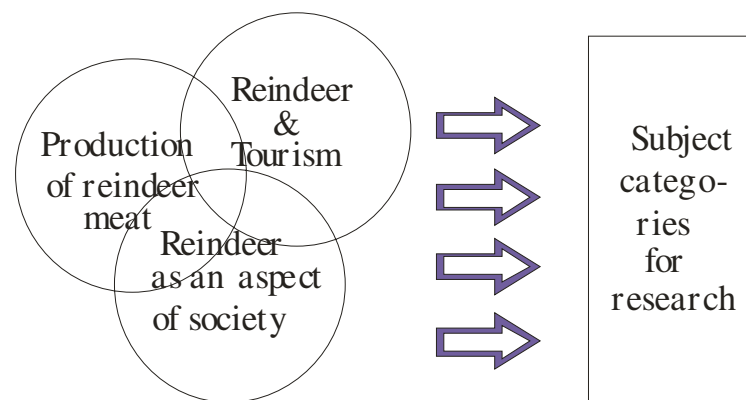
Summary

The main purpose of the Reindeer Husbandry Research Programme 2003-2007 is to help develop reindeer husbandry and facilitate policy-making in the sector by giving structure, focus and added impact to economic and social research on reindeer husbandry. The research programme is intended as a tool for anyone planning or carrying out research projects on reindeer husbandry and for the parties funding research. The programme is freely accessible to everyone.

The particular aims of the research programme are:

- to study the present state of and future prospects for reindeer husbandry
- to generate information on the economic use of reindeer and factors which influence this
- to support strategic development of reindeer husbandry and the introduction of new operating models
- to generate information to meet the needs of administration, advisory services, training and research in the area.

The research programme has three main themes: the production of reindeer meat, reindeer and tourism, and reindeer husbandry as an aspect of society. These have been subdivided into a total of ten interlinked subject categories. Priority was given to subjects which have an extensive impact on the entire production chain in reindeer husbandry and on policy-making, research and development in the area. Another area of emphasis consisted of themes which have considerable potential for development. The urgency of particular topics and the need for information were also taken into account in selecting subjects.

The main themes and basic structure of the research programme.

On the grounds outlined above, the following were selected as the most important subject categories for research on reindeer husbandry:

1) Information management in reindeer husbandry

Improved and more systematic information management in reindeer husbandry greatly facilitates all research in the field as well as policy-making, administration and training. This cooperation project involves the key sources and users of information on reindeer husbandry.

2) The future of reindeer husbandry

Reindeer husbandry and the environment in which it operates are changing rapidly. Research data on the changes and their effects is needed more than ever, and it has to be available in time to be useful for policy-making and practical work in the area. The ageing of reindeer owners is one of the major problems in reindeer management. One of the important development targets is to ensure that reindeer management has a future, and research findings can contribute to ensuring this.

3) Cash and material flows in reindeer husbandry

There is no exact information available on the actors involved and the cash and materials flows in reindeer husbandry. If such information can be generated, it will provide us with basic data which will, in turn, create a platform for studying the use of reindeer products and market research, and the general social profitability of reindeer husbandry. In relation to cash flows, it is necessary to study the influence and effects of social support for reindeer husbandry. Quality and image are intrinsic to all stages in the production chain for reindeer meat, and more research on these factors will consequently also be important.

4) The reindeer and tourism

The use of reindeer in tourism is growing rapidly and the subject is a promising research topic. Various tourist programmes can be built around the reindeer, such as reindeer driving, introducing reindeer and reindeer management to visitors and serving reindeer-based foods. The tourist seasons coincide very conveniently with the annual rhythm of reindeer management. The reindeer is also an important aspect of the image of northern Finland. Also, the reindeer can be used in the marketing of tourist services to increase the attraction of the far north.

5) Reindeer products and the market for them

Reindeer husbandry has developed from a natural economy into a complex business operation. The production volumes of reindeer meat are rather low, but reindeer products are highly valued on the market. There has been little research on the market, however. More research is now needed on the supply and demand, availability and use of these products and the general functioning of the market.

6) The status and significance of reindeer husbandry

Reindeer husbandry is an important source of income especially in marginal northern regions and in the Sámi homeland. However, most reindeer owners only earn part of their income from reindeer husbandry, so the development of other rural livelihoods and rural areas generally are usually closely connected with reindeer husbandry. The socio-economic situation of reindeer herders is an interesting research topic as well as an important development target.

7) Reindeer management and meat processing

Modern reindeer management uses technology extensively and has reduced its dependency on nature through supplementary feeding of reindeer. The many special features of reindeer management are a challenge for economic research. The profitability of reindeer management depends on factors such as climatic conditions, the number of reindeer and the production methods used. Aspects such as decisions on the number of reindeer, optimal reindeer management techniques and the general organization of operations can also be improved through research.

8) Reindeer management and other land use

The main forms of business and land use which compete with reindeer management for the same land areas are forestry, agriculture and horticulture, tourism, hydropower and mining. Reindeer management also has interfaces with traffic and transport and

with nature conservation. The relationship between reindeer management and other forms of land use is an important and complex area for research.

9) The operating environment for reindeer husbandry

Reindeer husbandry is linked with many outside factors, including the general development of society, other businesses, the European Union, free trade and changes in consumer habits and values. It is an integral part of research in the field to try to forecast the changes in the operating environment for reindeer husbandry and their impact.

10) Other research subjects

What is the image of the reindeer, reindeer management and reindeer products? Are animal diseases a threat to reindeer husbandry? Can reindeer husbandry be improved by developing the administration, advisory services, training and research in the sector? Are there viable alternatives to reindeer husbandry?

1. Tavoitteet

Tavoitteet

Hankkeen tavoitteena oli laatia poron taloudelliseen hyödyntämiseen liittyvä tutkimusohjelma vuosille 2003-2007. Ohjelman avulla pyritään jäsentämään, suuntaamaan ja voimistamaan porotalouteen liittyvää taloudellista ja yhteiskunnallista tutkimusta. Ohjelma toimii myös tutkimuksen rahoittajien ja porotalouteen liittyvän päätöksenteon ym. apuvälineenä.

Laaditun ja oheisessa raportissa kuvatun tutkimusohjelman toteuttamisella pyritään mm.:

1. Kuvaamaan ja analysoimaan porotalouden nykytila ja tulevaisuuden näkymät.
2. Tuottamaan tutkimustietoa poron taloudellisesta hyödyntämisestä, siihen vaikuttavista tekijöistä sekä näiden muutoksista.
3. Edesauttamaan porotalouden strategista kehittämistä, alaan liittyvää päätöksentekoa sekä uusien toimintamenetelmien kehitystä.
4. Tuottamaan tietoa alan hallinnon, neuvonnan, koulutuksen ja tutkimuksen tarpeisiin.

2. Poron taloudellinen hyödyntäminen -yleiskuvaus

Kuvaus antaa perustietoa poron taloudellisesta hyödyntämisestä sekä pohjustaa ja suuntaa tutkimusaiheiden hahmottelua. Esityksen lähteinä on käytetty mm. tehtyjä selvityksiä, paliskuntain yhdistyksen vuosikertomuksia, paliskuntien poroluetteloita ja tuottoperustelaskelmia, poronomistajien verotustietoja sekä alan yritysten ja muiden toimijoiden www-sivuja.

2.1 Lähtökohdat

Poro (*Rangifer tarandus tarandus*) on villipeuran puolikesy muoto, joka Fennoskandiassa polveutuu tunturipeurasta. Ulkonäöltään ja käyttäytymiseltään poro muistuttaa kantamuotoaan. Urosporolla eli hirvaalla on painoa 90-160 kiloa ja naarasporolla eli vaatimella 60-100 kiloa. Poronvasa painaa keväällä syntyessään yleensä 4-6 kiloa, mutta syksyyn mennessä jopa yli 50 kiloa.

Poro on pitkäraajainen hirvieläin ja märehtijä, joka on sopeutunut hyvin lumeen, kylmyyteen ja niukkaankin talviravintoon. Se kaivaa jäkälää ja metsälauhaa jopa 90 cm paksussa lumessa, jos liikkuminen muutoin on helppoa. Hankien kovettuessa kevättalvella jäkälän kaivu käy vaikeaksi, jolloin porot siirtyvät puilla kasvavien loppojen syöntiin tai nousevat tuntureille. Kesällä porot pyrkivät välttämään kuumuutta ja sääskiä sekä pyrkivät hankkimaan ravinnokseen tuoreita, vasta kasvunsa aloittaneita ravintokasveja. Pohjoisessa porot nousevat kesäisin tuntureille, etelämpänä ne pyrkivät hakeutumaan reheville avosoille. Loppukesällä ja syksyllä porot syövät mielellään sieniä, ja varustautuvat talven varalle. Normaalityyppisenkin luonnonravinnon varassa elävä poro menettää syksyisestä painostaan noin viidenneksen.

Nieminen M. & Pietilä U. Peurasta poroksi. Jyväskylä 1999.

Poronhoidon painopiste Euraasian pohjoisosissa

Nykytiedon mukaan porokanta sai alkunsa villipeuroista, jotka kesytettiin kanto- ja vetoeläimiksi tai houkutuseläimiksi villipeuran metsästykseseen. Villipeurojen ja muiden riistaeläinkantojen ehtyessä porojen määrää alettiin lisätä ja vähitellen poronhoidosta kehittyi itsenäinen elinkeino. Poroa voitiin käyttää monella tapaa hyväksi: veto- ja kantoeläimenä sekä lihan ja maidon tuottajana. Porosta saatiin myös raaka-aineita vaatteisiin ja työkaluihin. Vaihdanta- ja rahatalouteen siirryttäessä porosta saatavat tuotteet ovat olleet arvostettuja hyödykkeitä.

Pääsääntöisesti poronhoito on Euraasian pohjoisosien taiga- ja tundravyöhykkeellä asuvan alkuperäisväestön elinkeino. Poronhoitoalue ulottuu Norjan rannikolta Beringin salmelle ja etelässä aina Baikaljärvelle ja Mongoliaan asti. Kaikkiaan eloporoja² on nykyisin arviolta runsaat kaksi miljoonaa: noin 1,2 miljoonaa Venäjällä, noin 700 000 Fennoskandiassa ja pienempiä määriä muualla. Fennoskandiassa poronhoitoalue on 423 000 km²:n laajuinen ja poronlihaa tuotetaan 6-7 miljoonaa kiloa vuosit-

² Erotuksissa eloon jätetyt porot (talvikanta). Lukuporolla ymmärretään yli vuotta vanhempaa poroa.

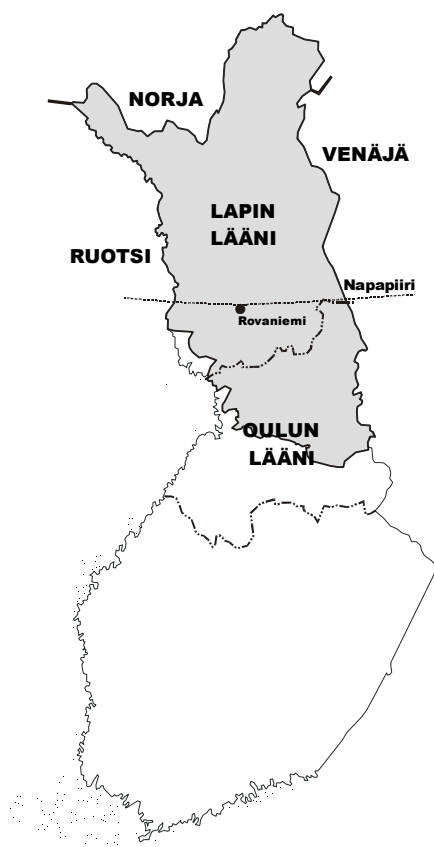
tain. Poronhoitoa alueella harjoittavat lähinnä saamelaiset. Suomessa enemmistön poroista omistavat suomalaiset.

2.2 Suomen porotalouden kehitys

Suomessa poronhoito alkoi yleistyä 1600-1700 -luvulla, mutta naapurimaihin nähden poikkeavalla tavalla. Pohjoisessa Lapissa asuvien saamelaisten ohella myös suomalaiset uudisasukkaat ja talonpojat omaksuivat poronhoidon elinkeinokseen jo varhain, ja poronhoitoa alettiin harjoittaa kaukanakin saamelaisten asuinalueilta³. 1700-luvun puolivälissä alue oli asettunut nykyisille sijoilleen, 65. ja 70. asteen välille pohjoista leveyttä. Poronhoitoalueen laajuus on 122 891 km², mikä on runsaat 36 prosenttia koko maan pinta-alasta ja lähes 77 prosenttia Pohjois-Suomen pinta-alasta. Neljä viidesosaa alueesta sijaitsee Lapin läänissä, josta vain taajamat sekä teollistunein ja tiheimmin asuttu lounaisosa (Kemi, Keminmaa, Tornio) jäävät poronhoitoalueen ulkopuolelle. Oulun läänistä poronhoitoalueeseen kuuluu koillisosa. Etelässä alue rajoittuu Kuhmo-Oulu –linjan pohjoispuolelle (Kuva 1).

Poronhoitoalueen sisällä luonnonolot ovat varsin erilaiset, mikä heijastuu myös poronhoidon edellytyksiin ja harjoittamistapaan. Pohjoisin poronhoitoalue on pääosin yli 200 metriä merenpinnasta olevaa ylänköä, jossa havupuut eivät juuri enää menesty. Jäkälien kasvulle suotuisaa kangasmaata alueella on runsaasti, mutta monin paikoin

maisemakuvaa hallitsevat myös niukkaravinteiset tunturipaljakat. Tunturi-Lapin eteläpuolista aluetta luonnehtivat mäntymetsät, muutamat harvat tunturit ja niiden väliset laajat aapasuot. Alue on poronhoitoalueen kylmintä seutua, tammikuun keskilämpötila on $-13-14^{\circ}\text{C}$. Napapiirin korkeudella maisemaa hallitsevat vaarat, suuret jokilaaksot ja monin paikoin myös laajat suoalueet. Poronhoitoalueen itäosa on pääosin vaaraylänköä. Lounaisin ja eteläisin osa alueesta luetaan jo Pohjois-Pohjanmaahan, jossa maisemat ovat varsin laakeita. Alue on maamme soisinta seutua, yli 60 prosenttia maa-alasta on suota.

Kuva 1. Poronhoitoalue.

1700-luvulla poronhoidossa oli kaksi pääsuuntausta

1700-luvulla Suomen poronhoidossa oli kaksi pääsuuntausta. Ounasjoen länsipuolella sijaitsevassa Tornion Lapissa elinkeino perustui koko- tai puoliaikaiseen paimentolaisuuteen, jossa asuinpaikkaa vaihdettiin laiduntilanteen mukaisesti. Itäisemmässä Kemin Lapissa poroja käytettiin 1700-luvun lopulle asti lähinnä vetoeläiminä ja houkutuseläiminä peuranpyynnissä. Uudisasukkailla poronhoito oli merkittävin elinkeino Kuusamossa, jossa poroilla oli käyttöä etäällekin ulottuvassa kaupankäynnissä.

Viralliset poroluvut pysyivät Suomessa pieninä aina 1800-luvun lopulle saakka. Vuonna 1845 poroja oli arviolta 37 000. Käytännössä poroluku oli talviaikana huo-

³ Poronhoidon historiasta esim. Kortessalmi J. J. Pohjois-Vienan poronhoito. Helsinki 1996.

mattavasti suurempi, sillä saamelaiset harjoittivat poronhoitoa edelleen perinteiseen tapaan yli valtakunnan rajojen. Parhaat talvilaitumet olivat Suomen puolella, kesäisin poroja hoidettiin yleisesti Jäämeren rannikolla. Vuosisadan lopulla asetetut rajasulut yhdessä pyyntielinkeinojen tuoton huononemisen kanssa käänsivät Suomen poromäärän nousuun. 1900-luvun alkaessa poroja oli jo noin 130 000. Poronhoitajaperheitä – lähinnä talollisia ja torppareita - oli vuonna 1912 yli 3 300. Inarissa, Kuolajärvellä ja Sodankylässä yli 40 prosenttia väestöstä omisti poroja.

Vuonna 1898 poronhoito tuli julkisen säätelyn piiriin

1800-luvun lopulla poronhoito tuli myös julkisen säätelyn piiriin. Vuonna 1898 Senaatti esitti määräyksiä porojen laiduntamisesta valtion omistamilla metsämailla sekä velvoitti poronhoitajat perustamaan maantieteellisesti rajattuja paliskuntia, joiden kautta poronhoitoa tuli harjoittaa. Vuonna 1916 annettuja määräyksiä tarkennettiin ja osalle paliskunnista asetettiin korkein sallittu poroluku⁴. Kruunun metsille asetettiin myös laiduntamisvuokra ja metsän uudistamiselle tärkeät maat rauhoitettiin poroilta.

Ensimmäisen maailmansodan seurauksena porojen määrä romahti, mutta olojen vaikiintumisen ja talvilaidunten paranemisen myötä porokanta elpyi nopeasti uudelleen. 1930-luvun alussa poroja luettiin jo noin 189 000. Poromäärän kasvu aiheutti taimikoille vahinkoja, mikä lisäsi porotalouden ja maanomistajien välisiä ristiriitoja. Porojen laiduntamisoikeuden selkiyttämiseksi ja ristiriitojen vähentämiseksi säädettiin vuonna 1932 ensimmäinen poronhoitolaki (239/1932). Lain avulla pyrittiin samalla myös kiinteyttämään poronhoidon organisaatiota, ohjaamaan poronhoitotöiden suorittamista ja kehittämään poromerkkijärjestelmää.

Porojen laiduntamisoikeus säädettiin poronhoidolle myönteisellä tavalla. Poronhoitolain mukaan ”jokaisella poronhoitoalueella asuvalla Suomen kansalaisella on oikeus harjoittaa poronhoitoa maan omistus- ja hallintasuhteista riippumatta”. Paliskuntien tuli kuitenkin korvata porojen maa- ja metsätaloudelle aiheuttamat vahingot. Metsänuudistusaloille poroja ei saanut päästää lainkaan.

Poronhoitolaki selkeytti myös poronhoidon käytäntöä. Alueellisesti yhteensopivat paliskunnat veloitettiin muodostamaan poronhoitoyhdistyksiä, joiden tuli mm. toimia paliskuntien yhdyssiteenä, valvoa niiden toimintaa sekä hyväksyä ja luetteloida poromerkit. Porot tuli koota ja luetteloida syksyllä ja syys-talvella, ellei niitä paimennettu ympäri vuoden.

Paliskuntain yhdistys perustettiin vuonna 1948

Vuonna 1948 poronhoitolakia uudistettiin (444/1948). Alueelliset poronhoitoyhdistykset lakkautettiin ja tilalle perustettiin maa- ja metsätalousministeriön alainen Paliskuntain yhdistys, jonka jäsenenä olivat kaikki paliskunnat. Yhdistys toimi paliskuntien yhdyssiteenä, pyrki kehittämään porotaloutta sekä edistämään osaltaan poronhoidon tutkimusta, koetoimintaa ja poronjalostusta.

⁴ Se määrä poroja, joka paliskunnan alueella saa korkeintaan vuosittain olla. Nykyisin yläraja perustuu eloporojen määrään. Enimmäismäärän ylittyessä paliskunnan porolukua on alennettava. Korkein sallittu poroluku määrätään pääsääntöisesti kymmeneksi vuodeksi kerrallaan.

Poronhoitovuosi (1.6.-31.5) käynnistyy yleensä erotuspaikkojen ja tarhojen siistimisellä. Vasanmerkintä alkaa juhannuksen aikaan. Toiminnalla pyritään turvaamaan poronomistajan omistusoikeus vaatimansa jälkeläiseen leikkaamalla vasan korvaan omistajan merkki. Porojen kokoamista helpottaa kuumuus ja räkkä, jotka ajavat poroja kokoon tuntureille ja soille. Nykyisin porojen etsinnässä ja kokoamisessa käytetään yleisesti apuna maastomoottoripyöriä, ns. mönkijöitä, lentokonetta ja helikopteria. Merkintä saadaan yleensä päätökseen viimeistään heinäkuun aikana. Lähinnä Inarin Lapissa harjoitetaan vasotusaitausta, jolloin vasat samalla myös merkitään. Etenkin poronhoitoalueen keski- ja eteläosassa kesäisiin poronhoitotöihin kuuluu myös lisärehun (jäkälä, heinä, korte ja lehdekset) teko ja korjuu talven varalle.

Poronhoitolain mukaiset erotustyöt käynnistyvät etelämpänä jo syys-lokakuussa. Porojen koonniti eli etto tapahtuu yleensä jalkaisin. Pohjoisessa työ käynnistyy useimmiten vasta lumien tultua lokakuun lopulla moottorikelkkojen, monin paikoin myös helikopterien avulla. Suurissa paliskunnissa etto kestää viikkokausia, jopa kuukausia. Poroerotus on julkinen tapahtuma, poromiesten sadonkorjuujuhla ja poroväen tapaaminen. Erotuksissa porot merkitään poroluetteloon ja erotellaan teuraaksi meneviin ja eloon jätettäviin, jotka samalla yleensä myös loislääkitään. Aiemmin valtaosa poroista teurastettiin erotusaitojen yhteydessä olevissa kentäteurastamoissa, joita koko poronhoitoalueella oli 1980-luvun lopulla kaikkiaan 122. Teurastuksen suorittivat lähinnä poronomistajat. Euroopan Unionin asettamien säädösten myötä porojen teurastus on siirtynyt laitesteurastamoihin, jonne porot kuljetetaan yleensä autolla ja elävänä. Poroerotukset saadaan useimmiten pidettyä vuodenvaihteeseen mennessä.

Talviaikana poroja perinteisesti paimennettiin tokissa: tarkkailtiin niiden selviytymistä, ohjailtiin tarvittaessa uusille laidunalueille, estettiin poroja tekemästä vahinkoa, suojeltiin pedoilta ja suoritettiin vaikeina aikoina lisäruokintaa. Pohjoisissa paliskunnissa tokkapaimennusta harjoitetaan edelleen, osin koiriakin apuna käyttäen. Etelämpänä talven poronhoitotöitä hallitsee lisäruokinta, joka on 1960-luvulta lähtien yleistynyt nopeasti. Ruokinta voidaan toteuttaa viemällä poroille lisäravintoa maastoon tai pitämällä poroja talvisin kotitarhoissa.

Tekniikan käyttöönoton myötä poronhoitotyön määrä on vähentynyt. 1970-luvun puolivälissä poronhoidossa tehtiin työpäiviä arviolta 300 000, noin kaksi työpäivää lukuporoa kohti. 20 vuotta myöhemmin työpäiviä tehtiin poronhoidossa enää runsaat 200 000, noin päivä poroa kohti. Paliskunnalle työpäiviä tehtiin 112 000. Poronhoitovuonna 2000/01 paliskunnalle tehtiin työpäiviä enää runsaat 87 000.

Kemppainen J., Nieminen M. & Rekilä V. Poronhoidon kuva. Helsinki 1997.

Nieminen M. & Pietilä U. Peurasta poroksi. Jyväskylä 1999.

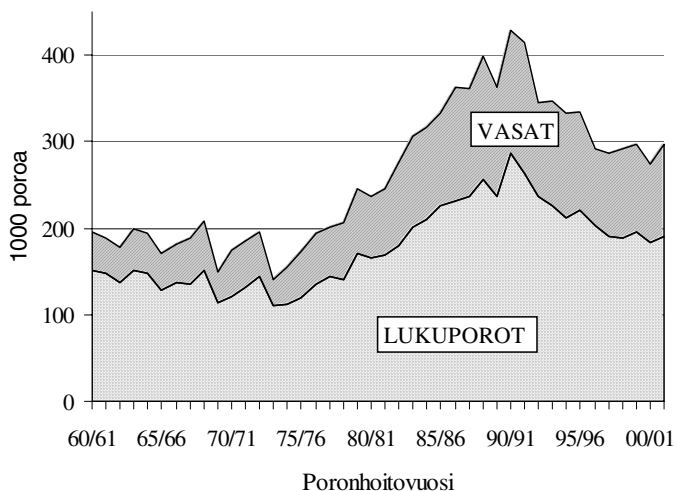
Toisen maailmasodan aikana poromäärä romahti noin 60 000 poroon, mutta jälleenrakennuksen aikana sotia edeltänyt taso saavutettiin varsin nopeasti. Aina 1970-luvun puoliväliin asti erotuksessa luettiin normaalivuosina 150 000 – 200 000 poroa. Kato vuosien jälkeen kanta elpyi nopeasti uudelleen. Kaikkineen 1950-60 –luvut eivät kuitenkaan olleet poronhoidolle erityisen suotuisaa aikaa. Poronhoitoa pidettiin katoavana elinkeinona. Kuluttajien keskuudessa poronlihan arvostus ei ollut kovinkaan suurta. Etelä-Suomessa tuore poronliha ei tahtonut käydä kaupaksi, vaikka se oli naudanlihaakin edullisempää.

1970-80 –luvuilla porotalous oli kasvuala

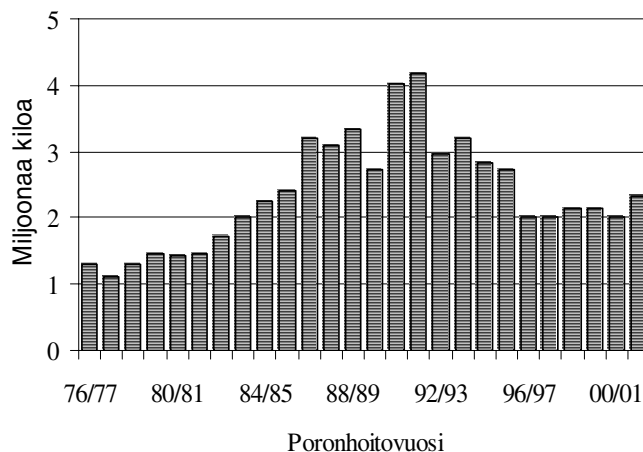
Talvi 1973-74 oli poronhoidolle huono ja poroja luettiin erotuksissa vain noin 140 000. Poronlihaa tuotettiin vuosittain noin miljoona kiloa. Siitä alkaen porojen määrä ja poronlihan tuotanto kasvoivat suhteellisen tasaisesti lähes kaksi vuosikymmentä. 1980-luvun lopulla poroja luettiin erotuksissa jo noin 400 000 ja poronlihaa tuotettiin vuosittain yli kolme miljoonaa kiloa. 1990 – luvun alussa poronlihaa tuotettiin jopa yli neljä miljoonaa kiloa vuodessa. Tuotannon nopeasta kasvusta huolimatta poronlihan tuottajahinta pysyi varsin hyvänä, joten lyhyessä ajassa tuotannon arvo

moninkertaistui. Tuottajalle poronlihasta maksettiin 1980-luvun alussa vuoden 2001 hintatasossa (elinkustannusindeksi) jopa yhdeksän euroa kilolta. Enimmillään poronlihan tuotannon arvo on ollut poronhoitovuonna 1986/97, lähes 25 miljoonaa euroa (Kuvat 2-5).

Porotalouden kasvuun vaikuttavia tekijöitä oli monia: suotuisat luonnonolot, tekniikan hyödyntämisen lisääntyminen, lisäruokinnan ja loislääkinnän yleistyminen, vasateurastukseen siirtyminen, porotilojen rakentaminen sekä poroon ja poronhoitoon liittyvän tietämyksen kasvu.

Kuva 2. Eroituksissa luetut porot poronhoitovuosina 1960/61 – 2001/02.

Kuva 3. Poronlihan tuotanto poronhoitovuosina 1976/77 – 2001/02.

Moottorikelkka alkoi yleistyä 1960-luvulta alkaen ja muutti olennaisesti poronhoidon luonteen erityisesti pohjoisessa. Kelkat helpottivat liikkumista tiettömillä alueilla ja mahdollistivat suurempien poromäärien kokoamisen ja hallinnan. Työt voitiin myös tehdä pitkälti kotoa käsin. Toisaalta moottorikelkat olivat kalliita, mikä osaltaan vaikutti poromäärän kasvuun. Vuonna 1990 poronhoidon käytössä oli kaikkiaan noin 1 500 moottorikelkkaa. Sitten tekniikan hyödyntäminen poronhoitotöissä on entisestään lisääntynyt. Nykyisin töiden suorittamisessa käytetään yleisesti myös maastomoottoripyöriä, mönkijöitä, moottoripyöriä ja monin paikoin myös helikopteria tai lentokonetta. Helikopterin käyttö porojen kokoamisessa aikaistaa myyntiteurastuksia ja samalla vähentää niiden määrää. Liikkumista helpottavien apuvälineiden ohella poronhoito on alkanut käyttää yleisesti myös viestintään liittyvää tekniikkaa, radio- ja matkapuhelimia sekä GPS-laitteita.

Porojen lisäruokinta on muuttanut poronhoidon perusasetelmaa vähentämällä elinkeinon riippuvuutta talvilaidunten tilasta ja luonnonoloista. Ruokinta alkoi yleistyä 1960-70-lukujen taitteessa poronhoitoalueen eteläosissa. Kehitystä vauhdittiin samoihin aikoihin toimeen pantu peltojen paketointi, mikä teki mahdolliseksi heinän viljelyn porojen ravinnoksi. 1970-luvun puolivälissä porojen lisäruokintaa harjoitettiin pohjoisinta poronhoitoaluetta lukuun ottamatta jossain määrin jo lähes kaikkialla. Porojen tarhaus oli yleisintä poronhoitoalueen eteläosassa. Vähin erin lisäruokinta on yleistynyt pohjoista kohti. Myös loistorjunnan käyttöönotto poronhoidossa on lisännyt tuotannon määrää ja parantanut samalla poronahkojen laatua.

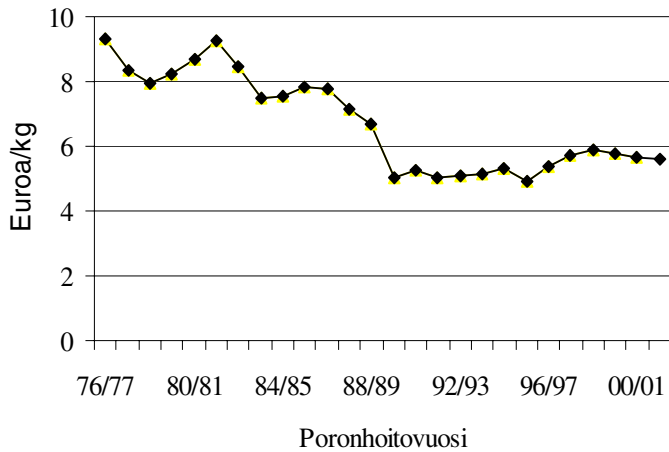
Poro kasvaa nopeimmin ensimmäisenä ikävuotenaan. 4-6-kiloisena syntynyt vasa jopa kymmenkertaistaa painonsa syksyyn mennessä. Lihantuotannon ja talvilaidunten kannalta vasa-teurastus on täten varsin perusteltua. Nykyisin vasaosien osuus teuraista on noin 70 prosenttia. Vielä 1970-luvun alussa osuus jäi noin kolmannekseen.

Vuonna 1969 säädetty porotilalaki (590/1969) kohensi merkittävästi poronhoitajien asuinoloja. Lain perusteella muodostettiin 1970-luvun alkupuolella 633 porotilaa, erityisesti pohjoiseen Lappiin. Myös vuonna 1984 säädetty luontaiselinkeinolaki (610/1984) ja samaan aikaan säädetty kolttalaki edesauttoivat pohjoisessa asuvien poronhoitajien asumista ja tilanpitoa.

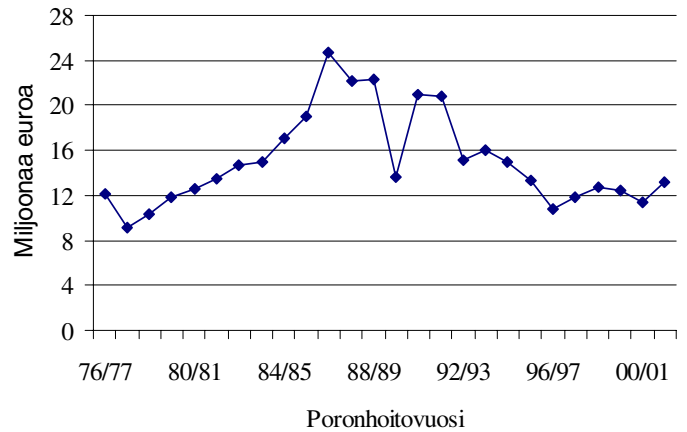
Porontutkimusta alettiin harjoittaa 1950-luvun lopulla. Tuolloin selvitettiin porojen aiheuttamia viljelyvahinkoja, suoritettiin ruokintakokeita ja käynnistettiin porojen loisiin kohdistuvaa tutkimusta. 1960-luvun alussa käynnistettiin poron siitos- ja jalostuskokeet. Vähitellen porontutkimuksen ”saarekkeita” oli eri puolella maata yli 20. 1980-luvulla porontutkimus painottui poronhoidon biologisiin kysymyksiin: laidunekologiaan sekä poron käyttäytymiseen ja elintoi- mintoihin. Paliskuntain yhdistyksen Kaamasen koeporotarha perustettiin vuonna 1969. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen porontutkimus käynnistyi vuonna 1980 ja Inarin Kaamasessa Porontutkimusasema aloitti toimintansa vuonna 1994.

Suotuisa kehitys taittui 1980-luvulla

1980-luvun lopulla porotalouden suotuisa kehitys taittui. Tšernobylin ydinvoimaturma heijastui vuonna 1986 poronhoitoon vähentämällä poronlihan kysyntää. Vielä suuremman kolauksen poronhoito koki vuonna 1989. Lihanjalostuksessa ilmenneet ongelmat alensivat poronlihan tuottajahintaa vuodessa noin neljänneksen. Samaan aikaan myös porojen määrä oli yleisesti noussut sallittua suuremmaksi (yhteensä 228 900 luku-poroa) ja talvilaidunten kantokyvyn. Porojen määrää jouduttiin alentamaan myös pakkoteurastusten kautta. Muutamassa vuodessa luettujen porojen määrä väheni lähes neljänneksellä, runsaaseen 300 000 poroon. Poronlihan vuosituotanto aleni nopeasti alle kolmeen miljoonaan kiloon, mutta lihan tuottajahinta pysytteli edelleen viiden euron tuntumassa.

Kuva 4. Poronlihan tuottajahinta poronhoitovuosina 1976/77 – 2001/02, vuoden 2001 hintatasossa.

Kuva 5. Poronlihan tuotannon arvo poronhoitovuosina 1976/77 – 2001/02, vuoden 2001 hintatasossa.

Viime vuosina poronlihan tuotanto on ollut verraten vakaata: poroja on luettu 270 000 - 300 000, ja niistä noin kolmannes on teurastettu. Teuraalla on ollut painoa keskimäärin 23 kiloa, joten poronlihaa on tuotettu noin kaksi miljoonaa kiloa vuodessa. Poronlihasta on maksettu tuottajalle noin 5,5 - 6 euroa kilolta eli poronlihan tuotannon arvo on ollut 11-13 miljoonan euron välillä. Eloporoa kohti poronlihaa on tuotettu kymmenisen kiloa.

Poronhoitovuonna 2001/02 luonnonolot olivat suotuisat, mikä heijastui poronhoidon tuottoon. Poronlihaa tuotettiin yli 2,3 miljoonaa kiloa ja tuotannon arvo oli 13,2 miljoonaa euroa. Eloporoa kohti lihaa tuotettiin noin 12,6 kiloa. Poronlihan tuottajahinta oli edellisvuosien tasoa.

Poronlihan jalostus on ollut käymistilassa

Tuotetusta poronlihasta runsaat 70 prosenttia menee edelleen jalostettavaksi. Loppuosan poronomistajat käyttävät (jalostavat) itse (2001/02 noin 376 000 kiloa) tai myyvät suoraan kuluttajille (264 000 kiloa). Ostoliikkeille poronlihaa myytiin 1,7 miljoonaa kiloa eli 9,7 miljoonan euron arvosta. Poronlihan jalostajat markkinoivat tuotteensa etupäässä kauppaketjuille, osin myös suoraan loppukäyttäjille. Arviolta puolet tuotetusta poronlihasta tulee kulutukseen kaupan kautta.

Poronlihan jalostus on ollut käymistilassa 1980-luvun lopulta alkaen, jolloin paliskuntien omistama Poro- ja Riista Oy ajautui konkurssiin. Markkinoille tuli uutta tilaa ja poronlihan tuottajahinnan aleneminen vaati poronomistajilta uusia keinoja toimeentulonsa turvaamiseksi. Etenkin eteläisellä poronhoitoalueella yleistyi poronlihan suoramyynti kuluttajille, ja moni poronomistaja alkoi tarjota myös lihanleikkuupalveluita. Eräissä paliskunnissa lähes kaikki poronliha markkinoitiin suoramyyntinä.

Nykyisin suurempia poronlihan jalostamoita poronhoitoalueella ja sen tuntumassa on neljä - Rovaniemellä, Sodankylässä, Keminmaassa ja Ruotsin puolella Haaparannalla. Ne jalostavat valtaosan ostoliikkeille myydystä poronlihasta ja markkinoivat tuotteensa lähinnä suurten kauppaketjujen kautta. Lisäksi poronhoitoalueella on yli 30 pienempää, etupäässä poronomistajien omistamaa poronlihaa jalostavaa yritystä. Ne markkinoivat tuotteensa etupäässä lähialueen matkailuyrityksille tai suoraan kuluttajille.

Jalostuksessa poronlihan arvo jokseenkin kolminkertaistuu, joten poronlihan vähittäismyynnin arvo (mukaan lukien poronomistajien oma käyttö) on kaikkiaan noin 37 miljoonaa euroa. Teurastuksen sivutuotteista tärkeimmät ovat porojen nahat, sarvet ja luut. Ne voidaan jalostaa käyttöesineiksi, tarve- ja koriste-esineiksi ja matkamuistoiksi. Tuotteiden valmistajia on runsaasti, ja niistä suurimmat käyttävät myös ulkopuolista työvoimaa. Tuotteiden vähittäismyynnin arvo on arviolta 4-5 miljoonaa euroa.

Poron hyödyntäminen matkailussa on yleistynyt

Poron matkailullinen hyödyntäminen on jäänyt poronlihan tuotannon varjoon, mutta kehittynyt Pohjois-Suomen matkailun ja ohjelmapalvelujen nopean kehityksen vana-vedessä merkittäväksi toiminnaksi. Poro ja sen ympärille rakentuvat toiminnot soveltuvat hyvin arktista luontoa, joulua ym. ilmentäviksi tuotteiksi. Porotilalla vierailu oheistoimintoineen niveltyy hyvin matkan ohjelmaan ja poroa voidaan hyödyntää myös maaseutumatkailussa. Nykyisin Pohjois-Suomessa toimii noin 70 yritystä, jotka tuottavat matkailijoille ohjelmapalveluita lähinnä poroon tukeutuen. Porolla on matkailulle myös suuri välillinen arvo: poro on kiinteä osa pohjoista imagoa, mitä voidaan hyödyntää matkailumarkkinoinnissa.

2.3 Poronlihan tuotanto

2.3.1 Toiminnan puitteet

Poronlihan tuotannon määrään vaikuttavista tekijöistä keskeisin on korkein sallittu poromäärä, joka säädetään kullekin paliskunnalle ja myös poronomistajakohtaisesti. Poronhoitolain (848/1990) 21 §:n mukaan maa- ja metsätalousministeriö määrää, kuinka monta eloporoa paliskunta saa alueellaan vuosittain pitää ja kuinka monta eloporoa paliskunnan osakas saa enintään omistaa. Pääsääntöisesti sallitut poroluvut määrätään kymmeneksi vuodeksi kerrallaan.

Poromäärää mitoittaessaan ministeriön tulee kiinnittää huomiota siihen, että talvikautena paliskunnan alueella laidunnettavien porojen määrä ei ylitä paliskunnan talvilaitumien kestävä tuottokykyä. Muita poromäärän mitoitusperusteita poronhoitolaissa ei mainita. Sittemmin poronhoitolakia ei ole uudistettu, mutta käytännössä poromäärän mitoituksen perusteet ovat monipuolistuneet. Vuonna 1999 asetetun porolukujen tarkistamistyöryhmän toimeksiannossa perusteisiin lisättiin paliskunnan mahdollisuudet laidunkiertojärjestelmän toteuttamiseen, lisäruokinnan merkitys laiduntavaan poromäärään, ympäristön ekologinen kestävyys sekä paliskuntakohtaiset poronhoitosuunnitelmat.

Kestävän kehityksen käsitteellä ymmärretään maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville laadukkaan elämisen mahdollisuudet. Sen kolme peruselementtiä ovat ekologinen, taloudellinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Ekologisesti kestävä kehitys on biologisen monimuotoisuuden ja ekosysteemien toimivuuden säilyttämistä sekä ihmisen taloudellisen ja aineellisen toiminnan sopeuttamista pitkällä aikavälillä luonnon kestokykyyneen. Taloudellisesti kestävä kehitys on puolestaan sisällöltään ja laadultaan tasapainoista kasvua, joka ei perustu pitkällä aikavälillä velkaantumiseen tai varantojen hävittämiseen. Sosiaalisessa ja kulttuurisessa kestävyudessa pyrkimyksenä on taata hyvinvoinnin edellytysten siirtyminen sukupolvelta toiselle.

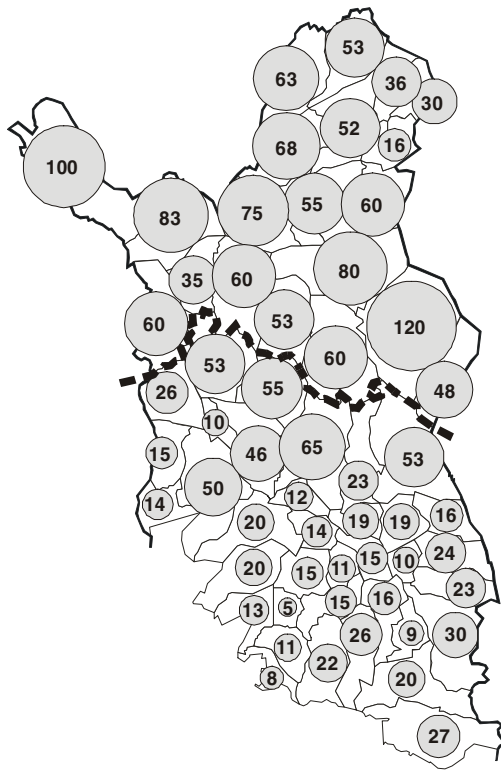
Kestävän kehityksen peruselementit liittyvät läheisesti porotalouteen. Laitumia tulisi hyödyntää niiden uusiutumiskyvyn rajoissa. Kestävä talous perustuu resurssien tehokkaaseen ja säästeliääseen käyttöön sekä korkeaan teknologiaan. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää investoimista inhimilliseen pääomaan: koulutukseen sekä tutkimus- ja kehitystyöhön. Monimuotoinen suomalainen luonto tarjoaa mahdollisuuksia uusille palveluille ja tuotteille pienimuotoisen ja paikallisen luonnonvaarojen käytön kautta. Puhdas ympäristömme mahdollistavat osaltaan myös puhtaiden elintarvikkeiden tuottamisen. Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys liittyy mm. tasapainoiseen alueelliseen kehitykseen sekä vähemmistökuultuurien identiteetin ja elinvoimaisuuden vaalimiseen.

Hallituksen kestävä kehityksen ohjelma 1998.

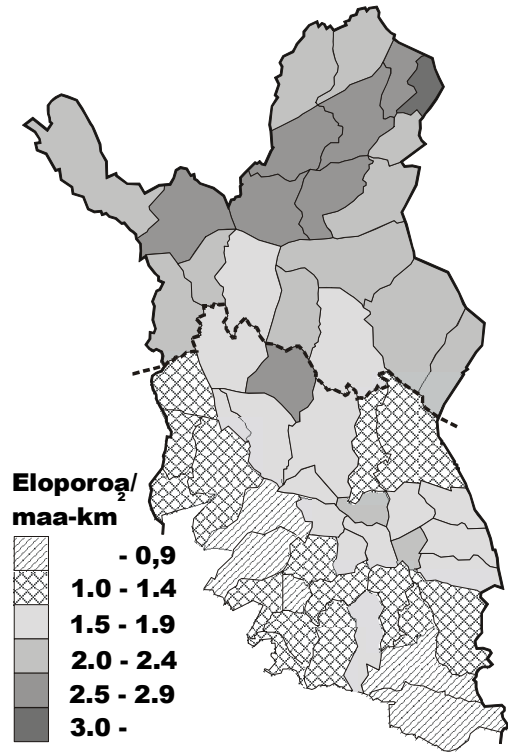
Sallittu porotiheys suurin pohjoisessa

Viimeisen vuosikymmenen aikana sallittua poromäärää on alennettu talvilaidunten kulluneisuuden nojalla jo useamman kerran ja nyt ollaan palattu 1980-luvun alun tasolle. Nykyisin paliskuntien sallitaan jättää eloon yhteensä korkeintaan 203 700 poroa eli keskimäärin 1,8 poroa maaneliökilometriä kohti. Paliskunnittain sallittu porotiheys vaihtelee yli nelinkertaisesti. Inarin alueella maaneliökilometriä kohti saa yleisesti olla noin 2,5 eloporoa, mutta luoteisella ja eteläisellä poronhoitoalueella yläraja jää monin paikoin alle yhteen eloporoon/km². Pohjoisella poronhoitoalueella yksittäinen paliskunnan osakas voi omistaa korkeintaan 500 eloporoa. Etelämpänä määrä jää 300 eloporoon (Kuvat 6 ja 7)⁵.

⁵ Katkoviiva kartoissa kuvaa erityisesti poronhoitoa varten tarkoitetun alueen rajaa. Rajan pohjoispuolella olevia valtion maita ei saa käyttää tavalla, josta aiheutuu erityistä haittaa poronhoidolle.

Kuva 6. Sallittu eloporojen määrä paliskunnittain poronhoitovuonna 2001/02, sataa poroa.

Kuva 7. Sallittu porotiheys maa-alaa kohti paliskunnittain poronhoitovuonna 2001/02.

Porotalouden toimintaympäristön muuntumista ja siihen vaikuttavien tekijöiden monimutkaista luonnetta kuvaa valtiontalouden tarkastusviraston lausunto, jossa selvitettiin maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategian toteuttamista ja onnistumista porotalouden osalta. Strategian keskeinen lähtökohta on kestävän käytön periaate. Uusiutuvien luonnonvarojen käyttöön sovellettuna periaate merkitsee sitä, että *luonnonvaroista käytetään hyväksi korkeintaan niiden vuotuinen tuotto*.

Tarkastuksessa selvisi, että MMM ei ole luonnonvarastrategiansa toteuttamisessa porotalouden suhteen ole onnistunut. Porotalouden hallinnoinnissa elinkeinopoliittiset intressit ovat vaikuttaneet päätöksenteossa luonnonvarojen suojelua enemmän: jäkälälaidunten kantokykyyn nähden poromäärät ovat edelleen liian suuria. Luonnonvarastrategian tiukka toteuttaminen olisi ainakin lyhyellä aikavälillä vastoin poronhoidon taloudellisia etuja.

Luonnonvarastrategian ja taloudellisten näkökohtien yhteensovittamista voidaan edesauttaa porotalouden yhteiskunnalta saamien tukien, avustusten ja korvausten kautta. Käytännössä ne voivat kuitenkin toimia päinvastaiseen suuntaan Porotalouden eläinکوhtainen tuki on sidottu poronomistukseen: tukea saadakseen eloporoja tulee olla vähintään tietty määrä ja tuki myönnetään eloporoakohtaisesti. Tuen saannissa on siten eduksi omistaa mahdollisimman paljon poroja, mikä ei taas laidunten kestävän näkökulmasta ole suotavaa. Toisaalta maksettujen tukien vaikutuksista porotalouteen ei ole luotettavaa tietoa, koska poronomistajat eivät ole muistiinpano- tai kirjanpitovelvollisia.

Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia ja porotalous. Valtiontalouden tarkastusviraston lausunto 31/2002.

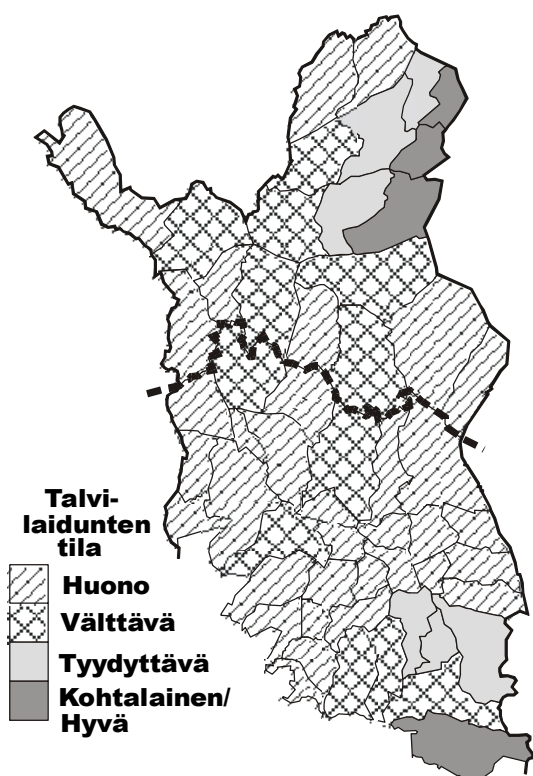
2.3.2 Poronhoito

Laidunten tila

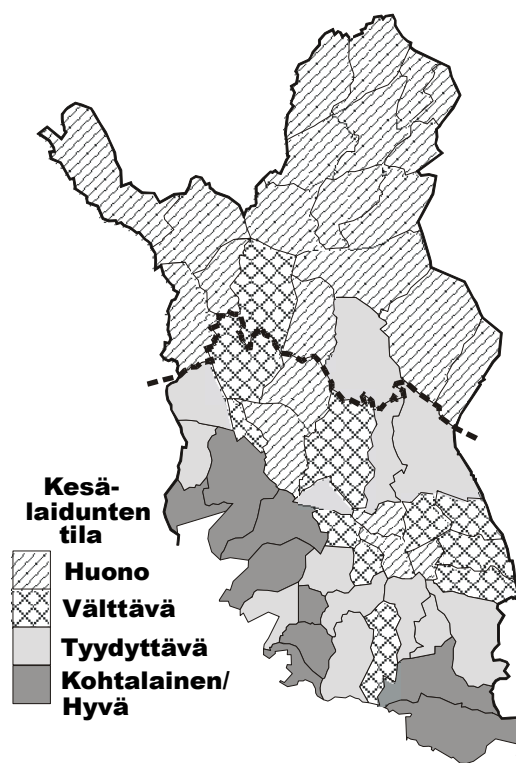
Laitumet ovat poronhoidon perusta ja siten myös keskeinen tutkimuskohde. Sallittu poromäärä kullekin paliskunnalle määrätään lähinnä talvilaidunten kantokyvyn nojalla. Laidunkartoituksia on tehty 1970-luvulta alkaen valtakunnanmetsien inventointien yhteydessä ja 1990-luvulla myös erillisten tutkimusten kautta.

Vuosina 1995-98 tehdyissä laidunkartoituksissa⁶ inventoitiin talvi- ja kesälaitumet koko poronhoitoalueelta. Poron tärkeimmät talviravintokasvit ovat jäkälä, luppo ja metsälauha. Jäkälikköjä on runsaimmin pohjoisella poronhoitoalueella. Luppoa esiintyy eniten vanhoissa kuusimetsissä, joita on yleisimmin tunturialueen eteläpuolisilla alueilla. Metsälauha kasvaa parhaiten hakkuualueilla ja lehtipuustoisilla alueilla, joita on runsaimmin etelämpänä.

Talvilaidunten kartoituksen mukaan jäkälälaitumet ovat yleisesti verraten huonokuntoisia. Parhaassa kunnossa laitumet olivat Inarin alueella ja poronhoitoalueen kaakkoisosassa. Luppoa oli porojen käytettävissä eniten poronhoitoalueen keski- ja itäosissa. Metsälauhaa esiintyi yleisimmin Kittilän seudulla ja eteläisissä paliskunnissa. Porolukujen tarkistamistyöryhmän esityksessä talviravinnon kokonaismäärä suhteessa sallittuun poromäärään arvioitiin kuvan 8 mukaiseksi.

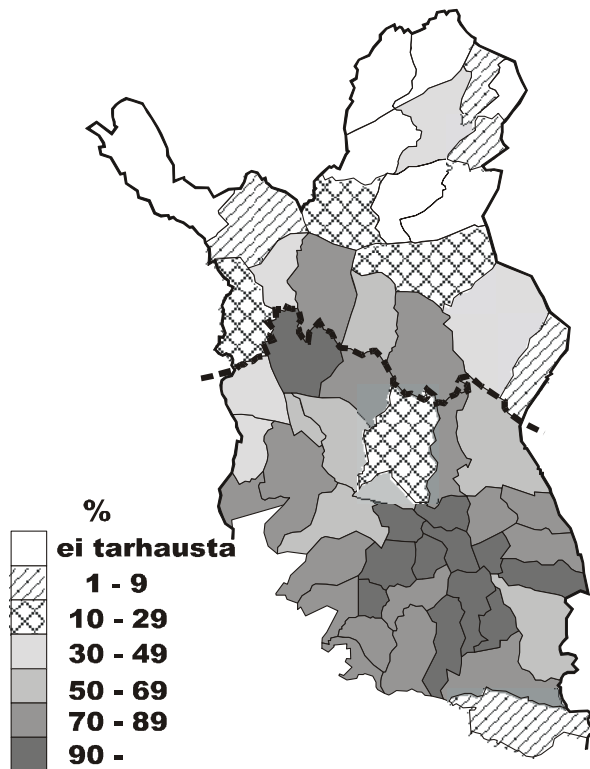

Kuva 8. Arvio talvilaidunten tilasta suhteessa sallittuun poromäärään paliskunnittain.

Kuva 9. Arvio kesälaidunten tilasta suhteessa sallittuun poromäärään paliskunnittain.

⁶ Kumpula J., Colpaert A., Kumpula T. & Nieminen M. 1997. Suomen poronhoitoalueen talvilaidunvarat. Kala- ja riistaraportteja nro 93.

Kuva 10. Tarhaporojen osuus (%) eloporoista paliskunnittain poronhoitovuonna 2000/01.

Porojen kesäisen laidunnuksen osalta luontaiset edellytykset ovat parhaat eteläisellä poronhoitoalueella, jossa on runsaasti reheviä soita ja selvästi pidempi kasvukausi kuin pohjoisessa. Tunturialueilla luonnonolot ovat olennaisesti karummat. Kesäravintovarojen kokonaismäärä suhteessa sallittuun poromäärään arvioitiin kuvan 9 mukaiseksi.

Porojen talvinen ruokinta yleistä

Taloudellisen tutkimuksen kannalta kiintoisin poronhoitoon liittyvä toiminto on porojen lisäruokinta, joka alkoi yleistyä 1960-luvun lopulla eteläisellä poronhoitoalueella. Vähin erin ruokinta on yleistynyt pohjoista kohti, ja nykyisin enää pieni osa poroista talvehtii yksin luonnonravinnon varassa. Etenkin eteläisellä ja keskisellä poronhoitoalueella lisäruokinnasta on tullut monin paikoin jopa laitumiin rinnastettava poronhoidon tuotannontekijä. Ilman lisäruokintaa porojen määrä olisi olennaisesti nykyistä vähäisempi. Myös lisäruokinnan edellytykset paranevat eteläisellä poronhoitoalueella: viljelymaata on enemmän ja poronhoito on yleisesti maatilatalouden sivuelinkeino. Perinteisen maatalouden harjoittamisen vähetessä elinkeinon tuotantopanoksia (pellot,

koneet) on voitu siirtää porotalouden käyttöön.

Lisäruokinnan kautta voidaan pyrkiä turvaamaan porojen selviytyminen luonnonoloiltaan poikkeuksellisin talvina, helpottamaan porojen paimentamista tai lisäämään suunnitelmallisesti poronhoidon tuottoa ja vakautta. Ruokinta voidaan toteuttaa viemällä poroille lisäravintoa maastoon tai pitämällä poroja talvisin kotitarhoissa.

Paliskuntien toimintakertomusten mukaan talvella 2000-01 yli 40 prosenttia eloporoista (75 600) oli suotuisista luonnonoloista huolimatta kotitarhassa keskimäärin 90 vuorokautta. Tarhoja oli kaikkiaan noin 1 900 ja tarhassa keskimäärin 40 poroa. Tarhaus painottui eteläiselle poronhoitoalueelle, jossa oli 1 400 tarhaa ja niissä poroja yhteensä noin 56 000, mikä oli yli 71 prosenttia eloporojen määrästä. 32 paliskunnassa yli puolet poroista oli valtaosan talvesta kotitarhassa, ja 21 paliskunnassa osuus nousi yli 80 prosenttiin. Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella tarhoja oli runsaat 500 ja niissä poroja 20 600. Tarhaus painottui alueen eteläosaan, saamelaisalueella tarhoja ei juuri ollut (Kuva 10).

Porojen maastoruokinta on yleisintä poronhoitoalueen keskiosassa, mutta jossain määrin ruokintaa harjoitetaan liki kaikissa paliskunnissa. Luonnonvaraisinta poronhoito on nykyisin Pohjois-Sallan paliskunnassa, jossa myöskään maastoruokintaa ei juuri harjoiteta.

Lisäruokinnan kokonaiskustannusten ja kannattavuuden arviointi on vaikeaa, koska suuri osa ruokinnasta toteutetaan yksityisesti ja ilman suoranaisia rahallisia kustannuksia. Teollisia poronrehuseoksia valmistettiin vuonna 2001 kotimaan myyntiin kaikkiaan 10,5 miljoonaa kiloa. Paliskuntien tuottoperustelaskelmien mukaan lisäruokinnan kokonaiskulut olivat yhteensä noin 2,4 miljoonaa euroa, mikä oli yli 21 prosenttia teurastulon arvosta. Tarhaus/vasotus kattoi lisäruokinnan kustannuksista 76,4 prosenttia.

Talouden ja taloudellisen tutkimuksen näkökulmasta porojen lisäruokinta on monisyinen ilmiö mm. siksi, että:

1. Ruokinta on muuttanut poronhoitoa vähentämällä elinkeinon riippuvuutta talvilaitumista ja luonnonoloista.
2. Ruokinta lisää poronlihan tuotannon määrää ja vakaannuttaa toimintaa.
3. Edellytykset lisäruokinnan harjoittamiseen vaihtelevat olennaisesti alueittain ja poronomistajasta toiseen.
4. Intensiivinen lisäruokinta kyseenalaistaa poronlihan ja -hoidon luonnonläheisen imagon. Myös porojen liiallinen kesyyntyminen on kielteistä ja tarhaolot altistavat porot sairauksille.

Porojen kotitarhauksen ja maastoruokinnan tuottavuutta vertailtiin poronhoitovuosina 1994/95 – 1997/98 Rovaniemen seudulla sijaitsevassa Narkauksen paliskunnassa, jossa molempia lisäruokinnan muotoja harjoitettiin jokseenkin yhtä yleisesti. Poronomistajia paliskunnassa oli kyseisellä ajanjaksolla kaikkiaan 110, ja heistä päätoimisia kymmenkunta. Tarhaajia oli määrällisesti vähemmän, mutta he omistivat poroista 57,5 prosenttia. Poronomistajat ryhmiteltiin ruokintatavoittain. Poronhoidon tuotto määriteltiin vasatuoton ja teuraspainojen nojalla.

Lisäruokintatapa heijastui tarkasteluajanjaksona selkeästi sekä vasatuottoon että teuraspainoon. Tarhaajilla sata luettua vaadinta tuotti 69 vasaa, kun tuotto maastoruokinnassa jäi 60 vasaan. Vuosivaihtelu oli varsin suurta. Luonnonoloiltaan suotuisimpana vuonna eroa tarhaajien eduksi oli vain 3,5 %-yksikköä, mutta lumisimpana talvena jopa 14 %-yksikköä. Vasojen teuraspaino tarhaajalla oli keskimäärin 23,2 kiloa ja maastoruokintaa harjoittaneella keskimäärin 21,9 kiloa.

Tulosten nojalla voitiin laskea, että luettu vaadin tuotti tarhauksessa noin viidenneksen enemmän vasanlihaa kuin maastoruokinnassa. Kolme neljäsosaa erosta juontui paremmasta vasatuotosta ja neljännes korkeammista teuraspainoista. Toiminnan kulut poroa kohti arvioitiin molemmissa ruokintatavoissa yhtä suuriksi. Paliskunta on rakenteeltaan varsin hajanainen, mikä lisää maastoruokinnan kustannuksia.

Kemppainen J., Saukko T., Tapio K. & Nieminen M. Porojen kotitarhauksen ja maastoruokinnan tuottavuuden vertailua Narkauksen paliskunnassa. Poromies 2/1999, ss. 37-40.

Porojen lisäruokinnan yleistymisen sekä sen suuri merkitys ja moniulotteisuus on heijastunut alan tutkimustoimintaan varsin laajasti. Poron ruokintaan liittyvistä näkökohdista ja ongelmista on mm. tehty perusselvitys⁷ ja aiheeseen liittyviä tutkimushankkeita on myös vireillä.

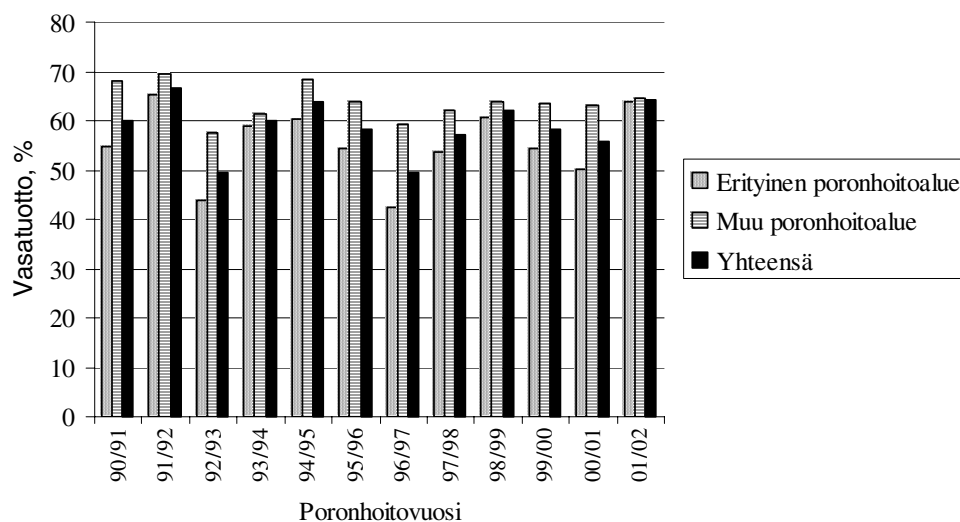
Poronhoidon tuotto

Poronhoito on yritystoimintaa, jossa pyritään tuottamaan poronlihaa erotuksissa eloon jätettyjen porojen kautta. Lisäarvoa sijoitetulle pääomalle luovat syntyvät vasat. Tuotto realisoidaan seuraavissa erotuksissa. Tuotetun poronlihan määrään vaikuttavat lähinnä porojen määrä, vasatuotto ja teuraiden paino. Toiminnan rahallinen tuotto selviää vähentämällä teurastulosta tuotannon panosten ja pääoman muutoksen arvo.

Porojen määrä pinta-alaa kohti on selvästi suurempi pohjoisella poronhoitoalueella (kuva 7), mutta vasatuotto on parhain ja teuraspainot ovat korkeammat alueilla, joilla

⁷ Nieminen M., Maijala V. & Soveri T. 1998. Porojen ruokinta. Riistan- ja kalantutkimus.

poronhoito nojautuu intensiiviseen lisäruokintaan. Poronhoitovuosina 1990/91–2001/02 keskimääräinen vasatuotto⁸ oli koko poronhoitoalueella keskimäärin 58,8 prosenttia (vaihteluväli 49-67 %) Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella vasatuotto (55,2 %) oli keskimäärin 8,5 %-yksikköä alhaisempi kuin etelämpänä (63,7 %). Myös vuosien väliset vaihtelut olivat pohjoisessa suurempia. Poronhoitovuonna 2001/02 vasatuotto oli molemmilla alueilla noin 64 prosenttia (Kuva 11).

Kuva 11. Keskimääräinen vasaprocentti alueittain poronhoitovuosina 1990/91 – 2001/02.

Paliskunnittain keskimääräinen vasatuotto vaihteli samaan aikaan lähes kaksinkertaisesti, vajaasta 42 prosentista lähes 80 prosenttiin. Tuotto oli selvästi alhaisin Luoteis-Lapissa, joskin viime vuosien kehitys alueella on ollut tässä suhteessa myönteistä. Monissa eteläisen poronhoitoalueen paliskunnissa vasatuotto ylitti 70 prosentin rajan koko tarkastelujakson ajan (Kuva 12).

Vasatuotto riippuu ennen muuta vaadinten kunnosta syksyllä ja keväällä. Paremmassa kunnossa oleva vaadin tiinehtyy paremmin ja aikaisemmin. Talvesta hyvin selvinnyt vaadin puolestaan synnyttää todennäköisemmin hyväkuntoisen ja elinkykyisen vasan, ja kykenee myös hoitamaan vasaa hyvin. Vaadinteen kuntoon vaikuttavat lähinnä laidunten tila, sää- ja lumiolosuhteet sekä lisäruokinnan yleisyys. Vasatuoton vuosittainen ja alueellinen vaihtelu selittyy osin myös porokannan rakenteella, loisilla ja sairauksisilla sekä porovahinkojen yleisyydellä.⁹

Teurastettujen vasojen keskipaino¹⁰ oli vastaavaan aikaan noin 20 kiloa. Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella teurasvasa painoi keskimäärin 18,8 kiloa, etelämpänä 21,4 kiloa eli runsaat 14 prosenttia enemmän. Paliskunnittain keskipaino vaihteli runsaasta 17 kilosta yli 24 kiloon.

⁸ Luettujen vasojen osuus luetuista vaatimista.

⁹ Majjala V., Norberg H., Kumpula J. & Nieminen M. Poron vasatuotto ja -kuolemat Suomen poronhoitoalueella. Kaamanen 2002.

¹⁰ Teurastetun vasan keskipaino on laskettu oletuksella, että teurasvasalla on painoa keskimäärin 63 % aikuisen poron teuraspainosta.

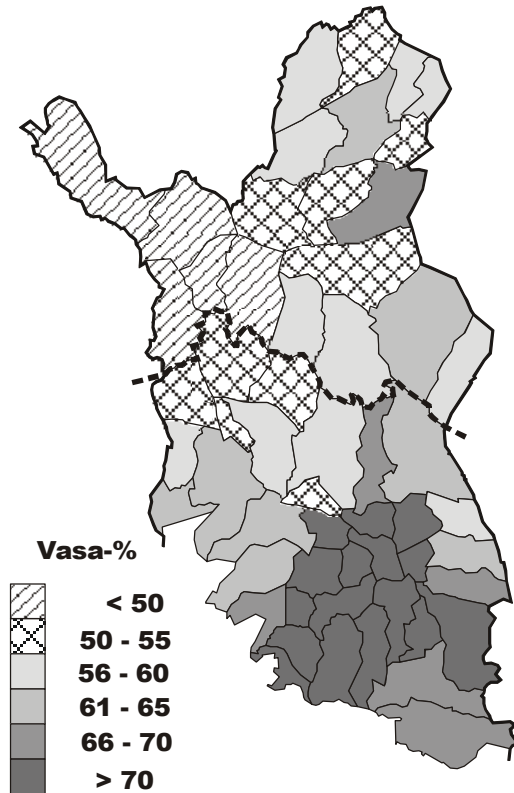
Lihantuotto eloon jätettyä poroa kohti oli poronhoitovuosina 1990/91-2001/02 keskimäärin 12,7 kiloa¹¹. Erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettulla alueella keskimääräinen lihan tuotto oli 11,6 kiloa ja etelämpänä 14,9 kiloa eloporoa kohti. Lihantuotannon kokonaismäärä jakautui jokseenkin tasan ko. alueiden kesken. Paliskunnittain tuotto vaihteli alle neljästä kilosta aina 20 kiloon eloporoa kohti.

Poronhoidon kate

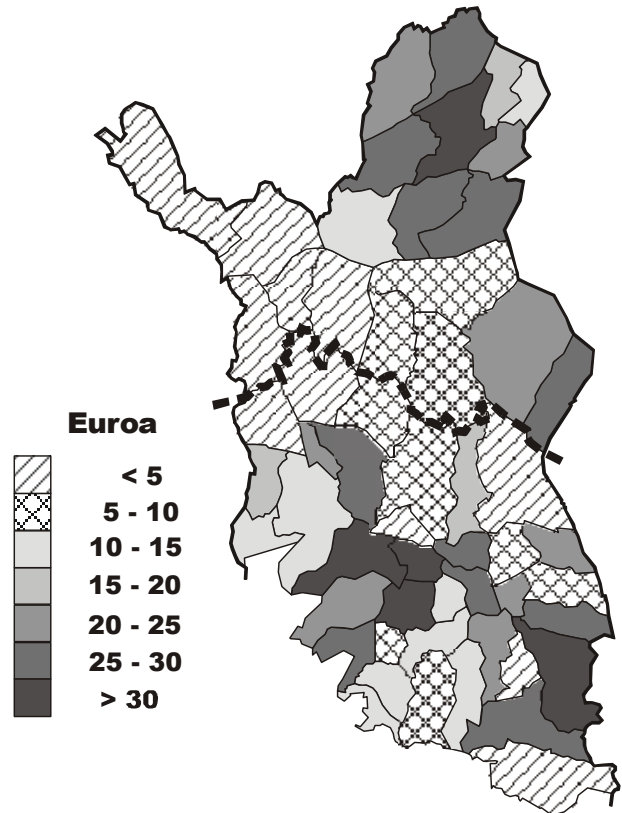
Poronhoito poikkeaa muusta yritystoiminnasta mm. siinä, että yksittäinen elinkeinonharjoittaja ei ole kirjanpitovelvollinen. Poronhoidon tuloverotus ja samalla kannattavuuden arviointi perustuu paliskunnan tekemään laskelmaan poronhoidon puhtaasta tuotosta lukuporoa kohti koko paliskunnan alueella. Osakaskohtaiset tiedot porojen määrästä sekä paliskunnan kautta tehdyn työn määrästä ja niistä saaduista korvauksista selviävät poroluettelosta, jonka paliskunta kunakin poronhoitovuonna on velvollinen laatimaan. Lisäksi paliskunnalla on velvollisuus pitää kirjanpitoa osakkaidensa maksamista arvonlisäveroista.

Poronomistajan vuotuinen porotulo lasketaan erilaisten keskiarvojen ja kertoimien kautta, joten elinkeinon yrityskohtaista kannattavuutta on vaikea arvioida. Toisaalta noudatettu käytäntö vaihtelee suuresti paliskunnasta toiseen, mikä entisestään vaikeuttaa poronhoidon taloudellisen tuloksen ja niihin vaikuttavien tekijöiden selvittämistä. Tilannetta kuvaa hyvin poronhoitovuoden 2001/02 puhtaan tuoton laskelmat. Kahdeksassa paliskunnassa puhdas tuotto jäi minimiin, vain kahteen euroon lukuporoa kohti. Enimmillään lukuporo tuotti puhdasta tuloa yli 42 euroa. Alueellisesti poronhoidon puhdas tuotto oli alhaisin Luoteis- ja Keski-Lapissa, mutta kaikkineen erot olivat usein suuria vierekkäisissäkin paliskunnissa (Kuva 13).

¹¹ Eloporojen määrän muuttuessa lihan tuotannon määrää on muutettu samassa suhteessa.

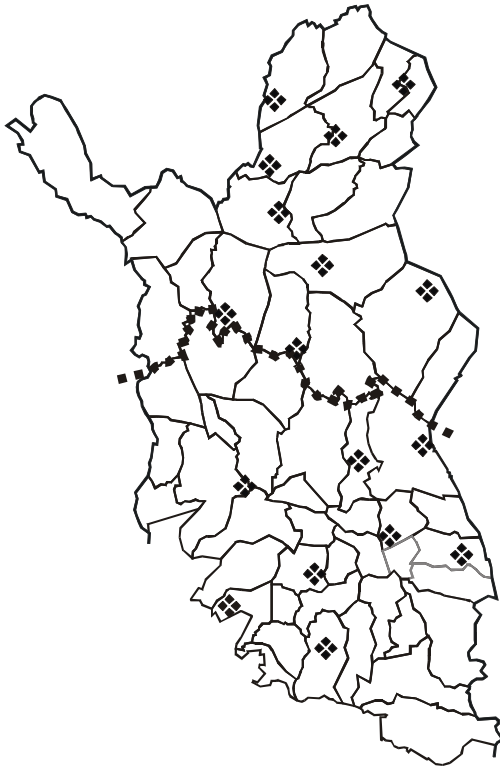
Kuva 12. Keskimääräinen vasatuotto (%) paliskunnittain poronhoitovuosina 1990/91-2001/02.

Kuva 13. Poronhoidon puhdas tuotto paliskunnittain poronhoitovuonna 2001/02.

Tilanteen selkiyttämiseksi poronhoidon piirissä on meneillään kaksi hanketta, joiden kautta pyritään selvittämään poronhoidon yrityskohtaista kannattavuutta ja kehittämään poronhoitajien muistiinpanojärjestelmää. Kannattavuuskirjanpitoa koskevassa hankkeessa ongelmana on ollut vähäinen kiinnostus. Poronhoitovuodelta 2001/02 tuloksia toiminnan kannattavuudesta saatiin vain 18 tilalta. Tiloilla oli keskimäärin 150 poroa ja tuloa porotaloudesta keskimäärin 23 650 euroa. Tuloista 40 prosenttia oli myyntituloa, 13 prosenttia erilaisia tukia ja avustuksia, 13 prosenttia paliskunnan maksamia työkorvauksia ja 33 prosenttia omaisuuden arvon lisäystä. Erilaisiin kustannuksiin tuotosta meni 51 prosenttia, loppuosa oli porotalouden yrittäjätuloa. Pohjoisella poronhoitoalueella porotalous kattoi 90 prosenttia tilan tuloista, etelässä osuus jäi 60 prosenttiin. Pohjoisessa poroa kohti tehtiin työtä omaan lukuun keskimäärin 3,3 tuntia ja etelässä 5,1 tuntia. Työtuntia kohti porotalous antoi pohjoisessa tuloa keskimäärin 14,1 euroa ja omalle pääomalle saatiin 8,8 prosentin tuotto. Etelän kirjanpito-tiloilla vastaavat luvut olivat 8,6 euroa ja 5,3 prosenttia eli näiden laskelmien mukaan poronhoito antoi kyseisenä vuonna paremman taloudellisen tuloksen pohjoisessa. Tuloksiin liittyy kuitenkin epävarmuustekijöitä etenkin työkirjanpidon ja omaisuusarvojen määrittelyn osalta. Toisaalta myös luonnonolot olivat poronhoidolle suosiolliset. Tulosten yleistämistä vaikeuttaa lisäksi hankkeessa mukana olevien tilojen vähäisyys.¹²

¹² Puurunen M., & Hoikkala N.: Porotalouden kannattavuustulokset 2001/2002. Poromies 6/2002, s. 22-24.

Kuva 14. EU-hyväksytyt poroteurastamot

tyksiä ja osuuskuntia, jotka jalostavat poronlihaa pienimuotoisesti ja markkinoivat tuotteensa etupäässä lähiseudulle ja matkailuun tukeutuen.

2.3.3 Poronlihan jalostus

Eläinten teurastusta koskevat EU-säännökset johtivat uusien hygienialtaan korkeatasoisten teurastamoiden rakentamiseen. Yleiseen kulutukseen tarkoitetun poronlihan tuottamisessa tulee käyttää EU-hyväksyttyä teurastamoa, joita poronhoitoalueella on nykyisin kaikkiaan 17. Teurastamot ovat pääosin paliskuntien omistuksessa (Kuva 14).

Lihanjalostukselle poronliha on tuotannon vähäisyyden ja sesonkiluontoisuuden sekä raaka-aineen saatavuuden epävarmuuden vuoksi vaikea tuote. Jalostuskapasiteettia on tällä hetkellä kuitenkin runsaasti. Suurempia poronlihan jalostusliikkeitä poronhoitoalueella ja sen tuntumassa on neljä – Rovaniemellä, Sodankylässä, Kemimaassa ja Ruotsin puolella Haaparannalla. Yritykset jalostavat valtaosan ostoliikkeille myydystä poronlihasta ja markkinoivat monipuoliset tuotteensa lähinnä suurten kauppaketjujen kautta eteläiseen Suomeen. Poronlihakauppojen epävarmuutta on lisännyt kaupan vapautuminen. Eräinä vuosina myös jopa kolmannes teurasporoista on myyty Ruotsiin ja Norjaan.

Elintarviketeollisuus on yleisesti keskittymässä, mutta poronlihan jalostustoiminnassa kehityssuunta on ollut vastakkainen. Viimeisen vuosikymmenen aikana poronomistajat ym. ovat perustaneet kymmeniä perheyri-

2.3.4 Tuotteet ja niiden markkinat

Poronlihatuotteet

Taloudellisesti merkittävin porotuote on poronliha, jota on viime aikoina tuotettu noin kaksi miljoonaa kiloa vuodessa. Poronlihan osuus Suomen koko lihantuotannosta on vähäinen, mutta se on varsin arvostettua. Ominaisuuksiltaan poronliha on lihatuotteiden eliittiä: hienosyistä, mureaa, vähärasvaista ja varsin energiapitoista. Keveytensä puolesta poronliha voidaan rinnastaa kalaan. Lisäksi poronliha on hyvin valkuaisainepitoista (20-22 %), ja se sisältää runsaasti ja monipuolisesti kivennäis- ja hivenaineita sekä vitamiineja. Seleniä poronlihassa on 5-10-kertaisesti naudanlihaan nähden.

Teurasporojen leikkuutulosten nojalla on laskettu, että tuotannosta oli paistia noin 37,5 prosenttia, fileitä 10 prosenttia, lapaa 20 prosenttia ja muuta lihaa 32,5 prosenttia Luutonta lihaa porossa on 70-75 prosenttia teuraspainosta.¹³

¹³ Nieminen M. Poro – ruumiinrakenne ja elintoiminnot. 1994.

Tärkeimpiä ja arvostetuimpia poronlihatuotteita ovat poronkärstys, kylmäsavustettu poronliha, fileet ja ilmakeivattu poronliha. *Poronkärstys* on tunnetuin ja poronhoitoalueen ulkopuolella helpoimmin saatavilla oleva poronlihatuote. Se on eräänlainen puolivalmiste, valmiiksi vuoltua raakaa poronlihaa, joka on helppo valmistaa ruoaksi. Kärstyslihan raaka-aine vaihtelee paistista kuvelihoihin, joten myös tuotteen laatu on varsin heterogeeninen. Tuote myydään pääosin pakastettuna.

Kylmäsavustettu poronliha on arvostettu ja kallis (n. 50 e/kg) herkkua, jota valmistetaan tavallisesti poronpaistista. Tuotteilta edellytetään korkea laatua, mikä tulee ottaa huomioon jo raaka-ainetta valittaessa. Lihan tulee kestää kaikki käsittelyvaiheet. Tuotteen valmistus edellyttää hyvää ammattitaitoa ja vaatii asianmukaiset tuotantotilat.

Ilmakeivattu poronliha on erikoistuote, joka kevyenä ja energiapitoisena soveltuu erinomaisesti mm. retkiruoaksi. Tuotteen valmistus tapahtuu kevättälvellä ulkoilmassa, kun pakkasia on vielä riittävästi. Liha leikataan sopivan paksuisiksi paloiksi, suolataan ja ripustetaan esimerkiksi talojen katoille tai ulkoseinille. Kuivatuksen onnistuminen on riskialtista. Liika lämpö voi pilata ja liika kosteus homehduttaa lihat. Tuotannon onnistumiseen vaikuttaa raaka-aineena käytetyn lihan laatu, lihan korkea pH (>6,6) on haitaksi. Laadukas kuivaliha on hyvin säilyvää, mutta samalla myös varsin kallista (n. 50 e/kg) tuotantoon liittyvien riskitekijöiden ja lihan painon vähenemisen vuoksi.

Vähempiarvoisesta poronlihasta valmistetaan lähinnä keittolihaa, makkaroita, jauhelihaa ja säilykkeitä. Myös teurastuksen sivutuotteita (veri, sisäelimet, kielet) käytetään elintarvikkeena. Poronahkaa, sarvia ja luita käytetään yleisesti matkamuistojen, koriste-esineiden ja tarvekalujen raaka-aineena.

Poronlihan tarjonta ja käyttö on vähäistä myös Pohjoismaissa - Suomessa ja Norjassa poronlihaa kulutetaan noin 400 grammaa ja Ruotsissa vain noin 100 grammaa henkeä kohti vuodessa. Täten poronlihaa ei tulekaan rinnastaa arkiruookaan. Poronlihan laadulliset ominaisuudet, helppokäyttöisyys sekä luonnonläheinen, perinnerikas ja pohjoinen imago ovat kilpailutekijöitä, jotka voidaan hyödyntää myös tuotteiden markkinoinnissa.

Haaparannalla toimiva Polarica AB markkinoi jalostamaansa poronlihaa elämystuotteena, mielikuvien ja tarinoiden kautta. Syksyllä poronlihaa myydään osana perinteistä riistateemaa – kulttuuritäyteisenä, alkuperäistä luontoa ja elämyksiä tarjoavana tuotteena. Taidokkaasti tuoteistettuna (mukaan lukien ympäristö) asiakas voi muistaa saamansa elämyksen loppuikänsä. Myös joulupöytään poronliha sopii erinomaisesti. Ravintolan ruokalistoilta poronlihan tykötärpeina voidaan myydä poroon tai poronlihan valmistukseen liittyvää tietoa tyyliin:

”Jos hirvi on metsien kuningas, on poro tuntureiden kruunamaton valtias”

” Poronliha tulee Skandinavian koskemattomista luonnonmetsistä”

”Poronliha saa ainutlaatuisen makunsa karuilta tuntureilta”

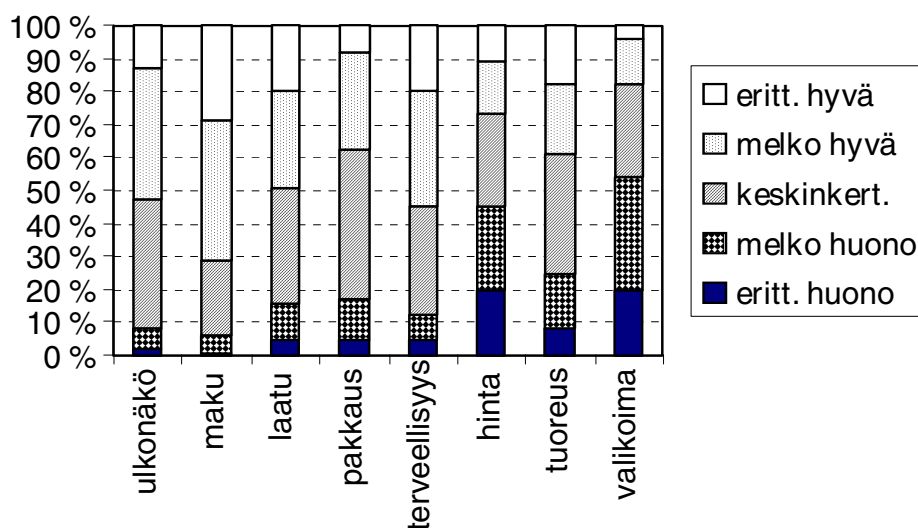
” Entisaikaan poronpaisteja pakastettiin ja vuoltiin ohuiksi siivuiksi ennen paistamista”

Markkinointipäällikkö Tommi Innala. Porotalousseminaari 24.04.2002.

Poronlihatuotteiden käyttö

Kuluttajatutkimuksia poronlihatuotteiden käytöstä ei ole juuri tehty. 1980-luvun lopulla tehdyn kyselyn mukaan¹⁴ tuotteiden kulutus oli varsin keskittynyttä. Enemmän kuin joka toinen (52 %) kyselyyn vastanneista ei syönyt kotitaloudessaan koskaan poronlihaa. Kaksi viidestä vastaajasta käytti poronlihatuotteita muutaman kerran vuodessa ja vain seitsemän prosenttia ainakin kerran kuukaudessa. Miehillä poronlihatuotteiden käyttö oli jonkin verran yleisempää kuin naisilla. Ikäryhmistä tuotteita käyttivät vähiten nuoret ja eläkeikäiset. Koulutus- ja tulotasolla oli selvä yhteys poronlihatuotteiden käyttöön: kolme viidestä korkeakoulututkinnon suorittaneesta käytti tuotteita ainakin jonkin verran, ammatillista koulutusta vailla olevista suhteellisesti yhtä moni ei käyttänyt niitä lainkaan. Vuositulon noustessa yli 150 000 markkaan tuotteiden käyttö selvästi yleistyi. Alueellisesti poronlihatuotteita käytettiin suhteellisesti runsaimmin Pohjois-Suomessa: lähes joka kolmas käytti poronlihatuotteita vähintään kerran kuukaudessa. Muualla maassa osuus jäi enimmillään viiteen prosenttiin.

71 prosenttia kyselyyn vastanneesta piti poronlihan makua melko tai erittäin hyvänä. Poronlihaa pidettiin yleisesti myös terveellisenä ravintona ja tuotteiden ulkonäköä hyvänä. Poronlihatuotteiden huonoimpina ominaisuuksina vastaajat pitivät suppeaa tuotevalikoimaa (54 % melko tai erittäin huono) ja tuotteiden korkeaa hintaa (45 %). Tuotevalikoima koettiin suppeaksi ennen muuta Etelä- ja Keski-Suomessa, jossa tarjolla oli yleensä vain poronkärjistystä pakasteena. Vastaajien mielipiteillä oli selvä yhteys poronlihatuotteiden käyttöön: mitä runsaammin tuotteita käytettiin, sitä myönteisempinä tuotteiden ominaisuuksia pääsääntöisesti pidettiin. Tuotteiden hinta/laatu – suhteen vastaajat kokivat yleisesti huonoksi tai korkeintaan keskinkertaiseksi, vain noin joka kymmenes vastaaja piti sitä hyvänä. Tulotaso ei käsitykseen vaikuttanut, myös hyvin ansaitsevat kokivat poronlihan hinta/laatusuhteen varsin huonoksi.

Kuva 15. Kuluttajien mielipiteet poronlihatuotteiden ominaisuuksista vuonna 1990.

¹⁴ Uusihannu S. Asiakastytyväisyyden luominen poronlihamarkkinoille. Pro gradu-työ. Helsingin yliopisto, Maatalousekonomian laitos. 1990.

Suurkeittiömännistä vain 27 prosenttia piti tietämystään poronlihatuotteista melko tai erittäin hyvänä. Kaksi viidestä ei tarjonnut toimipaikassaan poronlihatuotteita ollenkaan, mutta joka viides vähintään kerran kuukaudessa. Yleisimmin tuotteita käytettiin henkilöstöravintoloissa. Ongelmiksi koettiin poronlihan huono saatavuus, suppeat valikoimat ja riittämätön tiedonsaanti. Lihamestareiden joukossa tietämys poronlihatuotteista oli parhain supermarketeissa, joissa tuotevalikoimat olivat suurimmat ja joissa panostetaan eniten myös työntekijöiden koulutukseen ja tiedotukseen. Poronlihaa (lähinnä pakasteet, makkarat ja leikkeleet) oli tarjolla lähes kolmessa kaupassa neljästä. (72 %). Tuotevalikoima oli monipuolisin Pohjois-Suomessa sekä Etelä-Suomen suurissa myymälöissä.

Sittemmin kuluttajatutkimuksia poronlihan käytöstä ei ole tehty, mutta oletettavasti tuotteiden käyttö on entisestään keskittynyt. Poronliha on enenevästi herkku- ja juhlaruokaa, jota käytetään yleisesti mm. ravintoloissa. Pohjois-Suomen matkailuyrityksille poronliha on eräänlainen profiilituote.

Rovaniemellä, Ounaskosken törmällä sijaitseva Hotelli Pohjanhovi on kansainvälisesti tunnetuimpia hotelleja maassamme. Hotelli rakennettiin vuonna 1936, Lapin ja erityisesti Petsamon matkailun voimakkaan kehittymisen aikaan. Poro oli Pohjanhovin toiminnassa näkyvästi esillä alusta alkaen, sähköistetty keittiö ja uudenaikaiset säilytystilat tekivät mahdolliseksi mm. tuoreen poronlihan tarjoamisen kautta vuoden. 1940-luvun alku oli Pohjanhovin hohtokainta aikaa – siellä käytiin monia tärkeitä neuvotteluita ja se toimi mm. lehdistökeskuksena. Vuoden 1944 lopulla hotelli räjäytettiin, mutta uusi rakennus valmistui jo vuonna 1947. Jälleenrakennuksen aikaan maamme pohjoisimmassa loistohotellissa vieraili mm. Yhdysvaltain presidentin puoliso Eleanor Roosevelt, joka ihastui tarjottuihin pororoukiin ja vei niitä mukanaan myös kotiinsa. Sveitsissä vuonna 1954 pidetyillä kansainvälisillä keittiömessuilla erityisen suurta suosiota saavutti Pohjanhovista matkaan lähetetty poronkärjestys. Herkkutaiteellisissa kilpailuissa kultamitali tuli Suomeen mm. poropihvistä revontulten kera.

Kansainvälisistä tunnustuksista huolimatta poronliha ei ollut 1950-luvulla erityisen arvostettua Suomessa. Etelä-Suomessa tuore poronliha ei tahtonut käydä kaupaksi, vaikka se oli naudanlihaakin edullisempaa. Näkyvän markkinoinnin kautta poronlihan arvostus vähitellen kasvoi myös muualla maassa. Pohjanhoville pororouat ovat aina merkinneet paljon, esiintyyhän poro yrityksen logossakin. Poroparlamentti asettui Pohjanhoviin alusta alkaen. Vuonna 1985 valmistuneen Pohjanhovin Gourmet-ravintolan nimeksi tuli Valkoinen Peura. Samana vuonna saapuneet ensimmäiset Concorde –turistit suorittivat hotellin rannassa mm. poronajokortin.

Pohjanhovi on edelleen johtava poronlihan käyttäjä maassamme. Ravintolan ruokalistalla poronliha on varsin näkyvästi esillä. Poronkärjestystä käytetään noin 500 kiloa kuukaudessa eli kuutisen tonnia vuodessa. Huomattava määrää kuluu myös fileitä, savuporoa ja poronkieltä. Poronkärjestys maistuu erityisesti kotimaisille asiakkaille, muita pororoukia kysyvät lähinnä ulkomaalaiset vieraat. Joulunajaksi poro kuitenkin poistuu hotellin ruokalistalta. Englantilaisten turistien iloksi Petteri Punakuono tuodaan ravintolasaliin joulupukin kaverina.

Virtamo O. Pohjanhovin historia. Hämeenlinna 1997.

Pohjanhovin keittiöpäällikkö Terttu Tervaniemi 18.11.2002.

Tuotteiden laatu

Poro hankkii valtaosan ravinnostaan luonnosta, joten poron kudoksista mitatut vierasaineiden pitoisuudet heijastavat elinympäristön tilaa. Pitoisuuksien noustessa poronlihan maine korkealaatuisena elintarvikkeena vaarantuu. Myös poronlihatuotteiden tulee olla laadukkaita, yksin korkean hintansa vuoksi.

Osana ”Lapin elintarvikkeiden laatu” kehityshanketta Elintarvikevirasto selvitti 1990-luvun alussa poronlihassa olevia vierasaineita ja poronlihan mikrobiologista laatua. Tutkimustulokset vahvistivat poronlihan mainetta puhtaana ja laadukkaana elintarvikkeena. Raskasmetalleita eri puolilta poronhoitoaluetta otetuista lihanäytteistä ei juuri löytynyt. Maksa- ja munuaisnäytteistä mitattiin kotieläimiin nähden varsin suuria kadmium- ja lyijypitoisuuksia, mikä on luonnonvaraisilla eläimillä kuitenkin tavallista. Munuaisrasvanäytteiden PCB-pitoisuudet olivat poroilla samaa tasoa, Itä-Lapissa jonkin verran suuremmat kuin vertailuryhmänä olevilla naudoilla. Loislääkinnässä yleisesti käytettyä ivermektiiniä näytteistä ei löytynyt. Viimeaikaiset tutkimustulokset ovat yhdenmukaisia: poronlihan raskasmetallipitoisuudet ovat edelleen pieniä, lyijy- ja kadmiumpitoisuudet maksassa ja munuaisissa ovat pienentyneet 1990-luvun alkuun nähden ja ivermektiiniä näytteissä ei ole ollut.

Poronlihatuotteiden mikrobiologista ja aistein arvioitavaa laatua selvitettiin kuivaliinan, kylmäsavustetun lihan, poronkärityksen, poronlihahyytelön ja poromakkaroitten osalta. Tervehdelle haitallisten mikrobien suhteen poronlihavalmisteen olivat laadultaan pääsääntöisesti erittäin hyviä, tuotteiden käyttöön ei liittynyt terveysriskejä. Kuivaliinan laatu vaihteli odotusten mukaisesti melko paljon: 77 % näytteistä soveltui elintarvikkeeksi hyvin, 17 % varauksellisesti ja 7 % ei siihen soveltunut. Kylmäsavustetuilla poronlihatuotteilla vastaavat osuudet olivat 82 %, 15 % ja 3 % (yksi näyte). Poronkäritysliaha oli vieläkin laadukkaampaa, 94 % näytteistä soveltui elintarvikkeeksi hyvin. Sitä vastoin poronlihahyytelön laatu osoittautui varsin huonoksi korkeiden bakteeripitoisuuksien vuoksi. Poronmakkarat olivat laadukkaita tuoreena, mutta viimeisen myyntipäivän lähestyessä tuotteiden laatu olennaisesti huononi. Tämä viittasi liian pitkään käyttö- tai myyntiaikaan.

Rintala R., Hirvi T. & Venäläinen E-R.. Poronlihan vierasaineet. Elintarvikeviraston tutkimuksia 5/1993.

Rantala M. Poronlihavalmisteen mikrobiologinen laatu. – ” –

Venäläinen E-R. Poro elintarvikkeena. Poromies 5/2002, s. 25.

2.4. Poron hyödyntäminen matkailussa

Aina 1900-luvulle asti pohjoisessa matkailivat lähinnä vain tutkimusmatkailijat ja seikkailijat. Kulkuvälineenään he käyttivät yleisesti myös poroa. Tiestön rakentamisen myötä edellytykset laajamittaisempaan matkailuun vähitellen paranivat. Rautatie Rovaniemelle valmistui vuonna 1889 ja yhtenäinen tieyhteys Rovaniemeltä Ivaloon vuonna 1913. 1930-luvulla Petsamo oli Suomen vetovoimaisimpia matkailukohteita. Noihin aikoihin myös pohjoiset tunturit alkoivat houkutella matkailijoita etenkin keväisin. Kysynnän kasvaessa tarvittiin uutta majoituskapasiteettia. Kehityksen suunnan näyttäjänä oli Pallastunturille vuonna 1938 valmistunut matkailumaja.

1950-60 -luvut olivat vaurastumisen ja yksityisautoilun yleistymisen aikaa. Entistä useammat suuntasivat lomillaan myös pohjoiseen. Vaatimattomien matkailumajojen rinnalle alkoi syntyä yhä korkeatasoisempia matkailupalveluja. Vähitellen matkailun arvostus ja kasvuodotukset lisääntyivät. Lapin kehittämisessä matkailu on ollut painopisteenä 1980-luvulta alkaen. 1970- ja 1980-luvut olivat majoituskapasiteetin lisäämisen aikaa, sen jälkeen alan kehittämisen painopiste on siirtynyt ohjelma-

palveluiden suuntaan. Investoinnit ovat painottuneet suurimpiin asutus- ja tunturi-keskuksiin. Nykyisin matkailu on Pohjois-Suomelle ja etenkin Lapille erittäin merkittävä elinkeino. Vuonna 2000 Lapin välitön matkailutulo (ilman ohjelmapalveluja) oli 324 miljoonaa euroa. Matkailijoiden yöpymisiä Lapissa oli yli kolme miljoonaa. Lisäksi alueella on runsaasti yksityisiä loma-asuntoja.

Poron ja poronhoito ovat omaleimainen osa pohjoista luontoa ja kulttuuria, joten ne soveltuvat luontevasti matkailutuotteeksi. Matkailumarkkinoinnissa poron kautta voidaan vahvistaa mielikuvaa pohjoisen vetovoimasta, eksoottisuudesta ja luonnonläheisyydestä. Poron ympärille voidaan tuottaa myös matkailun ohjelmapalveluita. Lisäksi matkailu tukee merkittäväällä tavalla porotaloutta, sillä matkailijat ostavat runsaasti porosta valmistettuja tuotteita.

2.4.1 Poro matkailun imagotekijänä

Mielikuvilla on suuri merkitys matkailijan päätöksentekoon ja matkakohteen valintaan. Markkinoinnissa näitä mielikuvia pyritään tuottamaan imagon välityksellä, pyrkimällä tietoisesti luomaan ja vahvistamaan kohteesta muodostuvia mielikuvia. Kohteesta luotu imago on matkailijalle eräänlainen odotusarvo, joka kokemusten myötä myöhemmin tarkentuu. Erityisen suuri merkitys kohteen imagolla on siellä ensi kertaa vierailevalla. Myöhemmässä päätöksenteossa korostuvat enemmän kohteen tutuus ja siitä saadut kokemukset.

Porolla on merkittävä asema pohjoisuuteen liittyvissä mielikuvissa. Tätä kuvaa hyvin lokakuussa 2002 tehty kysely, jossa pääkaupunkiseudulla asuvilta kyseltiin Pohjois-Suomeen liittyviä mielikuvia. Lähes kolmannes (159/502) vastaajista mainitsi päälimmäisimmäksi mielikuvaksi poron. Seuraavaksi yleisempiä mielikuvia olivat lumi, tunturit ja luonto, jotka myös liittyvät läheisesti poronhoidon toimintaympäristöön¹⁵.

Selittäviä tekijöitä poron 'näkyvyyteen' löytyy monia. Tiedotusvälineissä ja taiteessa poro ja poronhoito ovat usein esillä, ja ne luovat Pohjois-Suomelle omaa alueellista profiilia. Poro yhdistetään yleisesti myös jouluun ja joulupukkiin, mikä entisestään vahvistaa poron imagoa. Alueella matkailevilla poron näkeminen ja kuvaaminen voi kuulua matkan kohokohtiin.

Poron imagoa vahvistavat poron ja poronhoidon sekä niihin liittyvän sanaston esiintyminen maantieteellisessä nimistössä (mm. Porojärvi, Poroeno, Porokari, Hirvas, Peurasuvanto), yritysten nimissä (Hullu Poro, Valkeaporo, Yllästokka, Papanapupi,...), logoissa (Pohjanhovi, Rovaniemen kaupunki) tai tuotemerkeissä (Finlandia – vodka). Kuntien nimissä poro ei esiinny, mutta vaakunassa kahdesti. Kuusamon vaakunassa juoksee hopeinen poro revontulien loimussa. Inarin vaakunassa on kuvattuna puolestaan kala poronsarvien kera. Rovaniemen poronsarviasemakaava on yleisesti tunnettu ja poronkusema on monille tuttu mittayksikkö. Poro on 'pääosassa' myös monessa matkailutapahtumassa. Savukoskella pidetään keväällä kuivaliha-markkinat ja Sallassa vietetään syksyllä rykimäviikkoa.

¹⁵ Lapin Kansa 29.10. 2002

Poron esiintyminen matkailuesitteissä

Poron asemasta matkailun imagotekijänä antaa kuvaa poron esiintyminen matkailuesitteissä, lomalehdissä tms. Otokseen kuului kaikkiaan 21 esitettä (lehteä) talvikaudelta 2002-03. Niistä kolme kohdistui koko maakuntaan (Lappi) tai useaan kuntaan (Erä-Kainuu). Kuntakohtaisia esitteitä joukossa oli kahdeksan ja muut esitteet markkinoivat yksittäistä matkailukeskusta tai -aluetta.

Näkyvimmin poro oli esillä toisessa koko Lappia koskevassa matkailuesitteessä. Esitteen kannessa porotokka kulkee kauniissa ruskamaisemassa tunturien katveessa. Heti seuraavalla aukeamalla samat porot on kuvattu suurennettuna. Lapin luonnon kuvauksessa 'rakastettu' poro on vahvasti esillä ja Lapin ruokakulttuurin esittelyssä pororuoat kuuluvat puhtaista luonnon raaka-aineista saatavien tuotteiden joukkoon. Toisessa maakunnallisessa esitteessä Lappia yleisesti kuvaavaa aineistoa on vähemmän. Tuotteiden esittelyiden yhteydessä on kaksi poroon liittyvää kuvaa. Erä-Kainuun lomalehdessä (Suomussalmi, Puolanka, Hyrynsalmi) poro ei ole erityisen näkyvästi esillä, mutta mukana kuitenkin. Hyrynsalmen yrittäjähdistys toivottaa vieraat tervetulleeksi "poronkääntöpiirille". Suomussalmen ruokaravintoloiden esittelyssä poronkäristys on pääotsikossa pizzan ja pihvin ohella.

Kuntakohtaiset esitteet olivat monentasoisia ja poro esiintyi niissä vaihtelevasti. Muonion esitteen kannessa kuvataan laiduntavia poroja ja sisäsivulla on kuva porolla ajosta. Rovaniemen esitteen kannessa poro esiintyy kunnan logossa ja sisäsivulla on näyttävä kuva joulupukista poroineen. Sodankylällä on koko sivun kuva poroerotuksesta ja kuva Andreas Alarieston taulusta, jossa saamelainen kulkee poron kera. Enontekiön esitteessä poro, porotuotteet ja saamelaisuus kattavat kokonaisen aukeaman. Harrastusmahdollisuuksien esittelyn yhteydessä on lisäksi kuva poroajelusta. Sallan esitteessä poro esiintyy kahdessa kokosivun kuvassa. Posion ja Suomussalmen esitteissä poroon liittyvää aineistoa ei ollut.

Tunturi- ja matkailukeskukset profiloituvat matkailijoille varsin vaihtelevalla tavalla. 'Menevimmissä' keskuksissa poro jää vauhdikkaampien elämystuotteiden varjoon, mutta on kuitenkin mukana lähes kaikissa keskusten esitteissä. Saariselän esitteen kannessa alueen imagoa tuodaan esiin kuvasarjassa, johon kuuluu kuva porolla ajosta. Poroon liittyviä kuvia on myös sisäsivuilla ja "Lapin tunnetuimmasta" asukkaasta on myös kirjallista kuvausta, mm. poron nimityksistä eri ikäkausina. Levin värikkäässä ja monipuolisissa harrastusmahdollisuuksia korostavassa esitteessä on muutama poroon liittyvä kuva ja ruokaelämysten tarjonnassa pororuoat ovat vahvasti esillä. Poro esiintyy yleisesti myös monen alueen yrityksen nimessä. Ylläksen esitteessä poro on esillä vain viikko-ohjelman esittelyn yhteydessä ohjelmanpalveluita tarjoavien yritysten mainoksissa. Pyhä-Luosto -alueen esitteessä on suuri kuva poroajelusta. Suomen esitteessä on näkyvä kuva poroajelusta alueen palvelujen esittelyn yhteydessä. Ruka-Kuusamo -esitteessä kuvia porosta ei ollut, mutta alueen ohjelmanpalveluyritysten palvelutarjonnassa ja ravintoloiden ruokasuosituksissa poro oli hyvin esillä. Syötteen esitteessä on useita kuvia porosta ja poroajelusta. Vuokatin esitteessä poro on esillä eräässä ohjelmanpalveluyrityksen mainoksessa. Näkyvämmän poro on mukana Paljakka-Ukkohalla -matkailualueen esitteessä. Alueella toimivassa hiihtokoulussa porot perehdyttävät hiihdon saloihin. Joulun tapahtumatarjonnan yhteydessä olevassa kuvassa joulupukki ruokkii poroa tonttujen kera.

2.3.2 Poro elämystuotteena

Suomen liikuntakasvatusliiton naiset alkoivat järjestää keväisiä ryhmämatkoja Tunturi-Lappiin jo 1930-luvulla, jolloin kulkuyhteydet olivat vielä varsin kehittymättömät. Heillä oli tapana kahvistella Muonion Torassiepissä sijaitsevassa kievarissa. Pallasjärvelle matka jatkui paikallisten promiesten kuljettamassa pororaidossa. Poron hyödyn-

tämisen perinteet sodan tuhoilta välttyneessä kievarissa ovat jatkuneet. *Alli Ohenoja* pitää paikalla yritystä Torassiepin Lomapallas , joka tarjoaa majoitusta ja täyden palvelun ohjelmaviikkoa yhteistyössä lähellä sijaitsevien husky- ja moottorikelkka-palveluyritysten kanssa. Yrityksen ohjelmistoon kuuluu mm. poron ja poronhoidon esittely sekä poroilla suoritettavat ajelut ja retket. Erikoisempia palveluja ovat poron-lypsy ja mahdollisuus hoitaa kauneuttaan poronmaitonaamiolla. Poro on esillä jopa kalastuspalveluissa, sillä saalista voi yrittää myös poronkarvaperhon avulla.

Suurempia poroa ohjelmapalveluissa hyödyntäviä yrityksiä toimii myös mm. Inarissa, Sallassa, Sodankylässä ja Rovaniemen lähistöllä. Inarin Solojärvellä toimivalla *Inarin Porofarmilla* poron hyödyntäminen on yhdistetty saamelaiskulttuuriin. Pihapiirissä on poroja ja saamelainen perinnetupa, siellä voi harjoitella suopunginheittoa, saada tietoa poronhoidosta ja saamelaisuudesta sekä nauttia perinteisiä ruokia kotatulilla. Ohjelmistoon kuuluvat myös porosafarit ja –ajelut sekä Sami-Show –illanvietto.

Sallan poropuistoa ylläpitää osuuskunta, johon kuuluu 23 jäsentä. Osuuskunta järjestää räätälöityjä poroajeluja ja –safareita sekä retkiä ja vaelluksia. 200 hehtaarin laajuisessa puistossa on tarjolla myös ravintolapalveluja, näyttelyjä, koulutus- ja neuvottelutiloja ja protuotteita.

Sodankylän Riipissä toimii *Mattilan Porotila*, jonka ohjelmistoon kuuluu mm. porotilan ja -elinkeinon esittely, poroihminen näyttely ja poroajelut.

Joulupukin pajakylän läheisyydessä Napapiirillä toimivassa *Poropuistossa* on 30-50 poroa ympäri vuoden. Yritys mm. järjestää 3-4 tunnin porosafareita, joita toteutetaan myös öisin ja joihin voi liittyä joulupukin etsintää tms. eksoottisuutta.

Edustava esimerkki poron hyödyntämisen mahdollisuuksista ja yritystoiminnan kehkeytymisestä on Napapiirin Porofarmi Oy, joka sijaitsee Ounasjoen varrella seitsemisen kilometriä Rovaniemeltä. Yritystoiminta sai alkunsa matkailijoiden kiinnostuksesta nähdä poroja ja saada tietoa poroelinkeinosta. Yritys perustettiin vuonna 1980, jolloin ohjelmistoon lisättiin mahdollisuus porolla ajeluun. Kysyntää 'poroelämyksille' vaikutti olevan, joten muutama vuosi myöhemmin toimintaa laajennettiin uusien kiinteistöjen rakentamisen ja ruokapalvelujen järjestämisen kautta. Tuolloin Farmin isäntä ryhtyi kokoaikaiseksi yrittäjäksi. Poronhoitotyöt limittyivät sopivasti yritystoiminnan sesonkeihin.

1980-luvun lopulla sesonkeina tarvittiin jo perheen ulkopuolista työvoimaa. Vuoden mittaan tilalla vieraili noin 20 000 asiakasta. Toiminta painottui talveen. Ajoporojen kesytys, hoito ja käyttö soveltui luontevasti lähialueen poromiesten sivuelinkeinoksi.

Sittemmin yrityksen toiminta on laajentunut entisestään. Kävijöitä on vuosittain 25 000-30 000, joista noin 95 % on ulkomaalaisia. Paikalle asiakkaat saapuvat lähinnä safarifirmojen kautta, talvisin moottorikelkoilla ja kesäisin veneillä. Joitakin vuosia sitten paikalle rakennettiin uusi ruokailutila, jossa asiakaspaikkoja on noin sata. Ison kodan (50 asiakaspaikkaa) ym. turvin yritys voi palvella kerrallaan jopa noin 400 henkeä. Ajoporoja käytössä on 35, jotka työllistävät viisi aktiiviporomiestä. Porojen ohella elämyksiä asiakkaille tarjoavat vetokoirat, moottorikelkat tms. Vuonna 2001 sesonkihuippu oli joulukuu, jolloin farmilla vieraili kaikkiaan noin 10 000 asiakasta.

Vuonna 1999 Rovaniemen Yrittäjät palkitsivat Napapiirin Porofarmi Oy:n Vuoden yrittäjänä.

Poromies Tapio Vuolo. Porotalousseminaari 24.04.2002.

Lapin Yrittäjä, 3/1999.

Poronhoitoalueella ja sen läheisyydessä toimii nykyisin runsaasti yrityksiä, joiden toiminta perustuu pääosin poron hyödyntämiseen. Valtaosa yrityksistä sijaitsee matkailu- tai asutuskeskusten läheisyydessä ja/tai päätiestön/kelkkareittien varrella. Yritysten toiminta tukeutuu yleisesti safariyrityksiin. Matkaohjelmaan voi liittyä vierailu porotilalla, jossa voi nähdä poroja, tutustua poronhoitoon ja ehkä ajaakin porolla. Po-

ronhoidon liittäminen keinoksi matkailu niveltyy hyvin, sillä palvelujen kysyntä on suurinta jouluna ja keväällä.

Matkailuesitteiden ja internetin kautta suoritettiin suuntaa antava kartoitus poromatkailun yleisyydestä ja yritystoiminnan sijoittumisesta. Kartoitus tavoitti kaikkiaan lähes 70 poromatkailua harjoittavaa yritystä eri puolilla poronhoitoaluetta. Erityisen runsaasti alan yrityksiä oli Tunturi-Lapissa, Inarissa, Rovaniemen lähistöllä, Itä-Lapissa ja Kuusamossa (Kuva 16). Tekstissä kuvatut, poron toiminnassaan pisimmälle tuotteistaneet yritykset on kuvattu tähdellä.

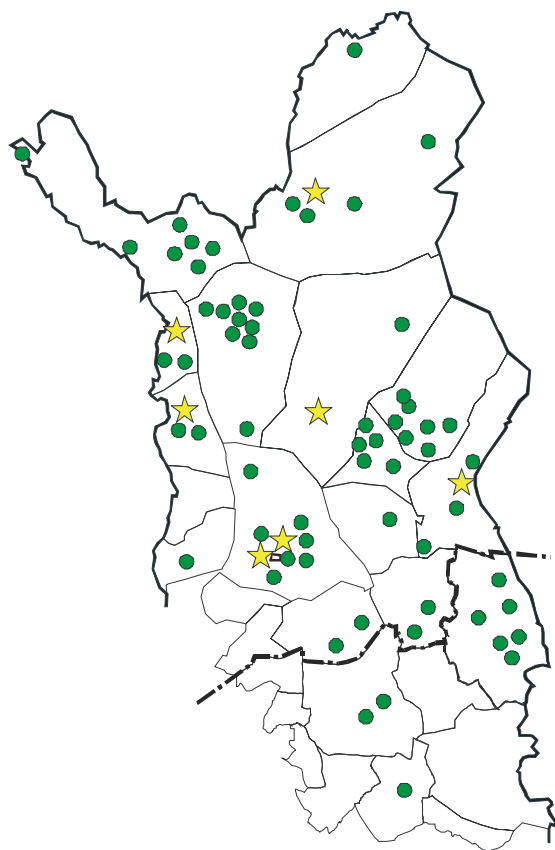
Poroon tukeutuvien ohjelmalvelujen tuotteistamisessa vain mielikuvitus on rajana, mutta tuotteet voidaan pelkistää neljään ryhmään:

1. Poron, poronhoidon ja porotalouden esittely

2. Poroajelut ja -safirit

3. Porotuotteiden myynti

4. Porokilpailut

Kuva 16. Poroa hyödyntäviä ohjelmalvelu-yrityksiä vuonna 2003.

Poron, poronhoidon ja porotalouden esittely toteutetaan yrityksissä vaihtelevin tavoin. Kiireisille kävijöille riittävää voi olla tarhassa olevien porojen pikainen näkeminen ja valokuvaaminen. Osalla yrityksistä poroja pidetään tarhassa ympäri vuoden. Perusteellisemmin alaan voi tutustua esimerkiksi diaesitysten, erilaisten näyttelyjen ja porotilan toimintaan tutustumisen kautta. Poronhoidon käytäntöä jotkut yritykset esittelevät mm. järjestämällä erotusnäytöksiä. Porojen ruokintaan vieraat voivat usein osallistua itsekin. Usein kävijöillä on mahdollisuus myös harjoitella suopunginheittoa, kuulla joiku- tai saagaesityksiä ja saada Lapin kaste. Luonnonvaraista poronhoitoa harjoittavilla toimintaan voi kuulua vierailu lähistöllä laiduntavan porotokan luona ja poromiesten töiden seuraaminen.

Poroajelut ja/tai -safirit kuuluvat useimpien alan yritysten toimintaan. Yleisimmin porolla kierretään pieni lenkki, minkä jälkeen ajajalle voidaan antaa poronajokortti. Toiset yritykset ovat erikoistuneet pidempien ja vaativampien safareiden järjestämiseen. Kolarin Venejärvellä toimiva *Samin Porotila* järjestää erityisiä taakkapororetkiä.

Porotuotteiden myynti on luonteva osa poromatkailuyritysten toimintaa. Muiden ohjelmien lomassa yritykset tarjoilevat ja myyvät yleisesti erilaisia pororoukia. Monilla on myynnissä myös käsitöitä matkamuiistoja ym.

Porokilpailuja on järjestetty 1940-luvulta alkaen. Kilpailujen järjestämisestä vastaa Paliskuntain yhdistyksen alainen porokilpailuvaliokunta. Oheisohjelmina kilpailuissa järjestetään suopunginheittoa ym. aktiviteetteja. Erikoisuutensa ja värikkyytensä vuoksi porokilpailut soveltuvat hyvin matkailutuotteeksi. Kilpailukaudella 2003 pidetään viisi Poro-Cupiin kuuluvaa osakilpailua. Porokilpailut huipentuvat Inarissa pidettävään porokuninkuusajoihin. Lisäksi eri puolilla poronhoitoaluetta järjestetään kylä-

kilpailuja. Rovaniemen keskustassa järjestetään keväisin kansainvälistäkin julkisuutta saaneet Santa Claus Reindeer City Race kiihdytyskilpailut. Porokilpailut ovat lisänneet eri alueiden poronhoitajien välistä sosiaalista kanssakäymistä ja yhteenkuuluvuutta.

Matkailun ohjelmapalveluiden kehittäminen on vielä nuorta ja luontomatkailu on nopeimmin kehittyvä matkailun osa-alue. Nämä tekijät luovat hyvät edellytykset myös poromatkailun kehittämiseksi.

2.5. Porotalous osana yhteiskuntaa

Porotalous on pohjoisille reuna-alueille rajoittuvaa yritystoimintaa. Muut maankäytön muodot ovat kaventaneet elinkeinon liikkuma-alaa, mutta porotalous on kyennyt myös hyödyntämään yhteiskunnan muutoksia: talouskasvua, muiden elinkeinojen ja teknologian kehitystä sekä kulutustottumusten muutoksia. Poronliha mielletään eksoottiseksi, maittavaksi ja terveelliseksi elintarvikkeeksi. Porosta jalostetaan myös korkealatuista nahka- ja luutuotteita. Nykyisin poroa käytetään yleisesti hyväksi myös matkailussa ja poro on kiinteä osa pohjoisen julkisuuskuvaa.

2.5.1 Porotalouden asema ja merkitys

Vielä vuosisata sitten porotalous oli etenkin Pohjois-Lapissa varsin merkittävä elinkeino. Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten asetettu komitea¹⁶ arvioi, että Taka-Lapissa (Utsjoki, Inari, Enontekiö) poronhoito toi vuonna 1900 jopa yli 60 prosenttia kolmen pohjoisimman kunnan tuloista. Poronhoidon ansiosta Taka-Lappia voitiin pitää tuolloin verraten vauraana alueena, tulot asukasta kohti olivat yli kaksinkertaiset esimerkiksi Suomussalmeen nähden.

Pohjoisilla reuna-alueilla porotalouden painoarvo on edelleen huomattava, mutta läänitasolla muut elinkeinot ovat hallitsevia. Lapin läänin bruttokansantuotteesta (3 247 miljoonaa euroa vuonna 1999) porotalous (arviolta 50-60 miljoonaa euroa) kattaa noin kaksi prosenttia. Porotalouden aluetaloudellista ja yhteiskunnallista merkitystä lisäävät alan kytkennät muihin maaseutuelinkeinoin, yleensä maaseudun kehitykseen ja saamelaiskulttuuriin. Porolla ja porotaloudella on Pohjois-Suomelle myös huomattava imagoarvo, jota voidaan hyödyntää etenkin matkailussa.

Porotalous kunnittain

Määrällisesti eniten eloporoja on selvästi eniten Inarissa, poronhoitovuonna 2000/01 kaikkiaan 34 500 eli 18,6 prosenttia kaikista eloporoista¹⁷. Sodankylässä eloporoja oli samaan aikaan noin 22 400, Enontekiöllä 16 000, Utsjoella lähes 13 000, Savukoskella noin 10 800 ja Kittilässä lähes 10 300. Väkilukuun suhteutettuna kuva porotalouden merkityksestä muuttuu. Utsjoella asuva omisti keskimäärin yli yhdeksän eloporoa. Savukoskella ja Enontekiöllä poroluku yli seitsenkertainen asukaslukuun nähden. Inarissa suhdeluku jäi jo alle viiden (Kuva 17).

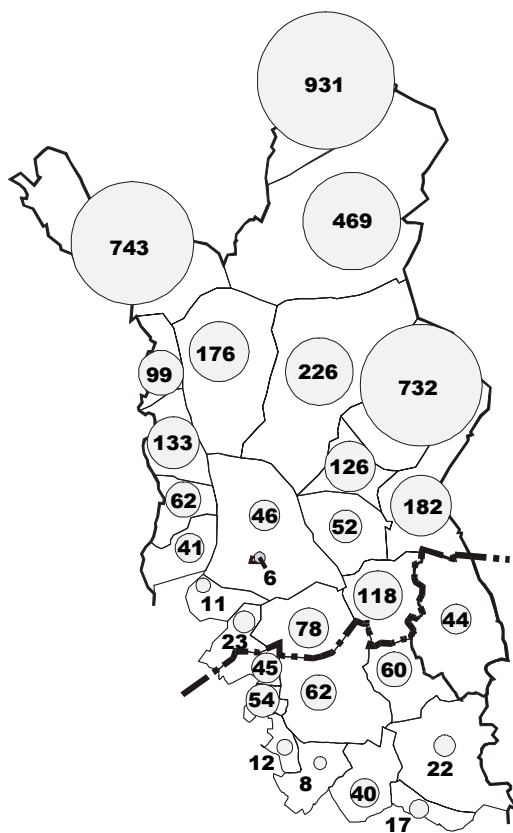
Poronlihan jalostuksen ja poromatkailun huomiointi muuttaa kuvaa porotalouden alueellisesta merkityksestä. Valtaosa poronlihasta jalostetaan muutamassa suuressa jalostamossa. Poron matkailullinen hyödyntäminen painottuu asutus- ja tunturikeskuksiin.

¹⁶ Lapinmaan taloudelliset olot ja niiden kehittäminen. Komiteanmietintö 1905:3.

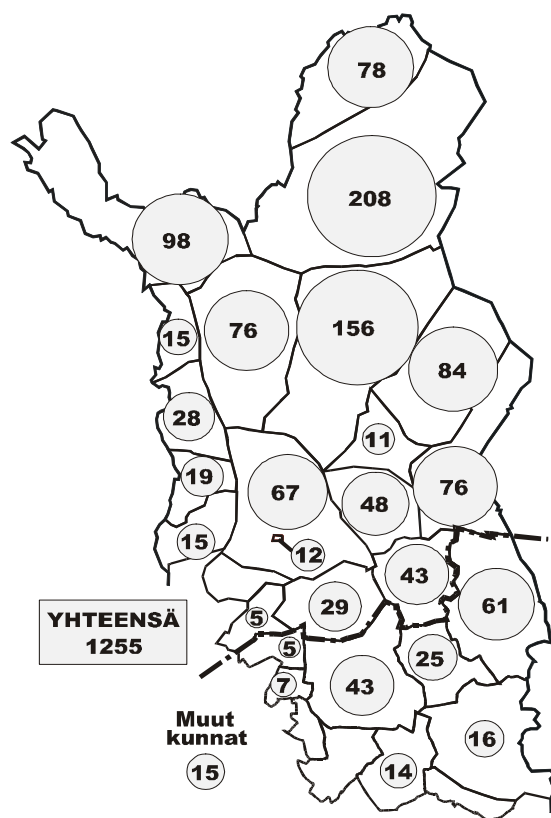
¹⁷ Poroluettelo poronhoitovuodelta 2000/01.

Poronomistajia oli poronhoitovuonna 2000/01 kaikkiaan lähes 5 700 ja he jakaantuivat noin 4 500 eri ruokakuntaan. 43 prosenttia ruokakunnista omisti alle kymmenen eloporoa ja 60 prosenttia alle 25 eloporoa. Vähintään 50 eloporoa omistavia ruokakuntia oli kaikkiaan 1 255 ja he omistivat neljä viidennestä poroista. Niistä noin joka kuudes (208) asui Inarissa ja yli 12 prosenttia (158) Sodankylässä. Kuudessa kunnassa vähintään 50 eloporoa omistavien ruokakuntia oli 50-100. Oulun läänin kunnista joukkoon kuului Kuusamo (Kuva 19). Noin 550 ruokakunnalla eloporoja oli vähintään sata ja he omistivat yli 52 prosenttia kaikista poroista.

Viime vuosina poronomistajien määrä on selvästi vähentynyt, mihin nähtävästi on vaikuttanut eläinperusteinen tuki ja sen sitominen omistettujen porojen määrään. Vielä 1990-luvun puolivälissä poronomistajia oli yli 7 000. Alle 50 eloporoa omistavien ruokakuntien määrä on vähentynyt kolmanneksella. Tätä enemmän poroja omistavien ruokakuntien määrä on pysynyt ennallaan.

Kuva 17. Eloporot sataa asukasta kohti kunnittain poronhoitovuonna 2000/01.

Kuva 18. Vähintään 50 eloporoa omistavat ruokakunnat kunnittain poronhoitovuonna 2000/01.

Muut tulolähteet yleisiä

Porotalouden merkitystä poronomistajien toimeentulolle ja porotalouden kannattavuutta on vaikea selvittää, koska poronomistajat eivät ole kirjanpitovelvollisia ja heillä on yleensä monia, toisiinsa vaikeasti verrattavia tulolähteitä. Vuonna 2000 vähintään 50 lukuporoa omistavia henkilöitä oli kaikkiaan 1 296. Heistä enemmän kuin joka toi-

nen (55 %) sai ko. vuonna palkkatuloa¹⁸, mutta vain noin joka kuudes yli 5 000 euron verran. Maataloudesta (ansio- ja pääomatulo) tuloa saaneet (24 %) asuivat lähinnä eteläisellä poronhoitoalueella. Heistä joka neljännellä (82) maatalouden tulot nousivat yli 5 000 euron. Metsätalouden ansio- tai pääomatuloa sai lähes 500 henkeä, mutta monikaan ei kovin huomattavaa määrää. Elinkeinotoiminnan tuloja oli vain 79:llä kohde-ryhmään kuuluvalla ja muiden ansiotulojen saajia oli saman verran. Eläkkeistä tuloa sai lähes joka viides. Kaikkiaan porotalouden ulkopuolisten tulojen määrä jäi alle 5 000 euron 700:lla (54%) vähintään 50 lukuporoa omistavalla.

Saamelaisten poronmistus

Fennoskandiassa porotalous on suhteellisesti merkittävin elinkeino saamelaisille. Ruotsissa ja Norjassa poronhoito on eräin poikkeuksin saamelaisten yksinoikeus. Suomessa poronmistus on sallittua kaikille poronhoitoalueella asuville ETA-maiden kansalaisille, mutta asukasmäärään nähden poroja on eniten ns. saamelaisten kotiseutualueella. Alueeseen luetaan Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat sekä Lapin paliskunta Sodankylässä. Alueen laajuus on 32 500 km², mikä on lähes 28 prosenttia poronhoitoalueen pinta-alasta. Suomessa asuu saamelaisia noin 6 700, enemmistönä he ovat Utsjoella sekä saamelaisalueen syrjäseuduilla. Saamelaisalueen suomalaisväestö on keskittynyt taajamiin ja pääteiden varsille.

Poronhoitovuonna 1998/99 saamelaisalueella asui 1 107 (81 % kaikista) saamelaista poronmistajaa, jotka omistivat yhteensä 62 000 (86,5 % kaikista) lukuporoa. Koko porokannasta saamelaiset omistivat täten noin kolmanneksen. Saamelainen poronmistaja omisti keskimäärin 56 lukuporoa, mikä oli selvästi enemmän kuin koko poronhoitoalueella keskimäärin (31). Vähintään 50 lukuporoa omistavia saamelaisperheitä oli 423. Saamelaisten poronhoidolle oli myös ominaista, että naiset ja nuoret omistavat poroja yleisemmin kuin muualla. Kaikista naisten omistamista lukupo-roista saamelaiset omistivat yli puolet. Saamelaisalueen poronhoidolle oli tyypillistä myös tekniikan hyväksikäyttö sekä vähäisempi riippuvuus lisäruokinnasta¹⁹.

Taloudellisten arvojen ohella poronhoidolla on saamelaisille myös suuri kulttuurinen, etnistä identiteettiä vahvistava merkitys. Poro ja poronhoito yhdistävät saamelaisia niin perheiden kuin laajempien sosiaalisten yhteisöiden puitteissa. Ne ovat tärkeitä elementtejä saamelaisten tarinoissa, joiuissa, juhlissa ja muissa tapahtumissa edesauttaen samalla saamen kielen säilymistä. Pohjoisten reuna-alueiden asutuksen säilyttämisessä poronhoidolla on ollut ensiarvoinen merkitys.

¹⁸ Lapin lääninverovirasto. Vuodelta 2000 toimitettu verotus.

¹⁹ Kempainen, J. & Nieminen, M. 2001. Poronhoito Suomen saamelaisalueella. *Poromies* 1:2001, s. 22-29.

2.5.2 Yhteiskunnan tuki porotaloudelle

Porotalouden yhteiskunnalta saama suora ja välillinen tuki yms. on varsin mittavaa. Valtion tulo- ja menoarviosta rahoitetaan mm. Paliskuntain yhdistyksen toiminta, valtakunnan rajoilla sijaitsevien aitojen rakentaminen ja kunnossapito sekä osa koetoinnasta. Vuonna 2002 mainittuihin toimintoihin käytettiin noin 1,5 miljoonaa euroa.

Vuonna 2000 säädetty porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain (POLURA) kautta pyritään mm. edistämään porotalouden elinkeinotoimintaa, parantamaan porotalouden rakennetta ja toimintaedellytyksiä sekä edistämään uusiutuvien luonnonvarojen kestävää käyttöä. Lain nojalla voidaan rahoittaa mm. rakentamista, porotalouden sivuelinkeinoja ja velkajärjestelyjä. Nuorille voidaan myöntää myös porotalouden aloitustukea. Viime vuosina lain mukaista rahoitusta on myönnetty 1-1,3 miljoonaa euroa vuodessa. Valtaosa tuesta on mennyt paliskunnille aitojen rakentamiseen.

Suomen liittyminen Euroopan Unioniin toi tullessaan porotaloudelle uusia velvoitteita, mutta myös välitöntä ja välillistä rahallista tukea. Yhteisön perustamissopimuksessa poro katsottiin maataloustuotteeksi, johon sovelletaan tarhattua riistaa koskevia säädöksiä. Eläinten teurastukseen liittyvät vaatimukset olivat tiukempia kuin Suomessa, mikä johti uusien hygienialtaan korkeatasoisten teurastamoiden rakentamiseen sekä elävien porojen kuljettamiseen teurastamoille.

Suomen EU-jäsenyyden myötä osalle poronmistajista alettiin maksaa kansallisista varoista kustannusten kasvun vastapainoksi tulotukea. Tuki on sidottu ruokakunnan porojen määrään (nykyisin vähintään 70 eloporoa), poronmistajan ikään (alle 65-vuotiaille) ja poroyrityksen ulkopuolisten tulojen määrään (alle 150 000 mk). Poronhoitovuonna 2000/2001 tukea myönnettiin noin 20 euroa eloporoilta yhteensä lähes 2,7 miljoonaa euroa. Tukea sai 1 116 ruokakuntaa.

Poronmistajille maksettuja korvauksia petojen tappamista ja liikenteessä menehtyneistä poroista voidaan pitää omaisuudenmenetyksestä aiheutuvina vahingonkorvauksina. Vuonna 2001 korvauksia petovahingoista maksettiin kaikkiaan noin kaksi miljoonaa euroa. Korvaukset painottuivat poronhoitoalueen pohjois- ja itäosiin. Liikenteessä menehtyneistä poroista korvauksen poronmistajille maksavat liikennevakuutuskeskus, valtiokonttori ja VR Osakeyhtiö. Vuonna 2001 korvauksia liikennevahingoista maksettiin noin miljoona euroa.

Poronhoidon yhteiskunnalta saamia rahavirtoja on koottu seuraavaan taulukkoon.

Valtion tulo- ja menoarvio (30.41.43 Porotalouden edistäminen)	n. 1,5 Me
Eläinperusteinen tuki	2,7 Me
POLURA:n rahoitustuki	1,2 Me
Korvaukset liikennevahingoista	1 Me
Petokorvaukset	2 Me

Välillisesti porotalouteen – ennen muuta lisäruokintaan nojautuvan poronhoidon kannattavuuteen - on vaikuttanut vahvasti myös EU:n maataloudelle myöntämä pinta-alaperusteinen tuki. Poronhoitoalueella suuri osa tuen avulla tuotetusta rehusta käytetään porojen talviravinnoksi. Tuki on lisännyt myös rehun tarjontaa ja alentanut sen hintaa. Luonnonvaraiselle poronhoidolle tärkeä polttoaineen hinta on saman aikaisesti noussut.

Välillisesti porotalous saa tukea yhteiskunnalta myös erilaisten tutkimus-, koulutus- ja kehittämishankkeiden sekä saamelaiskulttuurin kautta. Inarin Kaamasessa toimii Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen alainen porontutkimusasema. Alan ammatillista

koulutusta järjestävät lähinnä Lapin luonto-opisto Kittilässä, Inarissa päätoimipaikkaansa pitävä Saamelaisalueen koulutuskeskus sekä Rovaniemen ammattikorkeakoulu. Porotalouden kehittämishankkeiden rahoituksesta vastaavat lähinnä maa- ja metsätalousministeriön alainen Maatilatalouden kehittämisrahasto ja EU:n rakennerahastot.

Poronhoito on käytännönläheinen elinkeino, johon liittyvät tiedot ja taidot on perinteisesti omaksuttu työssä oppimalla. Poronomistajien koulutustaso onkin varsin alhainen. Vuonna 1995 tehtyyn kyselyyn vastanneista kolme viidestä oli käynyt korkeintaan kansa- tai peruskoulun. Koulutusmahdollisuuksien parantuminen ja monipuolistuminen sekä koulutustarpeiden lisääntyminen on kuitenkin heijastunut myös porotalouteen. Nykyisin porotalouden ammatillista koulutusta on tarjolla verraten runsaasti.

Porotalouden ammatillista koulutusta järjestävät lähinnä Rovaniemen ammattikorkeakoulu (RAMK), Lapin luonto-opiston Kittilän yksikkö, Inarissa päätoimipaikkaansa pitävä Saamelaisalueen koulutuskeskus (SAKK). RAMK:n agrologiopintojen (160 ov) eräänä suuntausvaihtoehtona on porotalousyrittäjäyys. Porotalouden ammatillista peruskoulutusta (120 ov) järjestetään Kittilässä ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Kittilässä valinnaisia ammatillisia opintoja voi suorittaa mm. teemoista ”porotalous ja matkailu ohjelmopalveluna” sekä ”porotuotteiden jatkojalostus”. SAKK puolestaan järjestää porotalouden ammattitutkintoihin valmistavaa koulutusta myös aikuiskoulutuksena. Porotalouteen liittyviä ammatillisia kursseja järjestää mainittujen oppilaitosten ohella Paliskuntain yhdistys.

2.5.3 Porotalous & muu maankäyttö

Porotalous on näkyvää ja moniulotteista toimintaa, jolla on runsaasti kytköksiä myös muihin elinkeinoihin ja maankäytön muotoihin. Poronhoitolain mukaan poronhoitoa voidaan harjoittaa poronhoitoalueella maan omistus- ja hallintasuhteista riippumatta. Tämä aiheuttaa väistämättä ristiriitoja maanomistajien kanssa. Toisaalta monet muut elinkeinot (metsätalous, maa- ja puutarhatalous, matkailu, vesivoimatalous, kaivostointi) hyödyntävät samoja maa-alueita kuin poronhoito. Poronhoidolla on yhtymäkohtia myös liikenteeseen ja luonnonsuojeluun.

Porotalous - metsätalous

Valtaosa poroista laiduntaa metsissä, joita on 1950-luvulta alkaen hyödynnetty tehokkaasti puuntuotannossa. Luonnonsuojelualueet painottuvat maan pohjoisosiin, jossa luonnonolot ovat jo varsin karut. Metsätalouden ja poronhoidon suhde on kaksisuuntainen ja monisäikeinen. Yhtäältä elinkeinot ovat kilpailevia maankäytön muotoja, mutta ne voivat olla toisilleen myös hyödyksi. Hakkuut ja niihin liittyvä maanmuokaus vähentää jäkälän määrää ja vaikeuttavat porojen liikkumista ja kokoamista. Toisaalta hakkuut ovat kuitenkin lisänneet mm. metsälauhan määrää. Metsäautotiet pirstovat ja supistavat porolaitumia, mutta samalla helpottavat poronhoitotöiden suorittamista.

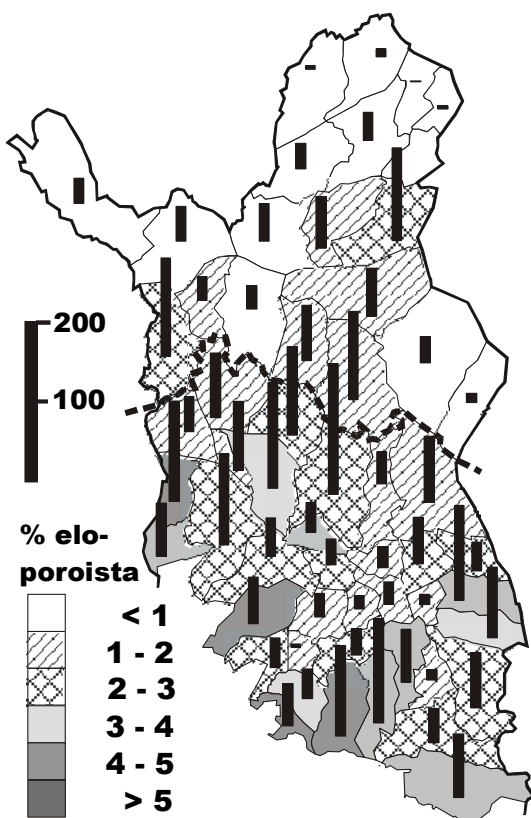
Pitkälle 1900-luvulle katsottiin, että poro on turmiollinen metsän uudistumiselle vahingoittaessaan istutettuja taimia ja keloessaan sarviaan nuoriin puihin. Sittemmin vastakkaistakin vaikutusta todettiin: poron laiduntamisen huomattiin parantavan maan taimettumiskuntoa. Kokonaisvaikutusten selvittäminen on vaikeaa.

Porojen laidunnuksen vaikutuksia metsäekologiaan on tutkittu verraten paljon²⁰. Männyksen paksuus- tai pituuskasvuun porojen laiduntamisella ja jäkäläkön kulumisella ei ole todettu olevan mainittavaa vaikutusta. Sitä vastoin lehtipuuston uudistumista porojen intensiivinen laidunnus vaikuttaa tutkimusten mukaan hidastavan. Poron riipimien koivuntaimien kehitys vaarantuu etenkin metsänrajalla ja tunturikoivikoissa.

Porotalous - maatalous

Maanviljelyn ja porotalouden edut ovat osin vastakkaisia, mutta elinkeinot myös tukevat toisiaan. Talvella porot hakeutuvat usein viljelyksille helposti saatavan ravinnon ääreen. Paliskunta on velvollinen korvaamaan porojen viljelyksille aiheuttamat vahingot ja rakentamaan tarvittaessa suoja-aitoja. Aitojen myötä viljelyvahingoista maksettujen korvausten määrä onkin vähentynyt. Poronhoitovuonna 2000/01 korvauksia maksettiin noin 50 000 euroa. Vielä 1980-luvulla maksetut korvaukset olivat yleensä selvästi suurempia.

Toisaalta porotalous ja maanviljely ovat myös toisiaan tukevia elinkeinoja, sillä arviolta noin joka neljäs poronhoitaja harjoittaa myös maataloutta. Etenkin eteläisellä poronhoitoalueella poronhoito on yleisesti maatalouden sivuelinkeino. Toisaalta porotalous on huomattava maatalouden tuotosten käyttäjä, sillä valtaosa poroista on nykyisin talviruokinnan piirissä.

Kuva 19. Liikenteessä menehtyneet porot paliskunnittain vuonna 2001.

Porotalous - matkailu

Matkailusta aiheutuu häiriötä poronhoidolle lähinnä vasoma-aikana ja liikenteen lisääntymisen kautta. Toisaalta matkailusta on porotaloudelle enenevästi hyötyä, sillä matkailijat ostavat runsaasti porotuotteita. Moni poronhoitaja on löytänyt matkailusta myös uuden toimeentulolähteen.

Porotalous - liikenne

Porotalouden yhteiskunnallisen kannattavuuden kannalta ehkä merkittävin muuhun maankäyttöön liittyvä kytkentä on porojen menehtyminen liikenteessä. Vuosittain tuhansia poroja jää auton ja junan alle, mistä aiheutuu huomattavia kustannuksia. Vuonna 2001 liikenteessä menehtyi 3 169 poroa, mikä on 1,7 prosenttia eloporojen määrästä. Liikennevahinkokeskus, valtiokonttori ja VR Osakeyhtiö maksoivat vahingoista poronhoitajille korvauksia noin miljoona euroa. Monin verroin suuremmat kustannukset aiheutuvat autoille tulleiden vahinkojen korjaamisesta.

²⁰ Esim. Hyppönen ym. 1998.

Alueelliset erot liikennevahinkojen määrässä ovat suuret. Pohjoisella poronhoitoalueella vahinkojen määrä jää yleisesti vähäiseksi. Eräissä eteläisissä paliskunnissa (Orajärvi, Isosydänmaa, Kiiminki) menehtyi vuonna 2001 liikenteessä yli kuusi prosenttia eloporoista. (Kuva 19)

Porotalous - luonnonsuojelu

Myös luonnonsuojelua on pidettävä poronhoidon kannalta kilpailevana maankäytön muotona. Laidunalueiden kuluminen on ristiriidassa luonnon alkuperäisenä säilyttämisen suhteen. Poronhoitoa koskettaa läheisesti myös petokannan suuruus. Vuonna 2001 petojen (pois lukien maakotka) tappamiksi todettiin noin 2 000 poroa ja poronomistajille maksettiin petokorvauksia kaikkiaan kaksi miljoonaa euroa. Maakotkien osalta korvaukset suoritettiin reviirien perusteella (runsaat 300 000 euroa).

Poronhoidon ja muiden maankäytön muotojen vuorovaikutuksia ja ristiriitoja ollaan selvittämässä Oulun yliopiston ja Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen toteuttamassa ja Suomen Akatemian rahoittamassa ns. LUIAS –hankkeessa (Land Use Interaction Analysis System). Tavoitteena on poronhoidon ja muun luonnonvarojen käytön (metsätalous, maatalous, matkailu, liikenne, kaivostoiminta, turvetuotanto, vesivoimatalous ja luonnonsuojelu) hallittu yhteensovittaminen kestävä kehityksen vaateet turvaavalla tavalla. Selvityksen lopputuloksena on teoreettinen malli, jonka avulla voidaan analysoida luonnonvarojen käyttöä etenkin porotalouden kannalta. Myöhemmin mallia on tarkoitus laajentaa muiden maankäytön muotojen analysointiin.

Tutkimuskohteena on neljä pohjoista paliskuntaa: Paistunturi, Lappi, Ivalo ja Oraniemi. Poronhoidon sosioekonomisia ulottuvuuksia selvitetään lähinnä haastattelujen avulla. Poronhoidon biologisia vaikutuksia puolestaan tutkitaan mm. maastotöiden ja satelliittikuvien avulla. Luotua mallia testataan todellisilla aineistoilla, paikkatietotekniikkaa (GIS) hyväksi käyttäen. Tutkimus valmistuu vuoden 2003 aikana.

*Colpaert A. ym. Yksi alue – monta käyttäjää, LUIAS hanke. Poromies 5/2002, s. 19.
Hankkeen WWW-sivut: http://terra.oulu.fi/aka/www_luias.htm*

3. Porotaloustutkimuksen tärkeimmät aiheet

Poron taloudellisen hyödyntämisen tutkimusohjelman laadinta jaettiin kolmeen vaiheeseen, jotka olivat esiselvitysvaihe, suunnittelu- ja verkostoitumisvaihe ja synteessin kokoaminen. Niiden perusteella tutkimusohjelmassa kuvattiin tarkemmin seuraavat kymmenen tärkeimmäksi priorisoitua tutkimusaihetta.

Esiselvitys

Varsinaisen suunnitteluhankkeen pohjaksi laadittiin vuonna 2001 esiselvitys, jossa analysoitiin porotalouden yleiskehitystä, kartoitettiin olemassa olevan tiedon perusteella poron taloudellisen hyödyntämisen muotoja ja laajuutta, kuvattiin porotalouden tuotantoketjua, eriteltiin porotuotteita ja niiden markkinoita sekä hahmotettiin alustavasti poron hyödyntämisen tutkimuksen ohjelma-alueita. Aihealueet ryhmiteltiin seuraavasti:

1. Porotalous osana yhteiskuntaa
2. Porotalouden tuotteet ja tuotantoketju
3. Poronhoito tuotantotoimintana
4. Porotuotteiden jalostus
5. Poromatkailu
6. Poron hyödyntämistä tukeva muu tutkimus

Esiselvityksen tulokset on kuvattu erillisessä monisteessa, jota käytettiin hyväksi tutkimusohjelman laadinnan myöhemmissä vaiheissa.

Suunnittelu- ja verkostoitumisvaihe

Suunnittelu- ja verkostoitumisvaiheessa työlle asetettuja tavoitteita tarkennettiin. Pää-tavoitteeksi asetettiin tutkimusohjelman laadinta. Ohjelma toimisi potentiaalisten tutkimuksen tekijöiden, tutkimustiedon tarvitsijoiden ja tutkimuksen rahoittajien työkaluna. Tutkimusohjelman suunnitteluryhmä järjesti tapaamisia ja kokouksia, joissa esiteltiin esiselvityksen tuloksia ja kuultiin näkemyksiä tutkimustarpeista. Ohjelmaryhmä osallistui myös aiheisiin liittyviin seminaareihin, joissa kirjattiin ylös mielenkiintoisia tutkimusaiheita. Ohjelmahankkeeseen liittyen pidettiin kaksi seminaaria, ensimmäinen 24.04. 2002 Inarissa ja toinen 23.01. 2003 Sallassa. Edellisen seminaarin tarkoituksena oli koota yhteen hankkeen potentiaalisia toimijoita, esittää alustavia kaavailuja tutkimusohjelman sisällöstä ja toteutustavasta, koota yhteen ehdotuksia ohjelman suuntaamiseksi ja hahmottumiseksi sekä avata ja koordinoita osapuolten välistä yhteistyötä. Osallistujia tilaisuudessa oli yli 30, ja he edustivat monipuolisesti porotaloutta ja alan tutkimukseen liittyviä tahoja. Seminaarissa painotettiin vähemmän tutkituja porotalouden osa-alueita – porotuotteita ja niiden markkinoita sekä poron matkai-

ullista hyödyntämistä. Sallan seminaarissa esiteltiin tutkimusohjelman luonnos ja keskusteltiin ohjelman toteuttamisesta. Tilaisuuteen osallistui yli 40 henkilöä²¹.

Synteesi

Hankkeen kolmannessa vaiheessa poron taloudelliseen hyödyntämiseen liittyvät potentiaalisimmat tutkimusaiheet koottiin listaksi, jotka kolmihenkinen ohjelmaryhmä priorisoi ensisijaisesti niiden vaikuttavuuden näkökulmasta. Erityistä arvoa on tutkimuksilla ja tutkimustoimintaan liittyvillä toimilla, jotka heijastuvat laajasti ja kauaskantoisesti porotalouden koko tuotantoketjuun, alaan liittyvään päätöksentekoon sekä alan tutkimus- ja kehittämistoimintaan yleensä. Toiseksi tärkeimmäksi kriteeriksi nähtiin potentiaalisuus eli tutkimustoiminnassa tulee painottaa teemoja, joihin liittyy huomattavia kehitysnäkymiä ja -mahdollisuuksia. Näiden lisäksi kriteereinä käytettiin aiheiden ajankohtaisuutta ja niihin liittyviä tiedollisia aukkoja.

Mainittujen kriteereiden perusteella porotalouden tutkimus on seuraavassa ryhmitelty kymmeneen aihealueeseen, jotka liittyvät toisiinsa sekä tukevat ja täydentävät toisiansa. Tähtien lukumäärä kuvaa aihealueen tärkeyttä ao. tekijän nojalla. Aihealueet on pyritty listaamaan tärkeysjärjestyksessä, mutta listan loppupäässä niiden arvoerot maldatuvat. Viime kädessä tutkimusten painoarvoon vaikuttavat kuitenkin tutkimusten toteuttajat. Hyvä tutkimussuunnitelma, toimivat tutkimusmenetelmät ja korkeatasoinen tutkimustulosten julkaisu ovat tutkimuksen arvon tärkeimpiä mittoja.

Aihealue	Vai- kut- ta- vuus	Po- ten- tiaali- suus	Ajan- koh- tai- suus	Tie- dol- liset aukot
1. Porotalouden tietohuolto	***	***	***	***
2. Porotalouden tulevaisuus	***	**	***	**
3. Porotalouden raha- ja materiaalivirrat	***	**	**	***
4. Poro matkailussa	**	***	**	**
5. Porotuotteet ja niiden markkinat	**	**	**	**
6. Porotalouden asema ja merkitys	**	**	*	**
7. Poronhoito ja poronlihan jalostus	**	*	*	**
8. Poronhoito & muu maankäyttö	**	*	*	**
9. Porotalouden toimintaympäristö	**	*	*	**
10. Muita tutkimusaiheita	-	-	-	-

Seuraavassa kutakin aihealuetta eritellään lähemmin listan mukaisessa järjestyksessä. Tarkastelussa mm. haetaan perusteita aihealueen tärkeydelle, kuvataan tarkemmin sen sisältöä ja liittymäkohtia sekä asetetaan kysymyksiä, joihin tutkimustoiminnan tulisi antaa vastauksia. Lopuksi hahmotetaan myös tutkimusten ja muiden hankkeiden käytännön toteutusta.

²¹ Tiivistelmät seminaarien alustuksista: Poropäivät 2002 ja Sallan porotalousseminaari 23.01.2003.

3.1. Porotalouden tietohuolto

Perusteet:

Luotettava, ajankohtainen ja selkeässä muodossa oleva tieto on perusta kaikelle päätöksenteolle, hallinnolle, tutkimus- ja kehittämistoiminnalle sekä koulutukselle. Tiedon nojalla voidaan seurata asioiden kehitystä, tehdä vertailuja ja johtopäätöksiä sekä ennakoita tulevaa.

Porotaloudessa tietohuollon kehittämistä on pidettävä ensisijaisena kehittämiskohteenä, sillä alaan liittyvää tietoa, tietotarpeita ja tiedon tarvitsijoita on verraten runsaasti. Saatavilla oleva tieto on kuitenkin hajanaista ja porotaloudessa on myös tiedollisia aukkoja. Tiedon hankinta ja työstäminen on työlästä ja päällekkäinen työ yleistä. Porotalouden tietohuollon kehittäminen ja systematisointi edesauttaa laajalti ja kauaskantoisesti kaikkea alaan liittyvää tutkimustoimintaa ja samalla myös päätöksentekoa, hallintoa ja koulutusta.

Toteutus:

Tutkimusohjelmalle asetettujen tavoitteiden mukaisesti porotalouden tutkimus- ja kehittämistoiminnan perustana toimii porotalouden nykytilan ja tulevaisuudennäkömyiden selvitys. Selvityksen laadintaan liittyy läheisesti porotalouden tietohuollon kehittäminen koko tuotantoketjun (porot, poronmistajat, paliskunnat, alan yritykset, markkinat) sekä keskeisten taustamuuttujien (laitumet, luonnonolot, kunnat ym.) osalta. Hanke ajoittuu tutkimusohjelman koko toteuttamisajalle.

Porotalouden tietohuollon kehittämisessä voidaan edetä esim. seuraavasti:

- 1. Suunnitellaan ja kartoitetaan porotalouden tietotarpeet, tietovarannot, tiedonsaanti, julkistamistavat sekä näihin kohdistuvat kehittämistarpeet.*
- 2. Testataan 1. vaihe pilottiprojektina.*
- 3. Arvioidaan pilottivaiheen tulokset ja tehdään jatkosuunnitelma.*
- 4. Päätetään kuka tekee, mitä tekee ja millä taajuudella (esim. jatkuvat tiedonkeruut, tietyin väliajoin suoritettavat poikkileikkaukset).*

Hanke soveltuu toteutettavaksi yhteistyöhankkeena, johon osallistuvat alan keskeiset tiedontuottajat ja -käyttäjät. Laki maaseutuelinkeinoilastoista (1197/96) määrittelee maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskuksen (TIKE) tehtäväksi mm. porotalouden harjoittamista koskevan tilastojen tuottamisen. Maaseutuelinkeinorekisteristä (1515/94) annetun lain mukaan TIKE voi perustaa tarvittaessa mm. porotalousyritysrekisterin. Näin ollen TIKE:ta on pidettävä ensisijaisena porotalouden tilastoijana.

3.2. Porotalouden tulevaisuus

Perusteet:

Porotalous ja sen toimintaympäristö muuttuvat nopeasti. Muutosten ennakointi on tärkeää: nouseviin uuhkiin tulee varautua ja uusia mahdollisuuksia tulee hyödyntää. Muutoksia ja niiden vaikutuksia koskevaa tutkimustietoa tarvitaan yhä enemmän ja tiedon tulisi ehtiä heijastua alan päätöksentekoon ja käytäntöön.

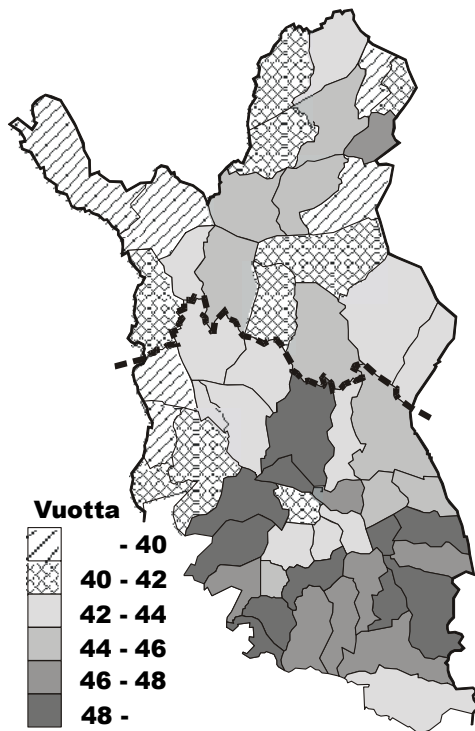
Hyvä esimerkki toimintaympäristön muutosten vaikutuksista poronhoitoon on alueellinen kehitys. Valtaosa poronomistajista asuu maan pohjoisilla reuna-alueilla, joissa väestökato, väestön ikärakenteen vinoutuminen, toimeentulomahdollisuuksien kaventuminen ja palveluiden heikentyminen ovat olleet yleisiä ongelmia jo pitkään. Kehityssuunta on heijastunut poronhoitoon mm. poronomistajien ikääntymisenä. Monin paikoin elinkeinon harjoittamista vaikeuttaa työvoimapula. Ongelman syvyyttä lisää poronhoidon luonne: elinkeinoa aletaan yleisesti harjoittaa jo nuorena sekä perinteiden ja perityn pääoman välityksellä. Elinkeinoon ulkopuolelta alalle ei juuri hakeuduta.

Poronhoidon ikääntymisen ongelmaa kuvaa paliskunnan työntekijöiden ikärakenteen kehitys. Poronhoitovuonna 1994/95 paliskunnan työntekijöiden työpäivillä painotettu keski-ikä oli 43,5 vuotta ja alle 35-vuotiaat tekivät työpäivistä yli 28 prosenttia. Kuusi vuotta myöhemmin vastaavat luvut olivat 45 vuotta ja noin 24 prosenttia. Kehitys on ollut huolestuttavinta poronhoitoalueen keski- ja eteläosissa, Eräissä paliskunnissa paliskunnan työntekijän painotettu keski-ikä oli jo yli 50 vuoden (Kuva 20).

Ongelma on huomioitu myös porotalouteen liittyvässä päätöksenteossa. Poronhoidossa on nykyisin käytössä luopumistukijärjestelmä ja alle 40-vuotiaat voivat saada nuorten elinkeinonharjoittajien aloitustukea. Sukupolvenvaihdoksia tehdään kuitenkin vain noin kolmannes tarpeesta.

Näkökohtia:

Porotalouden tulevaisuus on laaja ja moniulotteinen asiakokonaisuus, joka koskettaa kaikkia alan toimijoita. Poronhoidon jatkuvuuden osalta tutkimuksen avulla voidaan etsiä vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin:

- Kuinka yleistä poromiesten ikääntyminen on ja miltä tulevaisuus näyttää?
- Mitkä tekijät mainittuihin asioihin vaikuttavat? Tekijöitä voidaan etsiä sekä porotalouden ulkopuolelta että elinkeinosta itsestään.
- Voidaanko ja tulisiko asiantilaan ja kehityksen kulkuun jollain tapaa vaikuttaa?
- Millainen elinkeino poronhoito on nuorten ammatinvalinnan kannalta?

Aihepiiriin liittyvät tutkimukset luovat perustaa porotalouteen liittyvälle päätöksenteolle, kehitystyölle, uudistuksille, koulutukselle tms. Perimmäisenä tavoitteena on poronhoidon jatkuvuuden turvaaminen ja porotalouden aseman parantaminen.

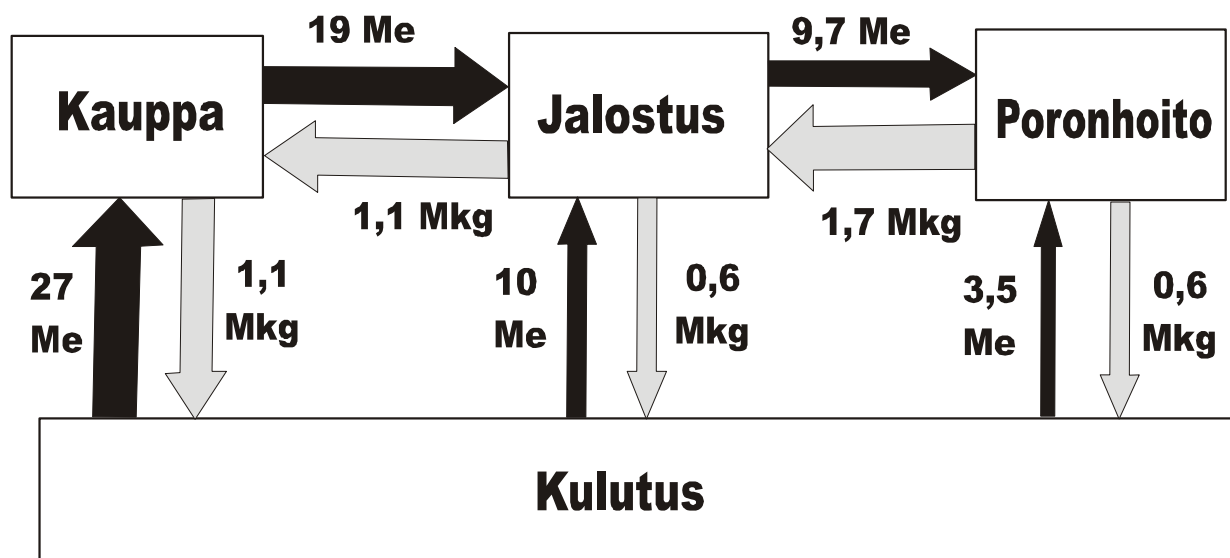
Kuva 20. Paliskunnan työntekijän painotettu keski-ikä paliskunnittain poronhoitovuonna 2000/01.

3.3. Porotalouden raha- ja materiaalivirrat

Perusteet:

Poronlihaa on tuotettu viime vuosina noin kaksi miljoonaa kiloa vuodessa. Tuottajalle poronlihasta on maksettu 5,5-6 euroa kilolta. Poronlihaa jalostavia yrityksiä on noin 35, joista valtaosa on pieniä perheyrityksiä. Noin puolet tuotannosta kiertää kulutukseen kaupan kautta. Alan vähittäismyynnin kokonaisarvo oli poronhoitovuonna 2001/02 noin 40 miljoonaa euroa. (Kuva 21) Teurastuksen sivutuotteita kulutettiin arviolta 4-5 miljoonan euron arvosta. Porotalouden liikevaihtoa lisäävät alan yhteiskunnalta ym. saamat rahavirrat: tuet, korvaukset ja avustukset.

Raha- ja materiaalivirtoihin vaikuttavat tekijät voidaan jakaa tuotannon määrään ja arvoon liittyviin tekijöihin. Tuotannon määrään vaikuttavat lähinnä porotalouden toimintaympäristö, porojen määrä ja tuotantomenetelmät. Tuotannon arvo puolestaan riippuu mm. tuotteiden ominaisuuksista (laatu, imago) ja kilpailullisesta asemasta.

Kuva 21. Poronlihan tuotannon arvioidut raha- ja materiaalivirrat poronhoitovuonna 2001/02.

Laatu ja imago ovat käsitteitä ja tuotannontekijöitä, jotka liittyvät kiinteästi poronlihan tuotantoketjuun kaikkiin portaisiin. Laadullisten kysymysten painoarvo kuluttajien päätöksenteossa on kasvamassa sekä tuotteiden että koko tuotantotoiminnan osalta. Porotaloudelle laadulla on tavallistakin suurempi merkitys, sillä poronlihatuotteiden hyvä arvostus ja korkea hinta perustuu pitkälti tuotteiden korkeaan laatuun. Maineen vaarantuminen heijastuisi kielteisesti koko porotalouteen.

Laatu on moniulotteinen käsite. Poronlihan tuotannossa laatu liittyy mm. tuotteiden ravitsemuksellisiin ominaisuuksiin, terveellisyyteen ja turvallisuuteen sekä tuotannon eettisiin ja ekologisiin näkökohtiin. Laatuketjun tulisi olla kaikilta osin kunnossa alkutuotannosta kuluttajalle asti.

Poronlihan tuotannon laatuketju käynnistyy jo porojen kokoamisesta. Sen tulee tapahtua rauhallisesti ja porojen ravinnonsaannista on huolehdittava. Rykimäaikana hirvaat voivat olla aggressiivisia toisilleen, joten ne tulisi erotella tokasta ensimmäisenä lihan korkean laadun turvaamiseksi. Kun poroja kuljetetaan elävänä teurastamoon, tulee niillä olla riittävästi tilaa. Teurasaitauksessa porojen saatavilla tulee olla riittävästi ravintoa. Poron tainnuttamisen on tapahduttava sopivalla voimakkuudella. Verenlasku on aloitettava viimeistään minuutin kuluttua tainnuttamisesta ja pistäminen on suoritettava taiten. Ruho lasketaan nylkypukille saattamalla ja taljan piirtäminen tulee suorittaa oikeaoppisesti. Ruokatorven irrotus ja sitominen, taljan veto, suolistaminen sekä sisäelinten irrotus tulee tehdä huolellisesti. Tämän jälkeen eläinlääkäri tarkastaa ruhot ja sisäelimet ja sitten ne jäädytetään. Ruhoihin ei saa koskea paljain käsin eivätkä ne saa koskea seiniin tai toisiinsa. Ruhojen jäädyttyä ja ruhopinnan kuivuttua suoritetaan karvojen poltto.

Seuraavissa tuotantoketjun vaiheissa avainasemassa ovat lihanleikkaus ja -jalostus. Lopputuotteen laatuun vaikuttaa myös kuluttaja: Oikea liha oikeaan ruokaan ja oikealla tavalla valmistettuna.

Terveellisyys ja turvallisuus koskettavat poronlihan tuotantoa ja kysyntää mm. ympäristön radioaktiivisuuden kautta, sillä ravintoketju jäkälä-poro-ihminen rikastaa cesiumia tehokkaasti. Poronlihan cesium-137 -pitoisuuksia alettiinkin mitata jo 1960-luvun alussa. Vuosikymmenen puolivälissä poronlihan cesiumpitoisuus oli ilmakehässä tehtyjen ydinkokeiden vuoksi maksimissaan, kilossa poronlihaa oli jopa 2 500 – 3 000 becquerelliä. Siitä pitäen poronlihan Cs-137-pitoisuus aleni tasaisesti aina 1980-luvun puoliväliin asti keskimäärin enää noin 300 Bq:iin/kilo. Vuonna 1986 tapahtunut Tshernobylin ydinvoimalaturma nosti pitoisuuden keskimäärin 700 Bq:iin/kilo, vaikka turmasta aiheutunut radioaktiivinen laskeuma oli poronhoitoalueella suhteellisen vähäinen. Samalla poronlihan tuottajahinta aleni selvästi, mikä kuvaa hyvin poronlihan herkkää imagoa. Nykyisin poronlihan Cs-137-pitoisuus on alentunut jo alle 1980-luvun puolivälän tason (200-250 Bq /kilo).

<http://www.paliskunnat.fi/opetus/index.asp>

http://www.stuk.fi/sateily_ymparistossa/pohjois_suomi.html

Näkökohtia:

Porotalouden toimijoita sekä raha- ja materiaalivirtoja ei tarkkaan tunneta. Niiden selvittäminen tuo perustietoa, joka samalla luo pohjaa monille muille alaan liittyville tutkimusaiheille: mm. poronliha- ym. tuotteiden käytön ja markkinoiden tutkimiselle sekä porotalouden yhteiskunnallisen kannattavuuden arvioinnille. Toimijoiden osalta tiedolliset aukot painottuvat tuotantoketjun loppupäähän: poronlihan jalostajiin, kauppaan ja tuotteiden käyttäjiin. Materiaalivirtojen osalta kiintoisaa on mm. eri porotuotteiden määrät ja tuotannon alueellinen kohdentuminen. Rahavirtoihin liittyen tarpeellista on selvittää mm. porotalouden saaman yhteiskunnallisen tuen ym. merkitystä ja vaikutuksia. Laadullisten kysymysten suuren painoarvon vuoksi myös niihin liittyvän tutkimustoiminnan lisääminen on tarpeellista.

Poronhoidon osalta aihealueeseen liittyvää tietoa on saatavissa mm. paliskuntien toimintakertomusten ja tuotoperustelaskelmien kautta. Poronlihan jalostustoimintaa koskeva tiedonkeruu on aloitettu tutkimusohjelman laadinnan yhteydessä alan yritysten peruskartoituksella. Yritykset toimivat kohderyhmänä, jolle suunnatuilla kyselyillä aiheen tarkastelua voidaan syventää. Hanke palvelee porotalouden tietohuollon kehittämistä.

3.4. Poro matkailussa

Perusteet:

Matkailu on Pohjois-Suomelle ja etenkin Lapille merkittävä elinkeino ja kehittämisen painopisteala. Vuonna 2000 Lapin välitön matkailutulo (ilman ohjelmapalveluja) oli arviolta 324 miljoonaa euroa ja välitön työllistävyys 3 230 henkilötyövuotta. Matkailijoiden yöpymisiä Lapissa oli noin 3,2 miljoonaa. Lisäksi alueella on lähes 26 000 vapaa-ajan asuntoa. Suomen maakunnista matkailun aluetaloudellinen merkitys on suurin juuri Lapissa²².

1990-luvulta alkaen Pohjois-Suomen matkailun painopiste on ollut ohjelmapalveluiden kehittämisessä. Lapissa alan yritysten liikevaihto oli vuonna 2000 arviolta 42 miljoonaa euroa ja yritysten liikevaihto kasvoi 1990-luvun lopulla keskimäärin 33 prosenttia vuodessa. Ohjelmapalvelut tukeutuvat pitkälti luontoon, talvella erityisesti lumeen.

Poro, poronhoito ja porotuotteet liittyvät kiinteästi Pohjois-Suomeen, joten niitä voidaan hyödyntää luontevasti alueen matkailussa. Matkailumarkkinoinnissa poron kautta voidaan vahvistaa pohjoisen vetovoimaa: luonnon, kulttuurin ja porotuotteiden avulla. Poron ympärille voidaan tuottaa myös ohjelmapalveluita: porolla ajoa, poron ja poronhoidon esittelyä, pororuokien nauttimista yms. Porotilalla vierailu oheistoimintoineen niveltyy hyvin osaksi matkan ohjelmaa.

Poroa hyödyntävien matkailuyritysten määrä onkin lisääntymässä nopeasti. Nykyään poronhoitoalueella ja sen läheisyydessä toimii jo noin 70 ohjelmapalveluyritystä, joiden toiminta tukeutuu poroon. Valtaosa yrityksistä sijaitsee matkailu- ja asutuskeskusten läheisyydessä ja/tai päätiestön/kelkkareittien varrella, mutta poroa voidaan hyödyntää luontevasti myös maaseutumatkailussa. Poronhoidon liitännäiselinkeinoksi matkailu soveltuu hyvin, sillä elinkeinon sesongit (joulu, kevät) niveltyvät hyvin poronhoidon rytmiin.

Näkökohtia:

Aihealue voidaan jakaa kahteen, toisiaan tukevaan pääteemaan:

1. Poro matkailun imagotekijänä
2. Poron hyödyntäminen matkailun ohjelmapalveluissa

Poron imagoon liittyviä kysymyksiä ja tutkimuksellisia haasteita ovat mm.²³:

- *Millä tavoin poroa hyödynnetään ja voitaisiin hyödyntää matkailualueiden ja matkakohteiden imagon rakentamisessa?*
- *Millainen merkitys porolla on matkakohteen valinnalle? Ja tähän liittyen: Millä tavoin matkailijat ja potentiaaliset matkailijat mieltävät poron ja siihen liittyvät toiminnot?*

Poron hyödyntävät ohjelmapalveluyritykset on pääosin kartoitettu tutkimusohjelman laadinnan yhteydessä. Seuraavassa vaiheessa tarkastelua olisi luontevaa syventää ao.

²² Lapin liitto. Lapin Matkailustrategia 2003-2006.

²³ Tutkimusasiames Pekka Kauppila. Pporotalousseminaari 23.01.2003.

yrittäjiin kohdistuvalla kyselyllä, jossa etsittäisiin vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin:

- *Millä tavoin poro on yritystoiminnassa tuoteistettu?*
- *Keitä ovat yrityksen asiakkaat ja millainen on tuotteiden kysyntä?*
- *Millaista toiminta on liiketaloudellisesti?*

Poron imagoa voidaan vahvistaa ja matkailuyritysten toimintaa tukea aihealueeseen liittyvällä tuotekehittelyllä: poroaiheisten TV-filmien, videoiden ja esitemateriaalin laadinnan, poroon liittyvien luontopolkujen ”poropolkujen” rakentamisen ym. kautta.

3.5. Porotuotteet ja markkinat

Perusteet:

Harjoitettu porotutkimus on painottunut alan biologisiin ja luonnontieteellisiin kysymyksiin sekä ylipäättään poronlihan tuotantoketjun alkupäähän. Poronhoidon talouden, poronlihan jalostukseen, porotuotteisiin ja alan markkinoihin liittyvä tutkimus on jäänyt vähemmälle. Tarvetta ko. alojen tutkimuksen lisäämiseen vahvistavat mm. porotalouden yritystoiminnallisten piirteiden korostuminen, kaupan vapautuminen ja kulutuskäyttäytymisessä tapahtuvat muutokset.

Poronlihan osuus lihan kokonaiskulutuksesta on vain noin 0,7 prosenttia. Lihatuotteiden joukossa poronliha on kuitenkin varsin arvostettua, eräänlainen alan kärkituote. Arvostus syntyy lähinnä tuotteiden ominaisuuksien (maku, laatu, mureus, vähärasvaisuus, energia- ja hivenainepitoisuus ym.) ja niihin liittyvien mielikuvien (luonnollisuus, puhtaus, eksoottisuus ym.) kautta. Juhlapöytään poronliha soveltuu hyvin.

Poronhoitovuonna 2001/02 Suomessa tuotettiin poronlihaa runsaat 2,3 miljoonaa kiloa. Teurasporojen leikkuutulosten nojalla voidaan laskea, että tuotannosta oli paistia noin 0,9 miljoonaa kiloa, fileitä yli 0,2 miljoonaa kiloa, lapaa lähes puoli miljoonaa kiloa ja muuta lihaa vajaat 0,8 miljoonaa kiloa. Luutonta lihaa porossa on 70-75 prosenttia teuraspainosta.

Tärkeimpiä ja arvostetuimpia poronlihatuotteita ovat poronkärjitys, kylmäsavustettu poronliha, fileet ja kuivaliha. *Poronkärjitys* on tunnetuin ja poronhoitoalueen ulkopuolella helpoimmin saatavilla oleva poronlihatuote, jota myydään lähinnä pakasteena. *Kylmäsavustettu poronliha* on arvostettu ja kallis (n. 50 e/kg) tuote, jota valmistetaan tavallisesti poronpaistista. *Ilmakuivattu poronliha* on erikoistuote, jonka valmistus tapahtuu kevättalvella ulkoilmassa. Vähempiarvoisesta poronlihasta valmistetaan lähinnä keittolihaa, makkaroita, jauhelihaa ja säilykkeitä. Myös teurastuksen sivutuotteita (veri, sisäelimet, kielet) käytetään elintarvikkeena. Poronahkaa, taljaa, sarvia ja luita käytetään yleisesti matkamunistojen, koriste-esineiden ja tarvekalujen raaka-aineena.

1980-luvun lopulla tehdyn kyselyn mukaan valtaosa (52 %) vastaajista ei syönyt kotitaloudessaan lainkaan poronlihaa ja vain seitsemän prosenttia nautti poronlihaa vähintään kerran kuukaudessa. Alueellisesti poronlihatuotteita käytettiin suhteellisesti runsaimmin Pohjois-Suomessa, lähes joka kolmas käytti poronlihatuotteita vähintään kerran kuukaudessa. Tuotteiden käyttö korreloi positiivisesti myös tulo- ja koulutustason kanssa. Poronlihaa pidettiin yleisesti maukkaana ja terveellisenä ravintona, mutta tuotevalikoimia pidettiin usein suppeina ja tuotteiden hintaa korkeana.

Näkökohtia:

Porotuotemarkkinoiden tutkimukseen liittyviä kysymyksen asetteluja ovat esimerkiksi:

- *Millä tavoin alan markkinat toimivat?*
- *Ketkä käyttävät porotuotteita ja millaisia näkemyksiä kuluttajilla on porotuotteista?*
- *Millainen on porotuotteiden saatavuus ja kysyntä?*
- *Millainen on porotuotteiden kilpailullinen asema (edut/riskit - kilpailevat/täydentävät tuotteet)?*
- *Mitä porotuotteet merkitsevät Pohjois-Suomen matkailuyrityksille?*

3.6. Porotalouden asema ja merkitys

Perusteet:

Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten asetettu komitea²⁴ arvioi sata vuotta sitten, että Taka-Lapissa (Utsjoki, Inari, Enontekiö) poronhoito toi jopa yli 60 prosenttia kolmen pohjoisimman kunnan tuloista. Yhteiskunnan muuttumisen myötä porotalouden merkitys on vähentynyt, mutta monilla Pohjois-Suomen syrjäisillä alueilla porotalous on edelleen varsin merkittävä elinkeino. Porotalouden aluetaloudellista ja yhteiskunnallista merkitystä lisäävät alan kytkennät muihin maaseutuelinkeinoihin, yleensä maaseudun kehitykseen ja saamelaiskulttuuriin. Porolla ja porotaloudella on Pohjois-Suomelle myös huomattava imagoarvo, jota voidaan hyödyntää etenkin matkailussa.

Porotalouden, etenkin poronhoidon alueellista merkitystä kuvaa eloporojen asukas-kohtainen määrä. Suhdeluku on suurin Utsjoella - maan pohjoisimmassa ja ainoassa saamelaisenemmistöisessä kunnassa. Utsjoella asuva omisti poronhoitovuonna 2000/01 keskimäärin yli yhdeksän eloporoa. Savukoskella ja Enontekiöllä poroja on yli seitsenkertaisesti väkilukuun nähden. Määrällisesti eniten eloporoja (34 500) oli Inarissa, mutta asukasta kohti poroja oli enää alle viisi.

Porotalouden yleisen merkityksen analysoinnissa tulee huomioida myös poronlihan jalostus, tuotteiden kauppa ja kulutus sekä poron hyödyntäminen matkailussa. Valtaosa poronlihasta jalostetaan muutamassa suuressa jalostamossa. Poron matkailullinen hyödyntäminen painottuu asutus- ja tunturikeskuksiin.

Ruotsissa ja Norjassa poronhoito on eräin poikkeuksin saamelaisten yksinoikeus. Suomessa poronomistusta ei ole rajattu etnisiin perustein, mutta täälläkin poronhoito on merkittävin elinkeino saamelaisille. Poronhoitovuonna 1998/99 saamelaiset omistivat noin kolmanneksen (62 000) poroista ja keskiverto saamalainen omisti yli yhdeksän eloporoa. Saamelaisalueen (Utsjoki, Inari, Enontekiö ja Lapin paliskunta Sodankylässä) poroista saamelaiset omistivat 86,5 prosenttia. Vähintään 50 lukuporoa omistavia saamelaisperheitä oli 423. Taloudellisten arvojen ohella poronhoidolla on saamelaisille huomattava kulttuurillinen merkitys.

²⁴ Komiteanmietintö 1905:3.

Näkökohtia:

Porotalouden asemaa ja merkitystä voidaan lähestyä monella tasolla ja monesta näkökulmasta. Aiheeseen liittyen voidaan mm. kysyä, että millainen merkitys porotaloudella on:

- *Yleisesti ja maakunnallisesti?*
- *Kunnittain ja seutukunnittain?*
- *Maaseudulle? Ja vastavuoroisesti: Mitä maaseudun taantuminen on merkinnyt porotaloudelle?*
- *Saamelaisille, saamelaiskulttuurille ja pohjoiselle kulttuurille yleensä?*

Porotalous antaa poronmistajille ym. yleensä vain osan toimeentulosta, joten aihepiiriin liittyen on perusteltua selvittää porotalouden harjoittajien tulolähteitä, työllisyystilannetta, koulutustasoa ja ammatillisia valmiuksia myös yleensä. Selvityksen pohjalta voidaan käynnistää kehittämishanke, jonka avulla poronmistajien toimeentuloperustaa pyritään vahvistamaan ja monipuolistamaan.

3.7. Poronhoito ja poronlihan jalostus

Perusteet:

Porotalous voidaan määritellä pohjoisilla reuna-alueilla harjoitettavaksi yritystoiminnaksi, joka on erikoistunut muuntamaan tuotannontekijöitä – luonnonvaroja, työtä ja pääomaa – poronlihaksi ym. porosta saataviksi hyödykkeiksi. Ajan saatossa porotalous on muuntunut luonnon ehdoilla tapahtuvasta toiminnasta kohti tavanomaista yritystoimintaa. Nykypäivänä porotalous hyödyntää laajasti teknologiaa ja on vähentänyt riippuvuuttaan luonnosta lisäruokinnan avulla.

Poronhoidossa on monia erityispiirteitä, joita muussa tuotantotoiminnassa ei juuri tapaa. Näitä ovat ainakin:

1. Poromäärien alueelliset ja poronmistajakohtaiset rajoitukset.
2. Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden omalaatuinen sekoittuminen tuotantoprosessissa.
3. Luonnonvarojen ja -olojen korostunut asema tuotannontekijänä ja niiden kompensointi lisäruokinnan avulla.

Porojen määrälle asetetut rajoitukset mitoittavat käytännössä poronlihan tuotannon määrää, joten niiden määrittämiseen ja perusteisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Poronhoitolain mukaan paliskunnan poromäärä tulee mitoittaa talvilaitumien kestävän tuotokyvyn pohjalta. Sittemmin lakia ei ole muutettu, mutta käytännössä poromäärän mitoituksen perusteet ovat monipuolistuneet.

Poronhoito edellyttää poronmistajilta kiinteää yhteistoimintaa. Suurin osa poronhoitotyöstä tulee organisoida ja suorittaa omistajien yhteenliittymien - paliskuntien, tokakuntien ym. kautta. Poronmistaja on täten paliskuntaan nähden eräänlaisessa liiketoimintasuhteessa. Hänellä on tiettyjä velvoitteita (vuosimaksut, työ) paliskunnalle, mutta vastineeksi paliskunta tuottaa poronmistajalle myös hyötyä (hallinto, poronlihan markkinointi tms.).

Poronhoidon tuotantomenetelmistä taloustutkimuksen kannalta kiintoisin on porojen ruokinta, joka alkoi yleistyä noin 30 vuotta sitten poronhoitoalueen eteläosissa. Käytäntö on vähitellen yleistynyt pohjoista kohti. Nykyisin valtaosa poroista on säännöllisen lisäruokinnan piirissä, ja monin paikoin ruokinta on laitumiin rinnastettava poronhoidon tuotannon tekijä. Ruokinta on muuttanut poronhoidon perusasetelmaa vähentämällä elinkeinon riippuvuutta laitumista ja luonnonoloista.

Näkökohtia:

Liiketalouden näkökulmasta kiintoisia porotalouden tutkimusaiheita liittyy mm.:

- *Tuotannon organisointiin ja 'pelisääntöihin'*
- *Sallitun poromäärän mitoitukseen ja sen perusteisiin*
- *Tuotantomenetelmiin sekä niiden kehittämiseen ja optimointiin*
- *Toiminnan kannattavuuteen ja sen parantamiseen*
- *Tuotekehittelyyn*

3.8. Porotalous ja muu maankäyttö

Perusteet:

Porotaloudella on runsaasti kytköksiä muihin elinkeinoihin ja maankäytön muotoihin. Poronhoidon kanssa samoista maa-alueista kilpailevia elinkeinoja ovat lähinnä metsätalous, maa- ja puutarhatalous, matkailu, vesivoimatalous ja kaivostoiminta. Poronhoidolla on yhtymäkohtia myös liikenteeseen ja luonnonsuojeluun.

Porojen laidunnuksen vaikutuksia metsäekologiaan on tutkittu verraten paljon. Jäkäläkön kulumisella ei ole todettu olevan mainittavaa vaikutusta männyn paksuus- tai pituuskasvuun, mutta lehtipuuston uudistumista porojen intensiivinen laidunnus näyttäisi hidastavan. Poron riipimien koivuntaimien kehitys vaarantuu etenkin metsänrajalla ja tunturikoivikoissa. Toisaalta myös metsätalous vaikuttaa merkittäväällä tavalla porolaitumiin. Poron tärkeimpien talviravintokasvien – lupon ja jäkälän – esiintyminen on sidoksissa metsikön ikään ja metsänkäsittelyyn. Elinkeinojen vastakkaisia etuja pyritään sovittamaan Metsähallituksen ja paliskuntien välisellä yhteistyöllä.

Maanviljelyn ja porotalouden edut ovat osin vastakkaisia, mutta elinkeinot myös tukevat toisiaan. Talvella porot hakeutuvat usein viljelyksille helposti saatavan ravinnon ääreen. Paliskunta on velvollinen korvaamaan porojen viljelyksille aiheuttamat vahingot ja rakentamaan tarvittaessa suoja-aitoja. Aitojen myötä viljelyvahingoista maksettujen korvausten määrä on vähentynyt. Poronhoitovuonna 2000/01 korvauksia maksettiin noin 50 000 euroa.

Toisaalta porotalous ja maanviljely myös tukevat toisiaan, sillä poronmistajista arviolta noin joka neljäs harjoittaa myös maataloutta. Lisäksi porotalous on huomattava maatalouden tuotosten käyttäjä, sillä valtaosa poroista on nykyisin talviruokinnan piirissä.

Matkailusta aiheutuu häiriötä poronhoidolle lähinnä vasonta-aikana ja liikenteen lisääntymisen kautta. Toisaalta matkailusta on porotaloudelle myös hyötyä, sillä matkailijat ostavat runsaasti porotuotteita. Lisäksi moni poronmistaja on löytänyt matkailusta uuden toimeentulolähteen.

Vuosittain tuhansia poroja menehtyy liikenteessä, mistä aiheutuu yhteiskunnallisia kustannuksia. Vuonna 2001 auton tai junan alle jäi 3 169 poroa. Vahingoista maksettiin poronmistajille korvauksia kaikkiaan noin miljoona euroa. Huomattavia kustannuksia koituu myös autoille aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta.

Myös luonnonsuojelua on pidettävä poronhoidon kannalta kilpailevana maankäytön muotona. Laidunalueiden kuluminen on ristiriidassa luonnon alkuperäisenä säilyttämisen suhteen. Poronhoitoa koskettaa läheisesti myös petokannan suuruus. Vuonna 2001 maasuorpedot tappoivat noin 2 000 poroa ja poronmistajille maksettiin petokorvauksia kaikkiaan kaksi miljoona euroa. Maakotkista korvaukset maksettiin reviirien perusteella.

Näkökohtia:

Aihealue liittyy ennen muuta porotalouden yhteiskunnalliseen kannattavuuteen. Kiintoisia tutkimusaiheita ja kehittämistavoitteita ovat mm.

- *Metsätalouden ja porotalouden ristiriidat ja niiden yhteensovittaminen*
- *Maatalouden ja porotalouden suhde*
- *Matkailun aiheuttamat haitat poronhoidolle*
- *Porojen liikennevahingot ja niiden vähentäminen*
- *Porotalous luonnonsuojelun kannalta*

3.9. Porotalouden toimintaympäristö

Perusteet:

Poronlihan tuotannon tunnusluvut ovat olleet viime ajat verraten vakaalla tasolla, mutta porotalouden toimintaympäristö on muuttunut samaan aikaan huomattavasti. Suomen EU-jäsenyys merkitsi porotaloudelle uusia velvoitteita, mutta myös välitöntä ja välillistä rahallista tukea. Kaupan vapautuminen ja kuluttajakäyttäytymisen muutokset ovat heijastuneet myös porotalouteen. Yhteiskunnan yleinen kehitys ja harjoitettu yhteiskuntapolitiikka ovat koskettaneet porotaloutta läheisesti: mm. talouselämän ja teknologian kehityksen, maaseudun autioitumisen, sekä kuluttajakäyttäytymisen ja arvojen muutosten kautta. Myös porotaloutta ohjaavat säännökset ja elinkeinon yhteiskunnalta saamat rahavirrat ovat tärkeässä asemassa ja muutosten alla.

Porotaloutteen toimintaympäristössä tapahtuvien muutosten ja niiden vaikutusten ennakointi on kiinteä osa alan tutkimusta. Tutkimustiedon tulisi ehtiä myös vaikuttaa kehityksen kulkuun: porotalouden strategiseen kehittämiseen ja alaan liittyvään päätöksentekoon.

Näkökohtia:

Porotaloutteen vaikuttavien tekijöiden muutosten osalta huomionarvoisia seikkoja ovat:

Laitumet. Laitumet ovat poronhoidon peruspääomaa. Täten laidunten tilan ja niiden muutosten tutkimus lukeutuu perustellusti porotaloustutkimuksen painopistealoihin. Aihe liittyy kiinteästi alan tutkimuksen keskeiseen haasteeseen: porojen määrän ja po-

ronhoitotavan optimointiin laidunten, lisäruokinnan ja poronhoidon yhteiskunnallisten kustannusten nojalla.

Euroopan Unioni. EU:lla on nykyisin varsin suuri merkitys Suomen porotaloudelle. Lähivuosina EU on laajenemassa itään. Itälaajeneminen voi vähentää porotalouteen kohdistuvaa tukea ja nostaa tuotantopanosten hintaa. EU:n pohjoisen ulottuvuuden vahvistuminen olisi porotalouden kannalta puolestaan myönteistä. Unionin lihahygieniaa koskevaa säännöstöä ollaan uusimassa ja yhtenäistämässä. Muutokset voivat heijastua poronlihan jalostustoimintaan, erityisesti poronlihan suoramyyntiin ja pienimuotoiseen jalostukseen.

Kansainvälinen kauppa. Kaupan vapautuminen ja kansainvälistyminen on koskettanut porotaloutta viime vuosina varsin läheisesti, tuonut lisää kilpailua mutta tarjonnut myös uusia mahdollisuuksia. Ohjaavan säännösten yhtenäistyminen vakaannuttaa toimintaa ja helpottaa pitkän aikavälin suunnittelua.

Kulutuskäyttäytyminen. Poronlihatuotteille muutokset kulutuskäyttäytymisessä luovat sekä mahdollisuuksia että uhkia. Tuotteiden menekkiä voivat lisätä mm. tehotuotantoon liittyvien ongelmien kärjistyminen, tuotteiden laatuun liittyvien näkökohtien korostuminen, väestön ikääntyminen, suotuisa talouskasvu sekä Pohjois-Suomen matkailun kehitys. Tuotteiden kysyntää voivat puolestaan vähentää mm. poronlihan hyvän imagon tahruntuminen, kasvissyönnin yleistyminen sekä eläintuotantoon liittyvien ekologisten ja eettisten arvojen korostuminen.

3.10. Muita tutkimusaiheita

Porojen *terveys* on tärkeä porotalouden tuottavuuteen liittyvä tekijä. Porojen terveyttä uhkaavat ennen muuta kulkutaudit ja loiset. Vuonna 1911 pernarutto tappoi Venäjällä yli 100 000 poroa. 1960-luvulla kurmukiiliäinen vähensi Venäjän poronlihan tuotantoa jopa 25-30 %. Suomessa poroja on yleisesti loislääkitty jo 1970-luvulta alkaen, joten vastaavaa uhkaa meillä ei ole. Ajoittain eläintaudit ja loiset ovat kuitenkin luoneet varjoa poronlihan maineelle puhtaana ja terveellisenä elintarvikkeena. Suu- ja sorkkatautia poroilla ei Suomessa ole esiintynyt, mutta taudin uhka esti jokunen vuosi sitten mm. porokilpailujen järjestämisen. Syksyllä 2002 eräistä itärajan paliskunnan poroissa havaittiin ekinokokkilaisia. Kaikkineen porojen loislääkitykseen liittyy monia näkökohtia, mikä vaikeuttaa mm. toiminnan kannattavuuden arviointia. Lääkitys helpottaa porojen talvehtimista ja parantaa vasatuottoa, mutta laidunten tilan kannalta loiset ovat jopa hyödyksi, sillä ne voivat vähentää porojen ruokahalua loppupalvella. Loislääkitys aiheuttaa riskiä myös lannan hajottajaeliöstölle ja samojen tai samantyyppisten lääkeaineiden pitkäaikainen käyttö johtaa resistenssin kehittymiseen loisissa²⁵.

Porotalouden tuotannontekijöihin voidaan lukea erilaiset *mielikuvat*, jotka vaikuttavat kuluttajien käyttäytymiseen. Poronlihatuotteita ostaessaan kuluttaja hankkii samalla myös luonnonläheisyyttä, puhtautta, eksoottisuutta ym. Toisaalta mielikuvat voivat toimia vastakkaiseenkin suuntaan. Kuluttajat voivat ottaa kantaa laidunten kulutukseen, promiesten petovihaan tai vastaavaan myös ostokäyttäytymisellään. Kaikkineen poronlihan imago on varsin herkkä, mistä Tšernobylin ydinvoimalaturma ja ns. mätälihajupakka 1980-luvun lopulla olivat hyviä esimerkkejä. Virallisesti poronhoito ei ole luonnonmukaista tuotantoa, mutta joka tapauksessa hyvän imagon säilyttäminen ja profiloituminen tehoeläintaloudesta poikkeavaksi tuotannon muodoksi on poronhoidolle ensiarvoisen tärkeää.

Porotalouteen vaikuttavia tekijöitä ovat myös alan *hallinto, neuvonta, koulutus ja tutkimus*. Niiden kehittämistä voidaan edesauttaa tutkimustoiminnalla. Alan hallinto on elinkeinon kokoon nähden verraten laaja. Porotalousneuvoja toimii eri puolella po-

²⁵ Johtaja Antti Oksanen & professori Timo Soveri, Porotalousseminaari 24.04.2002.

ronhoitoaluetta neljä. Porotalouden koulutusta järjestävät lähinnä Rovaniemen ammatikorkeakoulu ja Inarissa päätoimipaikkaansa pitävä Saamelaisalueen koulutuskeskus. Poroon, poronhoitoon, porotalouteen ja porokulttuurin liittyvää tutkimusta Suomessa tehdään suhteellisen paljon ja monessa eri paikassa.

Porotalouden luonteen muuttuessa maatilatalouden suuntaan aiheellista voisi olla pohdita ja tutkia myös porotalouden vaihtoehtoja. Poron korvaaminen jollain muulla tuotantoeläimellä voisi olla taloudellisesti kannattavampaa.

Lähteet

- Aikio P. ym. (2001). Försök med mjölkning av vajor. Eu:s Jordbruksfond. Interreg-Sápmi 2001.
- Colpaert A., ym. (2002). Yksi alue – monta käyttäjää, LUIAS -hanke. Poromies 5/2002, s. 19. http://terra.oulu.fi/aka/www_luias.htm
- Elintarvikevirasto. <http://www.elintarvikevirasto.fi>
- Forbes B. (2001). Renman (Reindeer management) porotutkimushanke. Poromies 3/2001, s. 41. <http://www.urova.fi/home/renman/fin/index.htm>
- Hallituksen kestävä kehityksen ohjelma (1998). <http://www.vyh.fi/poltavo/keke/Periaate.pdf>
- Hyppönen ym. (toim.) (1997). Poron vaikutus metsä- ja tunturiluontoon. Tutkimusseminaari Hetassa.. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 678.
- Kempainen J., Nieminen M. & Rekilä V. (1997). Poronhoidon kuva. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- Kempainen J., Saukko T., Tapio K. & Nieminen M. (1999). Porojen kotitarhauksen ja maastoruokinnan tuottavuuden vertailua Narkauksen paliskunnassa. Poromies 2/1999, s. 37-40.
- Kempainen J., Kettunen J. & Nieminen M. (2001). Poron taloudellinen hyödyntäminen. Esiselvitys. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kala- ja riistaraportteja 237.
- Kempainen, J & Nieminen, M. (2001). Poronhoito Suomen saamelaisalueella. Poromies 1/2001, s. 22-29.
- Komiteanmietintö 1905:3. Lapinmaan taloudelliset olot ja niiden kehittäminen.
- Kortesalmi J. J. (1996). Pohjois-Vienan poronhoito. Kansatieteellinen arkisto 41.
- Kumpula J., Colpaert A., Kumpula T. & Nieminen M. (1997). Suomen poronhoitoalueen talvilaidunvarat. Kala- ja riistaraportteja nro 93.
- Lapin liitto. Lapin Matkailustrategia 2003-2006. <http://www.lapinliitto.fi/aluekehitys/matstra.pdf>
- Maa- ja metsätalousministeriö (1999). Porolukujen tarkistamistyöryhmän esitys suurimmiksi sallituiksi eloporoluvuiksi. Työryhmämuistio MMM 1999:20.
- Maa- ja metsätalousministeriö (1999). Porotaloustyöryhmän muistio. Työryhmämuistio MMM 1999:6.
- Maijala V., Norberg H., Kumpula J. & Nieminen M. 2002. Poron vasatuotto ja –kuolemat Suomen poronhoitoalueella.
- Nieminen M. (1994). Poro – ruumiinrakenne ja elintoiminnot.
- Nieminen M., Maijala V. & Soveri T. (1998). Porojen ruokinta. Riistan- ja kalantutkimus.
- Nieminen M. & Pietilä U. (1999). Peurasta poroksi.
- Paliskuntain yhdistys. Vuosikertomukset eri vuosilta. Sisältävät keskeiset poronhoitoon liittyvät tilastot. Julkaistaan Poromies –lehdessä vuoden 2. numerossa.
- Paliskuntain yhdistys. <http://www.paliskunnat.fi/opetus/index.asp>
- Poronhoitolait 239/1932, 444/1948 ja 1990/848.
- Puurunen M. & Hoikkala N. (2002). Porotalouden kannattavuustulokset 2001/2002. Poromies 6/2002, s. 22-24.

Rantala M. (1993). Poronlihavalmisteen mikrobiologinen laatu. Elintarvikeviraston tutkimuksia 5/1993.

Rintala R., Hirvi T. & Venäläinen E-R. (1993). Poronlihan vierasaineet. Elintarvikeviraston tutkimuksia 5/1993.

Sutinen M-L. Poronhoidon ja suojelun vaikutuksen Mallan luonnonpuistossa. Tutkimushankkeen esittely. <http://www.sunare.helsinki.fi/porot/sutinen/indax.htm>

Sutinen T. Luontaiselinkeinotutkimuksen hankesalkku. Lapin yliopiston taloustieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 7. Rovaniemi 1999.

Säteilyturvakeskus: Pohjois-Suomen aluelaboratorio. http://www.stuk.fi/sateily_ymparistossa/pohjois-suomi.html

Uusihannu S. (1990). Asiakastyytyväisyyden luominen poronlihamarkkinoille. Pro gradu-työ. Helsingin yliopisto, Maatalousekonomian laitos.

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2002). Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia ja porotalous. 2002. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 31/2002.

Venäläinen E-R. (2002). Poro elintarvikkeena. Poromies 5/2002, s. 25.

Virtamo O. (1997). Pohjanhovin historia.

Julkaisemattomat lähteet:

Lapin lääninverovirasto. Vuodelta 2000 toimitettu verotus vähintään 50 lukuporoa omistavien osalta.

Paliskuntien toimintakertomukset eri poronhoitovuosilta..

Paliskuntien poroluettelot poronhoitovuosilta 1994/95, 1998/99 ja 2000/01.

Paliskuntien tuottoperustelaskelmat eri poronhoitovuosilta.

Esitelmät ja haastattelut:

Pohjanhovin keittiöpäällikkö Terttu Tervaniemi 18.11.2002.

Poro ja matkailu: näkökulmia alueimagon rakentamiseen. Tutkimusasiames Pekka Kauppila, Oulun yliopisto/Naturpolis Kuusamo. Porotalousseminaari 23.01.2003.

Porofarmi poromatkailussa. Poromies Tapio Vuolo, Napapiirin Porofarmi & Palojärven paliskunta. Porotalousseminaari 24.04.2002.

Poron terveystalous. Johtaja Antti Oksanen, EELA/Oulu & professori Timo Soveri, Helsingin yliopisto. Porotalousseminaari 24.04.2002.

Poronliha elämystuotteena. Markkinointipäällikkö Tommi Innala, Polarica AB. Porotalousseminaari 24.04.2002.

LIITE 1. Yhteystietoja

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos Elinkeino- ja yhteiskuntatutkimus

Pukinmäenaukio 4
PL 6, 00721 HELSINKI

Teema: *Aihe yleensä*

Yhteyshenkilö: tutkimusjohtaja Juhani Kettunen
020 5751 230, juhani.kettunen@rktl.fi

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos Porontutkimus

Toivoniementie 246
99910 KAAMANEN

Teema: *Aihe yleensä*

Yhteyshenkilö: dosentti Mauri Nieminen
020 5751 821, mauri.nieminen@rktl.fi

MTT, Taloustutkimus (MTTL)

Luutnantintie 13
PL 13, 00410 HELSINKI

Teema: *Porotalouden kannattavuus*

Yhteyshenkilö: professori Maija Puurunen
(09) 5608 6319, maija.puurunen@mtt.fi

Metsäntutkimuslaitos

Rovaniemen tutkimusasema

Eteläranta 55
PL 16, 96301 ROVANIEMI

Teema: *Poro & luontomatkailu*

Yhteyshenkilö: professori Jarkko Saarinen
010 211 4553, Jarkko.Saarinen@metla.fi

Eläinlääkintä- ja elintarviketutkimuslaitos

Oulun alueyksikkö

Satamatie 15
PL 157, 90101 OULU

Teema: *Poron terveystalous*

Yhteyshenkilö: johtaja Antti Oksanen
(08) 5622 600, Antti.Oksanen@eela.fi

Helsingin yliopisto

Eläinlääketieteellinen tiedekunta

Kliinisen eläinlääketieteen laitos

Saaren yksikkö

Pohjoinen pikatie 800
04920 SAARENTAUS

Teema: *Poron terveystalous*

Yhteyshenkilö: professori Timo Soveri
(019) 5295 310, timo.soveri@helsinki.fi

Åbo Akademi University (IAMSR) Corporate Foresight Group CoFi

Lemminkäisentie 14 B
20520 TURKU

Teema: *Porotalouden tulevaisuus*

Yhteyshenkilö: tutkimusjohtaja Tarja Meristö
050 554 3131, tarja.meristo@abo.fi

Oulun yliopisto

Maantieteen laitos

PL 3000
90014 OULUN YLIOPISTO

Teemat: *Poronhoito & maankäyttö, poro & imago*

Yhteyshenkilö: dosentti Alfred Colpaert
(08) 553 1708, alfred.colpaert@oulu.fi

Lapin yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Yliopistonkatu 8
PL 122, 96101 ROVANIEMI

Teema: *Porotalous osana yhteiskuntaa*

Yhteyshenkilö: professori Asko Suikkanen
040 5442 744, asko.suikkanen@urova.fi

Rovaniemen ammattikorkeakoulu

Jokiväylä 11 C
96300 ROVANIEMI

Teema: *Aihe yleensä*

Yhteyshenkilö: Porotalouden lehtori Veikko
Maijala, MMM

040 706 1699, veikko.maijala@ramk.fi

Paliskuntain yhdistys

Koskikatu 33 A
PL 8168, 96101 ROVANIEMI

Teema: *Poronhoito yleensä*

Yhteyshenkilö: toiminnanjohtaja Jouni Filppa
(016) 331 6020, jouni.filppa@paliskunnat.fi

Lapin TE-keskus

Ruokasenkatu 2
96200 ROVANIEMI

Teema: *Poronlihamarkkinat, poronhoidon tuki*

Yhteyshenkilö: porotalousagrobiologi Keijo Alanko
(016) 368 7312, keijo.alanko@te-keskus.fi

Liite 2. Porotaloustutkimuksen rahoitusmahdollisuuksia

Porotalouden tutkimus- ja kehittämistoimintaan on mahdollista saada rahoitusta sekä kansainvälisistä että kansallisista lähteistä. Euroopan Unionin kautta rahoitusta voi saada lähinnä tutkimuksen puiteohjelmien ja rakennerahastojen kautta. Porotalous soveltuu myös Pohjoismaiden välisen yhteistyön piiriin. Kansallisista rahoituslähteistä tärkeimmät ovat Suomen akatemia ja maa- ja metsätalousministeriö.

Linkkejä tutkimustoiminnan rahoitusmahdollisuuksiin mm. osoitteesta: <http://oulu.fi/tupa/>

A. Kansainvälisiä rahoituslähteitä

Euroopan Unionin tutkimuksen 6. puiteohjelma

<http://www.tekes.fi/eu/fin/6po/index.html>

Euroopan Unioni rahoittaa tutkimustoimintaa viisivuotisten puiteohjelmien kautta. Ensimmäinen ohjelma toteutettiin vuosina 1984-1988. Nyt käynnistymässä oleva 6. puiteohjelma kattaa vuodet 2002-2006. Ohjelmasta rahoitetaan laajoja kansainvälisiä tutkimushankkeita, joilla edistetään eurooppalaisten asemaa tieteenalan johtavana tutkimusalueena. Hankkeilla tulee olla vahva eurooppalainen ulottuvuus.

Puiteohjelman ytimen muodostavat suuren integroidut hankkeet ja huippuosaamisen verkostot (tutkimuslaitokset, yliopistot, yritykset), joiden kautta Euroopan kilpailukykyä voidaan edistää ja yhteiskunnan ongelmia vähentää. Ohjelman painopistealueista porotaloutta koskettavat lähimmin:

- Elintarvikkeiden laatu ja turvallisuus
- Kestävä kehitys, globaalimuutos ja ekosysteemit

EU:n tutkimuksen 6. puiteohjelman budjetti on 17,5 miljardia euroa. Ohjelmaan voi tarjota hankkeita erikseen avautuvien hakumahdollisuuksien mukaisesti. Ensimmäiset hakukierrokset käynnistyvät vuoden 2003 alussa. Hakemukset tehdään englanniksi. Rahoituspäätökset tapahtuvat tieteellisen arvioinnin perusteella (Tekes tai Suomen Akatemia).

Tutkimuksen 5. puiteohjelmaan sisältyy Lapin yliopiston toteuttama hanke- *Nykypäivän haasteet poronhoidossa - REINDEER MANAGEMENT*. Kolmivuotinen hanke alkoi helmikuussa 2001. Hanke liittyy ohjelman avaintoimintaan "Elämänlaatu ja luonnonvarojen hallinta". Kokonaisrahoitus EU:lta on 1.97 miljoonaa euroa. RENMAN suuntautuu poronhoidon peruskysymyksiin: poronhoidon kestävyys ja siihen miten poro ja poronhoito pärjäävät tulevaisuudessa Fennoskandian pohjoisosassa ja Kuolan niemimaalla. Tarkoituksena on poronhoitajien ja heidän perheidensä toimeentulon parantaminen paikallistasolla ja tarkoituksenmukainen luonnonvarojen hoito. Hankkeeseen osallistuu yhdeksän laitosta viidestä maasta.

Hankkeen kotisivu: <http://www.urova.fi/home/renman/fin/index.htm>

Euroopan Unionin rakennerahastot

Euroopan Unionin aluepolitiikkaa toteutetaan rakennerahastojen avulla. Rahastoja on neljä: Euroopan aluekehitysrahasto (EAKR), Euroopan sosiaalirahasto (ESR), Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto (EMOTR) sekä Kalatalouden ohjausrahasto (KOR). Rahastojen vastuutahot Suomessa ovat sisäministeriö (EAKR), työministeriö (ESR) sekä maa- ja metsätalousministeriö (EMOTR ja KOR).

EAKR on rahastoista suurin (lähes puolet rahoituksesta), jonka tavoitteena on tasoittaa alueiden välisiä kehityseroja. Rahasto tukee pääasiassa hankkeita, joilla lisätään tuotannollisia investointeja, parannetaan infrastruktuuria ja edistetään työllisyyttä.

ESR tukee erityisesti inhimillisten voimavarojen (koulutus, osaaminen, ammattitaito, tasa-arvo) kehittämistä.

EMOTR tukee mm. maatalouden rakennemuutosta, maaseudun kehittämistä ja maatalousmarkkinoiden toimivuutta. Rahaston varoista korvataan myös luonnonoloista maataloudelle koituvia haittoja.

KOR tukee kalastuselinkeinon uudistamista ja kilpailukyvyyn paranemista.

Rakennerahastojen tuki kanavoidaan tavoiteohjelmien, niitä täydentävien yhteisöaloitteiden ja innovatiivisten toimien kautta. Kaudella 1994-1999 rakennerahastojen tuki Suomelle oli yhteensä noin 1,7 miljardia euroa, mistä 90 % tuli rakennerahastotuesta. Vuonna 2000 alkoi uusi ns. Agenda 2000-kausi, joka ulottuu vuoteen 2006. Tavoiteohjelmia kaudella on kolme ja yhteisöaloitteita neljä. Tavoite 1-ohjelmalla tuetaan kehityksestä jälkeen jääneitä alueita. Tavoite 2 –ohjelma kattaa alueet, joille elinkeinojen taantuminen tuottaa ongelmia. Tavoite 3 –ohjelmalla tuetaan inhimillisten voimavarojen kehittämistä ja työllisyyden paranemista.

Porotalouteen liittyvät tavoiteohjelmat 1 ja 3 sekä yhteisöaloitteista Interreg III (valtioiden ja alueiden rajat ylittävä yhteistyö) ja Leader+ (paikallinen aloitteellisuus maaseudun kehittämisessä). Poronhoitoalue kuuluu kokonaisuudessaan EU:n tavoite 1 –alueeseen. Tavoite 3 –tukea voi hakea koko Suomessa.

Lapin tavoite 1-ohjelma 2000-2006

Neljä viidesosaa poronhoitoalueesta ja tätäkin suurempi osa poroista sijaitsee Lapin läänissä, jonne näin myös porotalouden kehittämishankkeet luontevimmin soveltuvat. Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan tavoite 1 –ohjelmista löytyy tietoa osoitteista <http://www.kainuunliitto.fi> ja <http://www.pohjois-pohjanmaa.fi>.

Lapin tavoite 1 -ohjelma painottuu kehittämis-, koulutus- ja investointihankkeisiin, joilla edistetään yritys-toimintaa, maaseudun elinolosuhteita ja osaamista.

Lapin läänissä ohjelmarahoitusta myöntävät seuraavat viranomaiset:

- Lapin liitto (hallinnoiva viranomainen ja samalla hankkeiden rahoittaja): <http://www.lapinliitto.fi>
- Lapin TE-keskus (yrittäjäyys, työllisyys): <http://www.te-keskus.fi/lappi>
- Lapin lääninhallituksen sivistysosasto (koulutus ja tutkimus): <http://www.intermin.fi/llh>
- Lapin ympäristökeskus (ympäristöä parantavat hankkeet): <http://www.vyh.fi/lap/lap.htm>
- Tekes (teknologia): <http://www.tekes.fi>
- Finnvera Oyj (riskirahoituspalvelut): <http://www.finnvera.fi>
- Sosiaali- ja terveysministeriö: <http://vn.fi/stm>

Tukea voi saada 50-80 % hankkeen kokonaiskustannuksista. Monet viranomaiset ottavat hakemuksia vastaan jatkuvasti, osa järjestää kohdistettuja hakuja 2-3 kertaa vuodessa.

Vuoden 2003 helmikuun 13. päivään mennessä Lapin tavoite 1-ohjelman kautta oli tehty noin 400 myönteistä rahoituspäätöstä. Hankkeiden kokonaiskustannukset olivat lähes 275 miljoonaa euroa (josta yritystukea yli 40 %). EU:n osuus kustannuksista on runsaat 85 miljoonaa euroa ja valtion runsaat 69 miljoonaa euroa.

Porotalouteen suoranaisesti liittyviä hankkeita ohjelmassa oli kuusi (suluissa toteuttaja):

- Poromatkailuyrittäjien koulutushanke (*Paliskuntain yhdistys*)
- Poromatkailu –hanke (*Paliskuntain yhdistys*)
- Porotalouden paikkatietojärjestelmä (*Paliskuntain yhdistys*)
- Porotalouden laatu- ja järjestelmä -esiselvitys (*Paliskuntain yhdistys*)
- Poronluuposliinin tuotannollistaminen – *Sodankylän kunta*
- Porosta elämys tuote – *Sodankylän kunta*

Tavoite 3 –ohjelma

Tavoite 3 –tukea voi hakea koko Suomessa, joten se liittyy myös porotalouteen. Ohjelmalla tuetaan toimia henkilöresurssien kehittämiseksi kuten koulutukseen, ammatilliseen koulutukseen ja työllisyyteen liittyvien toimintatapojen nykyaikaistamista.

Interreg-yhteisöaloitteet

INTERREG-yhteisöaloiteohjelman periaatteena on, että kansalliset rajat eivät saa olla esteenä Euroopan tasapainoiselle ja sopusointuiselle kehitykselle. Ohjelman avulla pyritään vahvistamaan rajat ylittäviä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurihankkeita ja siten vähentämään niitä kehityseroja, jotka ovat syntyneet raja-alueiden ja valtioiden keskusalueiden välillä. Lisäksi ohjelma pyrkii edistämään sellaisia laaja-alaisia toimenpiteitä (erityisesti ympäristönsuojelu, aluesuunnittelu ja energian siirto), jotka on tarkoituksenmukaista toteuttaa useamman valtion alueella. Maaseudun kehittämistoimenpiteinä voivat tulla kysymykseen mm. luonnonvarojen hyödyntämiseen, elintarvikkeiden tuotantoon ja maatilamatkailuun liittyvät hankkeet.

Ensimmäinen INTERREG-ohjelma toteutettiin 1989-1993, toinen kaudella 1994-1999 ja nyt meneillään on INTERREG III –ohjelmakausi. INTERREG III –ohjelma jakautuu kolmeen alalohkoon, joista rahoituksellisesti tärkein on rajat ylittävään yhteistyöhön keskittyvä lohko A. Suomessa toimeenpannaan A-lohkon osalta kuutta raja-alueohjelmaa, joista Pohjois-Suomea koskettavat Pohjois-Kalotti-Kolarcticin ja Karjalan alueelliset ohjelmat. Ylikansalliseen yhteistyöhön perustuva B-lohko käsittää Itämeren Interreg III B sekä Pohjoinen periferia-ohjelmat. Lohko C perustuu alueiden välistä yhteistyöhön. Pohjois-Suomi kuuluu Pohjoinen alue –ohjelmaan.

Euroopan unioni on osoittanut Suomelle INTERREG-ohjelmien toteuttamiseen kaudella 2000-2006 kaikkiaan 129 miljoonaa euroa. Maa- ja metsätalousministeriö toimii eräänä INTERREGin toteuttajaministeriönä ja se myöntää ohjelmaan hyväksytyjen maaseudun kehittämistä koskevien toimenpiteiden valtion rahoitusosuuden. Ohjelmien rahoitushaut ovat auki kahdesti vuodessa.

Interreg III A - Pohjoinen -ohjelmassa on kolme osaohjelmaa: Pohjoiskalotti, Kolarctic ja Sápmi. Pohjoiskalotti -ohjelman tavoitteena on lisätä alueen toiminnallisuutta kehittämällä elinkeinoelämää, infrastruktuuria ja erityisosaamista sekä vahvistamalla alueellista identiteettiä. Kolarctic-osaohjelmalla pyritään vähentämään Luoteis-Venäjän ja Pohjoiskalotin raja-alueiden periferisyyttä sekä siitä johtuvia ongelmia ja edistämään rajat ylittävää yhteistyötä. Sápmi-osaohjelman tavoitteena on luoda monipuolinen, aktiivinen, kehittynyt saamelainen yhteiskuntaelämä vahvistamaan saamelaista identiteettiä, kieltä, kulttuuria ja elinkeinoja rajat ylittävän yhteistyön kautta.

Suomessa ohjelman kohdealueeseen kuuluu Lapin lääni. Jokaisella osaohjelmalla on oma hallintokomitea ja hallintokomiteoilla oma sihteeristö. Koko ohjelman hallinto- ja maksuviranomaisena toimii Lapin liitto, joka tekee myös hankepäätökset. Ohjelman budjetti on 129 miljoonaa euroa, josta EU:n rahoitus (EAKR) kattaa 47 miljoonaa euroa. Julkisen vastinrahoituksen tulee olla vähintään 40 % hankkeen julkisesta rahoituksesta. Haku-aika on jatkuva ja rahoituspäätökset tehdään vähintään kahdesti vuodessa. Hankkeen kestoksi suositellaan korkeintaan kolme vuotta.

<http://www.lapinliitto.fi/barents/kanval.htm>

Poronlypsyllä ja poronmaidon käytöllä ihmisravinnoksi on pitkät perinteet. Vielä 1900-luvun alussa poronlypsyä harjoitettiin Pohjoismaissa yleisesti. Inarissa ja Utsjoella poroja lypsettiin vielä 1960-70-luvuilla. Eräässä Interreg-Sápmi –projektissa selvitettiin mahdollisuuksia näiden perinteiden elvyttämiseen. Samalla tutkittiin poron maidontuottoa ja maidon koostumusta sekä kehittämään uusia poronmaitotuotteita. Perinteisten käyttötapojen (kahvikerma, kuivattu maito ja juustot) ohella poronmaidon todettiin soveltuvan hyvin mm. jäätelön ja erilaisten kosmeettisten tuotteiden valmistukseen. Poronlypsy ja poronmaitotuotteiden käyttö ovat myös erikoisia matkailun ohjelmalveluita.

Aikio P. ym. Försök med mjölkning av vajor. Eu:s Jordbruksfond. Interreg-Sápmi 2001.

Interreg III A Karjala –yhteisöaloiteohjelma koskettaa eteläistä poronhoitoaluetta. Ohjelmaa toteutetaan vuosina 2000–2006 yhdessä Karjalan tasavallan kanssa. Suomesta ohjelmaan kuuluvat Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Pohjois-Karjalan maakunnat. Lapin ja Pohjois-Savon maakunnat ovat ohjelman ns. liitännäisalueita. Ohjelman hallinnosta ja varainhoidosta vastaavana viranomaisena Suomessa toimii Pohjois-Pohjanmaan liitto. Ohjelman sihteeristö sijaitsee Oulussa. Päätöksiä tehdään 2-3 kertaa vuodessa.

<http://www.karjala-interreg.fi>

Pohjoismainen porontutkimuselin

<http://www.rangifer.no>

Pohjoismainen porontutkimuselin (NOR) pyrkii edistämään poroelinkeinon ja tutkijoiden välistä yhteyttä ja auttamaan tieteellisten tutkimustulosten julkaisemisessa ja tutkimuksesta tiedottamisessa. Muun toimintansa ohella NOR jakaa apurahoja alan pohjoismaisille opiskelijoille ja tutkijoille sekä tiedottaa tutkimuksen rahoitusmahdollisuuksista.

B. Kansallisia rahoituslähteitä

Suomen Akatemia

<http://www.aka.fi>

Opetusministeriön alaiselta Suomen Akatemialta voi hakea määrärahoja, tutkimusvirkoja ja apurahoja korkeatasoisiin tutkimushankkeisiin ja muuhun tieteen edistämiseen, kuten tutkijankoulutukseen tai kansainväliseen tutkimusyhteistyöhön. Rahoituspäätökset perustuvat hakemusten tieteelliseen arviointiin, ja ne ovat määrääkäsisiä. Rahoituskausi on yleensä kolme tai neljä vuotta.

Vuonna 2002 Suomen Akatemia rahoitti pääasiassa yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa tehtävää tutkimusta 184 miljoonalla eurolla. Määrärahojen jaossa tuetaan ensisijaisesti ryhmiä, joissa on nuoria ja varttuneempia tutkijoita sekä väitöskirjan tekijöitä. Hankkeelta edellytetään yleensä tutkijakoulutusta. Tutkimusmäärärahojen yleinen haku päättyy 15. toukokuuta.

Suomen Akatemia rahoittaa myös tutkimusohjelmien laadintaa. Ohjelmat muodostuvat useasta toisiinsa liittyvästä samalla tutkimuksen ongelma-alueella toimivista hankkeista. Ohjelmia perustetaan nopeasti kehittyville, tieteellisesti tärkeille aloille sekä tieteellistä tietoa vaativille kansallisesti tai kansainvälisesti merkittävillä aloilla. Ohjelmien tavoitteena on alan tutkimuksen tason nostaminen, tieteidenvälisyyden ja kansainvälistymisen edistäminen, tietopohjan luominen ja vahvistaminen, tutkijanuran ja tutkijoiden verkottumisen edistäminen sekä tutkijankoulutuksen tehostaminen. Tutkimusohjelmat ovat yleensä kolmen vuoden mittaisia.

Vuosina 2001-04 toteutettavaan luonnonvarojen kestävästä käytöstä –tutkimusohjelmaan (Sunare) liittyy kaksi porotaloutta liittyvää hanketta. Ns. LUIAS –hanketta esiteltiin jo aiemmin. Tämän lisäksi Suomen Akatemia rahoittaa hanketta, jossa selvitetään poronhoidon ja luonnonsuojelun konflikteja Enontekiöllä sijaitsevassa Mallan luonnonpuistossa ja sen lähialueilla. Luonnonpuisto perustettiin jo vuonna 1916 turvaamaan alkuperäisluonnon säilymistä. Vuodesta 1981 lähtien poronhoito alueella on ollut kiellettyä. Alue on kuitenkin porosaamelaisten vanhaa laidunluetta, jonne poroja edelleen hakeutuu. Tämä on aiheuttanut paineita rakentaa puiston ympärille esteita, mitä alueella toimiva Käsivarren paliskunta ei kuitenkaan hyväksy. Metsäntutkimuslaitos ja paliskunta ovat todenneet tarpeelliseksi tutkia asiaa yhdessä.

Hanke jakautuu ekologiseen ja sosiokulttuuriseen tutkimusteemaan. Edellisessä selvitetään muutoksia, joita nykyinen poronhoito aiheuttaa Mallan alueen luonnontilaan etenkin uhanalaisten ja harvinaisten lajien osalta. Toinen tutkimusteema selvittää puolestaan niitä sosiaalisia ja ekologisia reunaehtoja, joiden puitteissa poroelinkeino ja saamelaiskulttuuri joutuvat toimimaan.

Hankkeen kotisivu: <http://www.sunare.helsinki.fi/porot/sutinen/index.htm>

Maa- ja metsätalousministeriö

<http://www.mmm.fi>

Maa- ja metsätalousministeriö myöntää vuosittain tutkimus- ja kehittämismäärärahoja myös porotalouteen liittyviin hankkeisiin. Määrärahojen hakemuslomakkeella on oma kohta luontaiselinkeino- ja porotaloudelle, mutta myös muilla määrärahoilla on yhtymäkohtia porotalouteen. Yhteistutkimukset voivat liittyä mm. kala- ja riisitalouteen, luonnonvarojen kestävästä käyttöön, luonnon monimuotoisuuteen sekä maatalouteen ja elintarviketuotantoon. Määrärahoja myönnetään myös valtakunnallisiin maaseudun kehittämishankkeisiin sekä lähialueilla toteutettaviin yhteistyöhankkeisiin. Hakemukset on toimitettava ministeriöön lokakuun loppuun mennessä. Luontaiselinkeinoille ja porotaloudelle suunnatut tutkimusvarat myöntää maatilatalouden kehittämisrahasto

(Makera). Määrärahat kohdistetaan ko. elinkeinoja koskevien sosiaalisten, hallinnollisten, oikeudellisten, ympäristöllisten, taloudellisten ja teknisten kysymysten tutkimiseen ja selvittelyyn.

Valtakunnallisten hankkeiden tulee olla luonteeltaan uudistavia, paikallista ja alueellista kehittämistoimintaa tukevia ja maaseudun työllisyyttä edistäviä. Tulosten tulee olla myös laajemmin sovellettavissa maaseudun kehittämistyöhön. Etusija annetaan laajaan yhteistyöhön perustuville verkostohankkeille. Rahoitusesitykset ministeriölle valmistelee maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän hankeryhmä. Määrärahoja voidaan myöntää mm. yhdistyksille ja järjestöille, kunnille, virastoille ja laitoksille, yliopistoille ja korkeakouluille, tutkimuslaitoksille, oppilaitoksille sekä tutkimushankkeissa myös yksityisille henkilöille ja yrityksille.

Vuosina 1986-1998 Makera rahoitti kaikkiaan yli sataa hanketta yhteensä 15 miljoonalla markalla. Valtaosa hankkeista oli erilaisia tutkimuksia ja selvityksiä, kehittämishankkeiden osuus jäi alle kolmannekseen. Yli puolet (53 %) rahoitetuista hankkeista liittyi porotalouteen. Tutkimusvarojen kuten myös porotalouteen liittyvien hankkeiden määrä kasvoi 1990-luvun loppua kohti. Vuonna 1998 luontaiselinkeinojen ja porotalouden tutkimus- ja kehittämistoimintaan oli käytettävissä määrärahoja yhteensä 2,5 miljoonaa markkaa.

Makeran rahoittamat hankkeet ovat olleet pääsääntöisesti pieniä ja rajattuja. Vuosina 1986-98 hanketta kohti myönnettiin tukea keskimäärin noin 140.000 markkaa Porotalouden hankkeet ovat liittyneet yleisimmin porolaitumiin, poron teurastukseen sekä poronhoidon menetelmiin ja tuotantotekniikkaan. Varsin monessa hankkeessa on tarkasteltu myös poronhoidon kulttuurisia ulottuvuuksia.

Laiduntutkimuksissa on mm. kehitetty laidunten inventointimenetelmiä sekä kartoitettu porojen kesä- ja talvilaitumia ja selvitetty niiden yhteyksiä porotiheyteen. Laitumiin liittyen on myös selvitetty porokannan tuottavuuden ja porotiheyden välistä riippuvuutta. Porojen teurastuksen osalta rahoitusta on myönnetty mm. poroteurastamoiden rakentamiseen, teurastuksen hygieniaan sekä teurasjätteiden käsittelyyn ja hyödyntämiseen. Poronhoitotavan osalta on selvitetty mm. porojen paimennusta ja helikopterin käyttöä poronhoitotöissä. Tuotteistamiseen, myyntiin tai markkinointiin liittyviä hankkeita ei ole juuri toteutettu.

Sutinen T. Luontaiselinkeinotutkimuksen hankesalkku. Lapin yliopiston taloustieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 7. Rovaniemi 1999.

Teknologian kehittämiskeskus (Tekes)

<http://www.tekes.fi/rahoitus/laitos/default.asp>

Teknologian kehittämiskeskus (Tekes) myöntämä rahoitus tutkimustoimintaan suuntautuu pääosin tutkimuslaitoksille, yliopistoille ja korkeakouluille. Rahoitus kohdistuu teknologiaohjelmiin, yksittäisiin tutkimushankkeisiin sekä kansainvälisiin hankkeisiin ja niiden valmisteluun. Tekes rahoittaa pääsääntöisesti 50 % yksittäisten tutkimusprojektien ja 60 % kansallisiin teknologiaohjelmiin kuuluvien tutkimushankkeiden kustannuksista.

Ympäristöministeriö

<http://www.ymparisto.fi/ym/ym.html>

Ympäristöhallinnon tutkimus- ja seurantatoiminnasta vastaavat Suomen ympäristökeskus (SYKE) ja alueelliset ympäristökeskukset. Tutkimus keskittyy ympäristössä tapahtuviin muutoksiin ja niiden syihin sekä keinoihin ratkaista ympäristöongelmia. Tutkimus- ja kehittämistoiminta on jaettu kahdeksaan osaohjelmaan. Porotalouteen niistä liittyvät lähimmin ”Luonnon monimuotoisuuden tutkimus” ja ”Alueiden käytön seuranta ja suunnittelun kehittäminen”. Toteutetut hankkeet liittyvät usein laajempiin yhteistutkimusohjelmiin.

Säätiöt

Säätiöpalvelu: <http://www.skr.fi/spalvelu/index.html>

Erilaiset säätiöt jakavat apurahoja ja tukevat yleishyödyllistä toimintaa vuosittain noin 85 miljoonan euron verran. Niihin voi tutustua helpoimmin Suomen Kulttuurirahaston alaisen Säätiöpalvelun kautta. Säätiöpalvelu

laatii syksyisin luettelon suurimpien säätiöiden ja säätiöluonteisten rahastojen myöntämien apurahojen haku- ja jakoajoista. Säätiöpalvelun sivuilta löytyy myös runsaasti tietoa eri säätiöistä ja rahastoista

Suomen Kulttuurirahaston yhteydessä toimii 17 maakuntarahastoa. Ne tukevat oman maakuntansa alueella tehtävää kulttuuriväittämistä jakamalla apurahoja ja palkintoja kerran vuodessa. Etusijalla ovat ao. maakunnassa syntyneet, siellä suoritettava tai siihen kohdistuva tieteellinen tai taiteellinen työ sekä maakunnallisesti erityisen merkittävät kulttuuri- ja kehittämishankkeet.

Poronhoitoalueella toimii kolme maakuntarahastoa. *Lapin rahasto* jakaa vuosittain apurahoja noin 270 000 euron arvosta. Apurahoja myönnetään yleisesti väitöskirjan tekoon tai muuhun tutkimus- tai selvitystyöhön. Apurahojen hakuaika on marraskuu. Pohjois-Pohjanmaan rahasto myöntää vuosittain apurahoja noin 260 000 euroa (hakuaika syyskuu) ja Kainuun rahasto noin 121 000 euroa (hakuaika helmikuu). Apurahoja haetaan erityisellä lomakkeella, joita saa mm. maakuntarahastojen asiamiehiltä tai internetin kautta.

Lapin yliopistosäätiön tehtävänä on edistää Lapin yliopistossa annettavaa opetusta ja harjoitettavaa tutkimusta sekä yliopiston opiskelijayhteisön piirissä tapahtuvaa toimintaa. <http://www.urova.fi/home/yle/yliopistosaaatio.htm>

Tarkoituksen toteuttamiseksi säätiö voi

- tukea yliopiston kehittämiseen tähtäävää tutkimusta ja selvitystyötä
- myöntää apurahoja ja avustuksia yliopiston opiskelijoille ja henkilökunnalle
- tukea yliopiston opiskelijoiden harrastamista ja yhdistystoimintaa, tiedottaa yliopistosta ja siellä tehtävästä tutkimuksesta sekä
- muillakin tavoin edistää säätiön tarkoitusta palvelevaa toimintaa

Säätiön yhteyteen on perustettu eri käyttötarkoituksia varten seitsemän erillistä rahastoa. Vuoden 1999 alussa säätiön pääoma oli 1,5 miljoonaa markkaa, josta jaettiin apurahoina noin kolmannes.